

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

**Η ΖΗΛΙΑ ΚΑΙ Η ΝΤΡΟΠΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ 4-6 ΕΤΩΝ. ΜΙΑ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΝΗΣΙΑΓΩΓΕΙΟΥ**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ
ΓΚΟΥΣΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥΛΑ**

**ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΑΜΑΛΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ-JOHNSON, Ph. D.**

ΠΑΤΡΑ 2004

Τα παιδιά μαθαίνουν από αυτά που βιώνουν

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με επικρίσεις,
μαθαίνει να καταδικάζει.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με εχθρότητα,
μαθαίνει να αντιδικεί.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με ειρωνεία,
μαθαίνει να είναι ντροπαλό.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με ντροπή,
μαθαίνει να αισθάνεται ένοχο.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με ανοχή,
μαθαίνει την υπομονή.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με ενθάρρυνση,
μαθαίνει την αυτοπεποίθηση.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με επαίνους,
μαθαίνει να εκτιμά.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με ασφάλεια,
μαθαίνει να έχει πίστη.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με επιδοκιμασία,
μαθαίνει να είναι ικανοποιημένο με τον εαυτό του.*

*Αν ένα παιδί μεγαλώνει με αποδοχή και φιλία,
μαθαίνει να βρίσκει αγάπη στον κόσμο.*

«R.RUSSEL»
(Bonnie Miller,σελ.11)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ

Πρώτα απ' όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τα νήπια και τις μητέρες που συμμετείχαν σ' αυτήν την ερευνητική μελέτη.

Να ευχαριστήσω επίσης τις νηπιαγωγούς για την βοήθεια, συνεργασία και υποστήριξη στο έργο μου.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Αμαλία Ιωαννίδου Johnson, καθηγήτρια στο Τ.Ε.Ι Πάτρας στο τμήμα κοινωνικής εργασίας για την αρωγή και την συμπαράσταση της.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν με την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόηση τους κατά την διάρκεια πραγματοποίησης αυτή της ερευνητικής μελέτης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	8
ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	9
ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	11
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	11
ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	17
Ανασκόπηση άλλων συγγραμμάτων	
Α) ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	17
α.1) Σωματική ανάπτυξη	18
α.2) Γνωστική ανάπτυξη	19
α.3) Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη	22
α.4) Το παιδικό παιχνίδι	26
Β) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ	28
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	29
β.1) Ωρίμανση	29
β.2) Περιβάλλον	30
β.3) Γνωστικές λειτουργίες	31
β.4) Γλώσσα και δεξιότητες επικοινωνίας	31
β.5) Κοινωνικοποίηση	32
β.6) Προσωπικότητα και ιδιοσυγκρασία	33
β.7) Κίνητρα	33

Γ)ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΖΗΛΙΑΣ	34
Η αδελφική ζήλια	39
Εκδηλώσεις της ζήλιας	43
Δ) ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ	46
Αιτίες της ντροπής	49
Εκδηλώσεις ντροπαλότητας	54
Ε)ΤΙ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ	56
ΣΤ)Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΠΑΙΔΙ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ-ΣΧΟΛΕΙΟ	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	62
Α)ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	62
Β)ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	66
Γ)ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	69
Α)ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	69
α.1)Φάση μη συμμετοχικής παρατήρησης των νηπίων	69
α.2)Φάση συμμετοχικής παρατήρησης των νηπίων	87
α.3)Αναφορά των συνεντεύξεων με τα πρόσωπα-τροφούς	101
α.4)Αναφορά των συνεντεύξεων με τις νηπιαγωγούς	111
α.5)Περιορισμοί μελέτης	114
Β)ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	123
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ –ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	136

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εργασία αυτή αποτελεί μια ερευνητική μελέτη η οποία έχει σκοπό να διερευνήσει την ανάπτυξη και έκφραση των συναισθημάτων ντροπής και ζήλιας στην προσχολική ηλικία 4-6 έτων στο χώρο του νηπιαγωγείου.

Τα κεφάλαια περιλαμβάνουν

Στο **κεφάλαιο 1** αναφέρονται οι προβληματισμοί που μας οδήγησαν να εξετάσουμε το συναίσθημα της ντροπής και της ζήλιας στην προσχολική ηλικία και το ρόλο των σημαντικών προσώπων- τροφών στην συναισθηματική ανάπτυξη του νηπίου. Αναφέρονται οι ειδικότεροι στόχοι και υποθέσεις της έρευνας.

Στο **κεφάλαιο 2** γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση συγγραμμάτων για την κατανόηση των χαρακτηριστικών της νηπιακής ηλικίας με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη των συναισθημάτων και ειδικότερα της ντροπής και της ζήλιας. Επίσης εξετάζεται ο ρόλος του νηπιαγωγείου στην ανάπτυξη του νηπίου.

Στο **κεφάλαιο 3** αναλύεται η μεθοδολογία της μελέτης. Αναφέρεται ο σχεδιασμός αυτής της πιλοτικής έρευνας και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την επίτευξη των στόχων της.

Στο **κεφάλαιο 4** παρατίθενται αναλυτικά η μη-συμμετοχική και η συμμετοχική παρατήρηση καθώς και οι συνεντεύξεις με τα πρόσωπα-τροφούς και τις νηπιαγωγούς. Επίσης περιγράφονται τα συνολικά ευρήματα της πιλοτικής έρευνας και εξετάζονται σε σχέση με τις αρχικές υποθέσεις της έρευνας.

Στο **κεφάλαιο 5** αναφέρονται τα συμπεράσματα της πιλοτικής έρευνας και οι προτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τη νηπιακή ηλικία, το παιδί έρχεται σε επαφή με τον έξω κόσμο, αυτό γίνεται συστηματικά στο νηπιαγωγείο. Με την καινούργια αυτή επαφή, ένας νέος κοινωνικός κόσμος έρχεται να το αγκαλιάσει. Εδώ, θα αρχίσει η ανάπτυξη της κοινωνικότητας του παιδιού, πράγμα που θα αποτελέσει τη βάση για την κατοπινή και τη μελλοντική ζωή του(Υδρία,1984,σελ.2973).

Καταλαβαίνουμε λοιπόν πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του νηπιαγωγείου για την εξέλιξη του παιδιού. Το ενδιαφέρον μου για την προσχολική ηλικία ξεκίνησε τόσο από τη θεωρητική ανασκόπηση όσο και από την προσωπική μου επαφή, μέσα από τις εργαστηριακές πρακτικές της σχολής.

Αποφάσισα να προσεγγίσω την προσχολική ηλικία στο χώρο του νηπιαγωγείου μελετώντας τα συναισθήματα των νηπίων. Επειδή όμως το κεφάλαιο των συναισθημάτων είναι τεράστιο έγινε επιλογή δύο συναισθημάτων ώστε να μπορούν να διερευνηθούν καλύτερα. Τα συναισθήματα που αναλύονται στην εργασία αυτή είναι η ζήλια και η ντροπή. Γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης των συναισθημάτων αυτών σε σχέση με τους τρόπους που εκδηλώνονται και τις συμπεριφορές που απορρέουν από αυτά στο χώρο του νηπιαγωγείου.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή έχει ως σκοπό να διερευνήσει το συναίσθημα της ντροπής και της ζήλιας στην προσχολική ηλικία 4-6 ετών, προσεγγίζοντας τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν τα νήπια που διακατέχονται από αυτά τα συναισθήματα, και τη συσχέτιση τους με την ενσωμάτωση-ένταξη του παιδιού στο νηπιαγωγείο. Η ερευνητική μελέτη είναι πιλοτική και θα διεξαχθεί με συγκεκριμένα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία αναφέρονται στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας.

Η βιβλιογραφική μελέτη σκοπό έχει να θέσει το θεωρητικό υπόβαθρο της πιλοτικής έρευνας σχετικά με την έννοια των συναισθημάτων ντροπής και ζήλιας, τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της προσχολικής ηλικίας 4-6 ετών, τον ρόλο του νηπιαγωγείου στην ανάπτυξη του νηπίου.

Απώτερος σκοπός αυτής της μελέτης είναι η εις βάθος διερεύνηση των συναισθημάτων ντροπής και ζήλιας στην προσχολική ηλικία. Η μελέτη τόσο των τρόπων έκφρασης αυτών των συναισθημάτων όσο και των συμπεριφορών που απορρέουν από τα συναισθήματα αυτά, σε σχέση με την ομάδα των συνομηλίκων και τη νηπιαγωγό.

Για τις ανάγκες της μελέτης απαιτείται και η συνεργασία με τα πρόσωπα τροφούς ώστε να έχουμε όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα των νηπίων.

Μέσω της μελέτης αυτής σκοπός είναι να διερευνηθεί η αναγκαιότητα ύπαρξης κοινωνικών λειτουργών στο χώρο του νηπιαγωγείου ως συνεργάτες των νηπιαγωγών για την αντιμετώπιση συναισθηματικών διαταραχών των νηπίων.

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Αν και πώς σχετίζεται το συναίσθημα της ζήλιας με την ένταξη του παιδιού στο χώρο του νηπιαγωγείου.
2. Αν και πώς σχετίζεται το συναίσθημα της ντροπής με την ένταξη του παιδιού στο χώρο του νηπιαγωγείου.
3. Να διερευνηθεί η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ζήλια απέναντι στην ομάδα των συνομηλίκων.
4. Να διερευνηθεί η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ζήλια απέναντι στη νηπιαγωγό.
5. Να διερευνηθεί η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ντροπή απέναντι στην ομάδα των συνομηλίκων.

6. Να διερευνηθεί η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ντροπή απέναντι στη νηπιαγωγό.

7. Να διερευνηθεί πώς οι νηπιαγωγοί αντιμετωπίζουν το συναίσθημα της ντροπής και της ζήλιας και αν χρειάζονται υποστήριξη.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑ

1. Το νήπιο που νιώθει ζήλια παρουσιάζει δυσκολία προσαρμογής στο νηπιαγωγείο.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ζήλιας τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να ενσωματωθεί.

2. Το νήπιο που νιώθει ντροπή παρουσιάζει δυσκολία προσαρμογής στο νηπιαγωγείο.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ντροπής τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να ενσωματωθεί.

3. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλίκους του έχει σχέση με το συναίσθημα της ντροπής.

•Όσο μεγαλύτερη είναι η συστολή που νιώθει το νήπιο απέναντι στους συνομηλίκους του τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να συνάψει φιλίες και να τον αποδεχτεί η ομάδα των συνομηλίκων του.

4. Η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ντροπή σχετίζεται με τον τρόπο που προσεγγίζει τη νηπιαγωγό και την σχέση που θα αναπτυχθεί ανάμεσα τους.

•Όταν το νήπιο ντρέπεται δεν έχει μεγάλη άνεση στη συνεργασία του με τη νηπιαγωγό.

5. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλίκους του έχει σχέση με το συναίσθημα της ζήλιας.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ζήλιας στο νήπιο τόσο πιο δύσκολο είναι να συνάψει υγιείς σχέσεις με τους συνομηλίκους του.

6. Η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ζήλια σχετίζεται με τον τρόπο που προσεγγίζει τη νηπιαγωγό και την σχέση που θα αναπτυχθεί ανάμεσα τους.

• Όταν το νήπιο ζηλεύει παρουσιάζει διεκδικητική συμπεριφορά προς το πρόσωπο της νηπιαγωγού.

7. Η αντιμετώπιση του κάθε νηπίου από τη νηπιαγωγό σχετίζεται με την προσωπικότητα και την συμπεριφορά του νηπίου.

•Η συμπεριφορά της νηπιαγωγού προσαρμόζεται στην εκάστοτε συμπεριφορά του νηπίου.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ή ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ- εκτείνεται από το 3 ως το 5 ή 6 έτος της ηλικίας. Αρχίζει με το τέλος της βρεφικής ηλικίας- όταν το παιδί παύει να είναι εντελώς εξαρτημένο και ανήμπορο, αλλά επιδιώκει και κατακτά μια αυξανόμενη αυτονομία και αυτάρκεια- και τελειώνει με την είσοδο του παιδιού στο σχολείο- όταν πλέον το παιδί είναι έτοιμο να επιδοθεί στη συστηματική εργασία και μάθηση. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από πληθώρα εξελίξεων στο σωματικό, κινητικό, νοητικό και ψυχοκοινωνικό τομέα (Ι. Ν. Παρασκευόπουλος , 2 τόμος , σελ. 2-12).

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ- είναι η συνέχεια της νηπιακής. Λέγεται προσχολική γιατί το νήπιο απ' αυτήν την ηλικία είναι σε θέση να φοιτήσει στο νηπιαγωγείο. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ηλικίας αυτής έχουν την ίδια απόχρωση με εκείνα της προηγούμενης περιόδου, αλλά αυτή έχει και μερικές καινούργιες εκδηλώσεις. Είναι η ηλικία που εμφανίζονται όλες οι ψυχοπνευματικές λειτουργίες του παιδιού (Ι. Δ. Ηλιόπουλος , σελ. 67).

ΖΗΛΙΑ- ένα συνηθισμένο αλλά πολύπλοκό συναίσθημα, που αποτελείται από συναισθήματα ψυχικής οδύνης, απώλεια αυτοεκτίμησης, φθόνο, εχθρικότητα προς έναν αντίζηλο και αυτομομφή. Συχνά κάνει την πρώτη της εμφάνιση σε ηλικία δύο ή τριών ετών , με τη μορφή

εχθρικότητας, όταν γεννιέται ένα νέο μωρό (Παιδαγωγική ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια –Λεξικό, σελ.2225).

ΖΗΛΙΑ- ΦΘΟΝΟΣ- ΖΗΛΟΦΘΟΝΙΑ- ΖΗΛΟΥΤΥΠΙΑ-

δηλώνει είτε την επιθυμία που γεννάται σε κάποιον να αποκτήσει κάτι καλύτερο ή πλεονεκτικότερο που διαθέτει ένας άλλος είτε το δυσάρεστο συναίσθημα που νιώθει κανείς απέναντι σε κάποιον που υπερέχει (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 712)

ΦΘΟΝΟΣ- είναι κακόσημη λέξη. Δηλώνει το μίσος που γεννάται στην ψυχή κάποιου για τα πλεονεκτήματα ή τα αγαθά που έχει κάποιος άλλος (Γ Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 1903).

ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ- η προσωπική κρίση της αξίας του ατόμου, η ποία εκφράζεται με τις στάσεις που αναπτύσσει απέναντι στον εαυτό του (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, σελ.889).

ΝΤΡΟΠΗ- το αίσθημα της ηθικής συστολής, η εκδήλωση υπερβολικής συγκρατήσεως ή ελλείψεων θάρρους απέναντι σε πρόσωπα ή καταστάσεις λόγω ενοχής ηθικών, θρησκευτικών ή άλλων αναστολών ή απουσίας εξοικειώσεως με κάποιον ή κάτι (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ.1214).

ΝΤΡΟΠΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ- δυσάρεστη συναισθηματική κατάσταση που προκαλεί η επίγνωση μιας ανέντιμης ή γελοίας συμπεριφοράς, ή η αποτυχία εκπλήρωσης των προσδοκιών. Οι ψυχαναλυτικοί πιστεύουν ότι το συναίσθημα της ντροπής προέρχεται από έναν υποσυνείδητο φόβο σεξουαλικής αποκάλυψης ή ότι αποτελεί άμυνα απέναντι σε τάσεις επιδειξιμανίας που συγκρούονται με το υπερεγώ ή προκαλούν την περιφρόνηση της κοινωνίας (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό σελ.3385).

ΑΙΔΩΣ-το συναίσθημα και η στάση του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από συστολή, αυτοέλεγχο και σεβασμό στα κοινωνικούς παραδεδεγμένα και στους άλλους, με τη συναίσθηση ότι ορισμένες πράξεις ή παραλείψεις του μπορεί να τον εκθέσουν κοινωνικά (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 86).

ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ- το δημόσιο ή ιδιωτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα στο οποίο πηγαίνουν παιδιά προσχολικής ηλικίας (4-5 ετών) και προετοιμάζονται για την ένταξη τους στις τάξεις του δημοτικού σχολείου με έμφαση κυρίως στη δραστηριοποίηση των διανοητικών τους λειτουργιών και την ανάπτυξη της συναισθηματικότητας, της κινητικότητας και της κοινωνικής συμπεριφοράς τους (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας σελ.1192).

ΜΗΤΕΡΑ-ΤΡΟΦΟ- στη μελέτη αυτή ο όρος αφορά κάθε πρόσωπο (φυσικός, θετός ή ανάδοχος γονέας, κηδεμόνας ή οποιοδήποτε πρόσωπο

ανεξαρτήτου συγγενικού ή μη δεσμού με το νήπιο) που έχει αναλάβει την φροντίδα και ανατροφή του παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Α) ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσχολικής ηλικίας.

Η προσχολική ηλικία είναι συνέχεια της νηπιακής ηλικίας. Λέγεται προσχολική γιατί το νήπιο από αυτή την ηλικία είναι σε θέση να φοιτήσει στο νηπιαγωγείο. Γνώρισμα της εισόδου του παιδιού στο νέο αυτό στάδιο της ηλικίας του είναι ότι αρχίζει να χρησιμοποιεί τις προσωπικές και κτητικές αντωνυμίες «εγώ», «εμένα», «δικό μου», κτλ. Αυτό γίνεται γιατί το νήπιο γύρω στα τρία του χρόνια αρχίζει ν' αποκτά το συναίσθημα της προσωπικής του ύπαρξης, δηλαδή συνειδητοποιεί το εγώ του. Κάθε ενέργεια δική του και των άλλων πρέπει να εξυπηρετεί μόνο το εγώ του (Ηλιόπουλος Ι. Δ, σελ.67).

Στο στάδιο αυτό το παιδί αποκτά εμπειρίες από την καθημερινή ζωή μέσα ή έξω από την οικογένεια. Ο μικρόκοσμος του είναι το ορμητήριο για εξερεύνηση των ανθρώπινων σχέσεων και του υλικού περιβάλλοντος (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό σελ.4548).

α.1) Σωματική ανάπτυξη

Στο σωματικό τομέα η ανάπτυξη συνεχίζεται, δεν έχει όμως το γοργό ρυθμό, ούτε παρουσιάζει τις δραματικές αλλαγές της βρεφικής ηλικίας. Η πρόοδος γίνεται με επιβραδυνόμενο ρυθμό, αλλά είναι πιο ποικίλη και επηρεάζεται περισσότερο από την άσκηση και την εμπειρία και λιγότερο από την ωρίμανση, ενώ κατά την βρεφική ηλικία η πρόοδος είναι στερεότυπη και περισσότερο αυτογενής. Οι αναλογίες του σώματος μεταβάλλονται δραστικά. Έτσι, το νήπιο βαθμιαία παύει να έχει την εμφάνιση του κοντοπόδαρου νάνου και αποκτά την τελική του ατομική φυσιογνωμία(Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1985,σελ.11).

Τέλος πλούσια είναι η ανάπτυξη και ο έλεγχος των λεπτών κινήσεων. Τα αυθόρμητα ζωγραφικά σχέδια παρουσιάζουν την εξής αναπτυξιακή πορεία: α) Από προσχηματικό στάδιο («ορνιθοσκαλίσματα» τα οποία χρησιμοποιεί το παιδί συμβολικές αναπαραστάσεις για κάτι που έχει σκεφθεί).β) Πρώιμο σχηματικό στάδιο (το παιδί επιχειρεί να απεικονίσει κάτι που έχει δει, αλλά ατελώς. Συνήθως ζωγραφίζει το ανθρώπινο πρόσωπο, στο οποίο προσθέτει μύτη, μάτια, στόμα, όχι όμως στη σωστή θέση).γ) Επεξεργασμένο σχηματικό στάδιο(απεικονίζει π.χ. ολόκληρο το ανθρώπινο σώμα) (στο ίδιο, σελ 29).

α.2) Γνωστική ανάπτυξη

Στο νοητικό τομέα οι αλλαγές είναι εντυπωσιακές: εμφανίζεται η συμβολική λειτουργία και χρήσης της γλώσσας. Το νήπιο έχει ήδη ξεπεράσει την ηλικία του «χιμπατζή», την περίοδο των αισθησιοκινητικών γνωστικών σχημάτων, και αρχίζει να αναπαράγει εσωτερικά σύμβολα τα οποία αντιπροσωπεύουν τα εξωτερικά αντικείμενα και τις μεταξύ τους σχέσεις. Αρχίζει να μεταπλάθει τον εξωτερικό κόσμο σε εσωτερικό-πνευματικό κόσμο. Μέσα στη μέθη του για τη ζωή και τη φύση, το νήπιο κατακλύζει τους γύρω του με ερωτήσεις για το πώς και το γιατί των προσώπων και των πραγμάτων. Έτσι, διευρύνει και εμπλουτίζει τον παραστατικό του κύκλο. Η σκέψη του όμως παραμένει ακόμα δέσμια ενός ανεξέλεγκτου αντιληπτικού ρεαλισμού και ενός άκρατου εγωκεντρισμού και μαγικού ανιμισμού(Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1985,σελ.11).

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΝΟΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΡΙΑΓΕΤ

I. ΑΙΣΘΗΣΙΟΚΙΝΗΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ(από τη γέννηση ως το 2^ο έτος).

II. ΠΡΟΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ(3ο-6ο έτος).

Αρχίζει η συμβολική λειτουργία και η γλώσσα. Αρχίζει να λειτουργεί η φαντασία

Η σκέψη παρουσιάζει τα εξής μειονεκτήματα:

- Το παιδί στις λέξεις που χρησιμοποιεί αποδίδει αφελείς σημασίες (προέννοιες) που είναι προσωπικές, τυχαίες, μονομερείς γενικεύσεις.

- Η σκέψη είναι εγωκεντρική.
- Το παιδί δεν μπορεί να συνεξετάζει περισσότερα του ενός χαρακτηριστικά συγχρόνως.
- Η σκέψη δεν έχει αναστρεψιμότητα.

Η προσυλλογιστική περίοδος χωρίζεται σε δύο επιμέρους περιόδους: την προεγνωσιολογική(3ο και 4ο έτος) και την διαισθητική (5ο και 6ο έτος)

Η διαισθητική περίοδος θεωρείται ως μεταβατική φάση. Τα παραπάνω αρνητικά χαρακτηριστικά της σκέψης αρχίζουν να παρακμάζουν και εμφανίζονται τα πρώτα μηνύματα των λογικών νοητικών πράξεων.

III. ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΣΚΕΨΗ (7ο-11ο έτος)

IV. ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ(12ο και άνω).

Ο συλλογισμός του νηπίου είναι ακόμα ατελής, γιατί το οδηγεί από το μερικό στο μερικό και από το γενικό στο γενικό. Οι κρίσεις του δεν είναι τέλειες, αλλά μπορεί να σχηματίσει έννοιες που δεν απαιτούν μεγάλο βαθμό κριτικής ικανότητας . Η μιμητική του ικανότητα είναι πολύ ανεπτυγμένη. Του αρέσει να μιμείται τους γονείς του, τη νηπιαγωγό του και άλλα πρόσωπα που του προξενούν εντύπωση. Στα πέντε του χρόνια έχει πλήρη έλεγχο των κινήσεων του. Το ευχαριστεί να αυτοεπιδεικνύεται και να συγκεντρώνει γύρω του την προσοχή όλων. Με υπερηφάνεια δείχνει τα επιτεύγματα του στους άλλους και περιμένει την επιδοκιμασία τους. (Ηλιόπουλος Ι.Δ.,σελ.68).

Για πολλά χρόνια είχε επικρατήσει η άποψη ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας μαθαίνουν να μιλούν απομνημονεύοντας την ομιλία των ενηλίκων, τους οποίους μιμούνται και από τους οποίους ενισχύονται όταν μιλούν σωστά ,Skinner (1957).Σήμερα είναι καθολικά αποδεκτό ότι τα παιδιά δε μιμούνται τυφλά ό,τι ακούν, αλλά ό,τι αναλύουν τα γλωσσικά ερεθίσματα και εξάγουν από αυτά ορισμένους κανόνες(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, 1990,σελ 4161).

Η γλωσσική εξέλιξη του παιδιού είναι μεγάλη. Στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων χρησιμοποιεί γύρω στις 1500 λέξεις, ενώ στα έξι του χρόνια 2500 περίπου. Βασικοί παράγοντες για τη γλωσσική εξέλιξη του παιδιού είναι:

- Ο βαθμός νοημοσύνης του παιδιού.
- Το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον του.
- Η επίδραση της προσχολικής παιδείας, δηλαδή του νηπιαγωγείου (Ηλιόπουλος Ι.Δ,σελ68).

Ο Ελβετός ψυχολόγος Jean Piaget χαρακτηρίζει την προσχολική ηλικία σαν την «προεννοιολογική περίοδο», κατά την διάρκεια της οποίας κάνει την εμφάνιση της η συμβολική σκέψη(Piaget 1970). Σύμφωνα με τη θεωρία του Πιαζέ, τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας εσωτερικεύουν τις πράξεις οι οποίες υπήρξαν αποτελεσματικές κατά τη διάρκεια της αισθησιοκινητικής περιόδου. Η ανάπτυξη της συμβολικής σκέψης δε σημαίνει ότι το παιδί της προσχολικής ηλικίας είναι ικανό να σκέπτεται σαν ενήλικος. Ο Πιαζέ θεωρεί ότι το παιδί είναι εγωκεντρικό, δηλαδή απορροφημένο στον εαυτό του και ανίκανο να αντιληφθεί τις απόψεις

των άλλων ανθρώπων(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, 1990,σελ 4162).

α.3)Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη.

Από την ηλικία των τεσσάρων χρόνων το παιδί αποκτά συμπαθητικά συναισθήματα. Του αρέσουν οι έγχρωμες εικόνες, τα τραγούδια και ο ρυθμός. Του είναι δύσκολο να συνεργαστεί με άλλα παιδιά στο παιχνίδι. Εμφανίζει συναισθήματα ντροπής, όταν κάνει πράγματα που δεν επιτρέπουν οι γονείς του. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι αρχίζει να σχηματίζεται η συνείδηση του. Αποκτά σιγά σιγά το συναίσθημα της δικαιοσύνης και της αδικίας. Αν ανακαλύψει πράξη αδικίας από μέρος των γονέων του ή της νηπιαγωγού του πληγώνεται αφάνταστα. Η οργή, ο θυμός, η ζήλια, το πείσμα και η επιθετικότητα είναι πολύ έντονα(ΗλιόπουλοςΙ.Δ,σελ.69).

Στον τομέα της συναισθηματικής ανάπτυξης παρατηρείται μεγαλύτερη ενίσχυση του Εγώ με τάση αυτονομίας, την οποία συχνά το παιδί χειρίζεται με αδεξιότητα. Το παθητικό και αδύναμο βρέφος έχει γίνει τώρα μια ξεχωριστή ατομικότητα με πείσμα, επιμονή, ανυπακοή, αρνητισμό, ανταγωνιστική διάθεση, άρνηση για κάθε περιποίηση και βοήθεια, ζηλοτυπίες, εκρήξεις θυμού, αδικαιολόγητους φόβους νυχτερινούς εφιάλτες. Όλες αυτές οι νέες «ανεπιθύμητες» αντιδράσεις προβληματίζουν τους γονείς που είχαν συνηθίσει να απολαμβάνουν την παροχή φροντίδας και περιποιήσεων σε ένα ανήμπορο και καθόλα εξαρτημένο από αυτούς βρέφος. Οι «αυτονομιστικές» αυτές τάσεις του

νηπίου θυμίζουν την κρίση της εφηβικής ηλικίας, γι' αυτό η νηπιακή ηλικία αποκαλείται και « πρώτη εφηβεία» (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1985, σελ. 12).

Η πλούσια και ποικίλη αυτή συναισθηματική συμπεριφορά του νηπίου πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής καθοδήγησης, γιατί , από τη σωστή στάση και σχέση που θα αποκτήσει το άτομο προς τα πρόσωπα και τα πράγματα του περιβάλλοντος του, θα εξαρτηθεί και ο τρόπος που θα χρησιμοποιήσει όλες του τις ικανότητες, ακόμη και τη νοημοσύνη του.

Το παιδί εξακολουθεί να στηρίζεται συναισθηματικά στην μητέρα του, αλλά επεκτείνει τις σχέσεις του με άλλα πρόσωπα, όπως ο πατέρας , αξιοποιώντας την ευκαιρία για να προχωρήσει από τη μητέρα στην ευρύτερη κοινότητα. Το παιδί είναι υποκειμενικό, εκφράζοντας το χαρακτηριστικό εγωκεντρισμό του σταδίου αυτού(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό σελ.4548).

Ο Erik Erikson, στο σύγγραμμά του «Παιδική ηλικία και κοινωνία», υποστηρίζει ότι η προσωπικότητα διαμορφώνεται και εξελίσσεται καθόλη την πορεία της ζωής, από τη γέννηση του ως τη γεροντική ηλικία, και ότι σε κάθε ηλικία το άτομο αντιμετωπίζει και μια διαφορετική «αναπτυξιακή κρίση» του Εγώ. Οι αναπτυξιακές αυτές κρίσεις είναι εν συνόλω οκτώ.

Κατά την προσχολική ηλικία από το 3^ο ως το 6^ο έτος κυρίαρχα χαρακτηριστικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας είναι η απόκτηση της πρωτοβουλίας ή της ενοχής(Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1985,σελ. 89).

ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΓΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ERIKSON

I. ΒΑΣΙΚΗ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ή ΕΝΟΧΗ(βρεφική ηλικία)

II. ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ή ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ(2^ο ως 3^ο έτος)

III. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ή ΕΝΟΧΗ(3^ο ως 6^ο έτος)

Το νήπιο, διαθέτει τώρα σχεδόν απεριόριστη ποσότητα ενέργειας, την οποία διοχετεύει σε κάθε είδους δημιουργική δράση. Παρορμώμενο από την καλπάζουσα φαντασία του, επιδίδεται σε ποικίλες δραστηριότητες που του επιτρέπουν να εξερευνήσει τον κόσμο των δυνατοτήτων και των πιθανών λύσεων. Συχνά εκτελεί μια δραστηριότητα χωρίς να ενδιαφέρεται για την ολοκλήρωση της και το τελικό αποτέλεσμα, αλλά απλώς για τη δράση. Στη φάση αυτή διαμορφώνεται και το Υπερεγώ. Αν οι νέες αυτές πρωτοβουλίες του παιδιού καταλήξουν να είναι μέσα στις δυνατότητες του παιδιού και μέσα στα όρια που έχουν θέσει οι γονείς, το παιδί θα αποκτήσει μια γενικευμένη τάση για πρωτοβουλία. Αλλιώς, το παιδί θα νιώθει μια διαρκή ενοχή για καθετί που επιχειρεί στην πραγματικότητα ή στη φαντασία του.

IV. ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ή ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ(σχολική ηλικία).

V. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ή ΣΥΓΧΥΣΗ ΡΟΛΩΝ(εφηβική ηλικία).

VI. ΟΙΚΕΙΟΤΗΤΑ ή ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ (νεανική ηλικία).

VII. ΠΑΝΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ή ΑΥΤΟΑΠΟΡΡΟΦΗΣΗ(μέση ώριμη ηλικία).

VIII. ΚΑΤΑΞΙΩΣΗ ή ΑΠΟΓΝΩΣΗ (γεροντική ηλικία).

Πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση της στάσης και των σχέσεων του ατόμου προς τα πρόσωπα και τα πράγματα γύρω του διαδραματίζει η κοινωνικοποίηση.

Το παιδί, όταν έρχεται στον κόσμο, δεν έχει καμία γνώση του τι είναι «πρέπει» και του τι είναι «αντικοινωνικό», ποιο «επιτρέπεται» και ποιο «δεν αρμόζει» στις σχέσεις του με τους άλλους. Ασφαλώς, προαγόμενο νοητικώς, μπορεί να κάνει κρίσεις και να ασκεί έλεγχο στις πράξεις του. Το περιεχόμενο όμως της κοινωνικοποίησης, τα συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς, αποκτώνται μέσω ποικίλων ψυχολογικών διαδικασιών, όπως είναι η μίμηση, η ταύτιση, η ενίσχυση κ.α.(Παρασκευόπουλος I.N., 1985,σελ. 88).

Ο Freud δέχεται ότι κατά τη νηπιακή ηλικία κυριαρχεί το φαλλικό στάδιο. Στη φάση αυτή το άτομο αρχίζει να ανακαλύπτει τα γεννητικά του όργανα και να διακατέχεται από μια ενστικτώδη ερωτική ορμή για αιμομικτική σεξουαλική ένωση με το γονέα του αντίθετου φύλου, με αποτέλεσμα να δημιουργείται το λεγόμενο οιδιπόδειο σύμπλεγμα στα αγόρια και το σύμπλεγμα Ηλέκτρας στα κορίτσια (Παρασκευόπουλος,1985 I.N., σελ.97).

Οι ψυχολογικοί μηχανισμοί με τους οποίους το άτομο οικειοποιείται τα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς του φύλου είναι ποικίλοι. Οι ψυχαναλυτικοί θεωρούν το ρόλο του φύλου ως μέρος του Υπερεγώ, το οποίο αποκτά το άτομο, περί το 4^ο έτος, μέσω της ταύτισης με το γονέα του ίδιου φύλου. Οι συμπεριφοριστές της κοινωνικής μάθησης θεωρούν την απόκτηση του ρόλου του φύλου ως αποτέλεσμα ενίσχυσης και μίμησης προτύπων. Οι γενετικοί της γνωστικής κατεύθυνσης δέχονται ότι

ο ρόλος του φύλου είναι μια έννοια, όπως όλες οι άλλες έννοιες που διαθέτει το άτομο, ένα εσωτερικό νοητικό κατασκεύασμα του ίδιου του ατόμου, και ο σχηματισμός της ακολουθεί τη γενική πορεία που ακολουθεί η ανάπτυξη όλων των άλλων εννοιών. Έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά ενωρίς στη ζωή αντιλαμβάνονται και περιγράφουν το ρόλο του φύλου με τα στερεότυπα που χρησιμοποιούν οι ενήλικοι (Παρασκευόπουλος I.N., 1985,σελ.115.).

α.4) Το παιδικό παιχνίδι

Για να εξηγήσουμε γιατί το παιδί παίζει, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη δυο κριτήρια: Ένα κριτήριο βιολογικό και ένα κριτήριο ψυχολογικό.

Όταν βασιζόμαστε μόνο πάνω στο βιολογικό κριτήριο, θεωρούμε το παιχνίδι ως ένα επί πλέον φαινόμενο, ως ένα επιφανόμενο της ζωής, ή, αντίθετα, ως μια ουσιαστική δραστηριότητα που προβλέπεται από τη φύση και που είναι απόλυτα αναγκαία για τη ζωτική ανάπτυξη του παιδιού.

Για τον Stanley Hall, το παιχνίδι "επαναλαμβάνει σκιαγράφοντας τις δραστηριότητες της γενιάς". Μέσα από το παιχνίδι, το παιδί αναπτύσσεται κι έρχεται σε επαφή με τις περασμένες γενιές. Έτσι, μας αποκαλύπτει αυτά τα προγονικά βιώματα που νοθεύουν τη δική μας δραστηριότητα. Γι' αυτό και θα μπορούσαμε να πούμε πως το παιχνίδι είναι μια κάθαρση.

Για τον Groos και τους μαθητές του το παιχνίδι σφραγίζεται πάνω στο ένστικτο όπως το ένστικτο σφραγίζεται πάνω στη ζωή. Είναι η ίδια

δύναμη που συνεχίζεται. Το παιχνίδι καθορίζεται ως βιολογική λειτουργία, αποτελεί ένα σταθμό αναγκαίο για την πρόοδο του ζωικού πλάσματος, το σταθμό της προπαρασκευής ή καλύτερα της εξάσκησης. Το παιχνίδι θεωρείται έτσι ως μια προάσκηση (Χριστοφορίδης Χ.,1991,σελ.27).

Οι ψυχαναλυτές βλέπουν στο παιχνίδι κάποια συμβολική έκφραση των απωθημένων επιθυμιών. Το παιχνίδι όπως και το όνειρο, απελευθερώνει το άτομο από τις ανικανοποίητες του τάσεις.

Ο στόχος του παιχνιδιού είναι η επιθυμία του παιδιού να προβληθεί, να τονίσει την ύπαρξη του και κυρίως να υπογραμμίσει το γεγονός ότι μεγάλωσε, που αποτελεί το πρώτο βήμα του συναισθήματος του προσώπου.

Κατά τον Μ. Janet, το παιχνίδι προκαλεί την αντίδραση του θριάμβου. Αλλ' αυτή η αντίδραση του θριάμβου έχει μια ιδιαίτερη χροιά, εξαιτίας του γεγονότος ότι το παιδί, εκτός από, μερικές εξαιρέσεις, δε μπορεί να φθάσει από το συναισθηματικό θρίαμβο στο θρίαμβο της πραγματοποίησης μιας εργασίας. Η επιτυχία αντικαθιστά την εργασία. Έτσι το παιχνίδι εμφανίζεται ως μια υποκατάστατη συμπεριφορά της εργασίας(στο ίδιο, σελ.29).

Ο Piaget θεωρεί το παιχνίδι ως μια πράξη αφομοίωσης(όχι συμμόρφωσης). Το παιδί στο παιχνίδι χειρίζεται τα πράγματα ελεύθερα και αλλοιώνει την πραγματικότητα, με σκοπό να ικανοποιήσει προσωπικές του ανάγκες. Όταν το παιδί παίζει, δεν προσαρμόζεται αυτό στην πραγματικότητα, αλλά η πραγματικότητα στις δικές του επιθυμίες.

Ο Piaget διακρίνει τρία είδη-βαθμίδες παιδικού παιχνιδιού:

α) Το παιχνίδι άσκησης(0-2 ετών).

β) Συμβολικό παιχνίδι: Στο είδος αυτό παιχνιδιού γίνεται ελεύθερη επέκταση του χειρισμού των αντικειμένων, των συναισθημάτων και των εμπειριών κατά τρόπο συμβολικό. Το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τα δεδομένα, διαρρυθμίζει τα πράγματα, ερμηνεύει την εμπειρία κατά τρόπο ελεύθερο, φανταστικό. Στο είδος αυτό παιχνιδιού υπάρχει επιφανειακή μόνο συνεργασία μεταξύ των μελών της ομάδας. Πρόκειται περισσότερο για παράλληλο και συντροφικό παιχνίδι. Η μορφή αυτή του παιχνιδιού κυριαρχεί στην προεγνωστική περίοδο(3^ο ως 6^ο έτος) της νοητικής ανάπτυξης.

γ) Κοινωνικό παιχνίδι (μετά το 7^ο έτος)

(Παρασκευόπουλος Ι.Ν.,1985,σελ.112).

B) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ

Ο Blaise Pascal αναφέρει ότι «Η καρδιά έχει τη λογική που δεν γνωρίζει το κεφάλι». Οι άνθρωποι σκέπτονται αλλά και αισθάνονται και καμιά φορά τα συναισθήματα ελέγχουν τη λογική. Τα συναισθήματα έχουν ζωτικό ρόλο στη διάταξη της ανθρώπινης εμπειρίας. Χωρίς αυτά η ζωή θα ήταν ισοπεδωμένη και ανιαρή. Τα συναισθήματα είναι συχνά το ερέθισμα ή το κίνητρο για μια ενέργεια, η δύναμη που ενώνει τους ανθρώπους και τους κάνει να προσφέρουν ο ένας στον άλλο. Τα συναισθήματα προσφέρουν ασφάλεια, βοήθεια στην αντιμετώπιση της ματαιώσης, προειδοποίηση στον κίνδυνο και ώθηση για δράση. Τα συναισθήματα επηρεάζουν την άποψη του παιδιού για τον κόσμο και το

ρόλο του στην κοινωνία. Τα παιδιά μεγαλώνοντας έχουν αναμνήσεις από την παιδική ηλικία(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, 1990, σελ. 4545).

ΕΡΕΘΙΣΜΑ (σύνολο παραστάσεων ενός γεγονότος)↔ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ↔ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΠΟΥ ΒΙΩΝΕΤΑΙ ↔ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Η Magda Ainsord αναφέρει « από την καθημερινή εμπειρία ξέρουμε ότι το συναίσθημα μας μετακινεί, γεμίζει τις μέρες μας με φως και σκιά, μας κάνει ηθοποιούς παρά ακροατές στο δράμα της ζωής (1960, σελ.91)» (Sroufe L.Alan, 1995, σελ.12).

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

β.1) Ωρίμανση

Ο Hurlock,(1972) αναφέρει ότι οι ρυθμοί της βιολογικής ωρίμανσης διαφέρουν από παιδί σε παιδί και, επομένως, επηρεάζουν τη συναισθηματική του ανάπτυξη. Καθώς ωριμάζουν ο εγκέφαλος και το σώμα, οι λειτουργίες του παιδιού γίνονται εκλεπτυσμένες και διαφοροποιούνται. Για παράδειγμα, η βελτίωση της μνήμης και η αύξηση

της ικανότητας για φαντασία και πρόβλεψη δίνουν νέες διαστάσεις στις συναισθηματικές αντιδράσεις(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια 1990,σελ. 4545).

β.2) Περιβάλλον

Ένα υγιές « συναισθηματικό κλίμα» είναι ένα φυσικό και ψυχολογικό πλαίσιο, στο οποίο το παιδί αισθάνεται ασφαλές και δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης. Οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας στην οικογένεια και στην κοινότητα που περιέχουν στοργή, ευτυχία και φροντίδα συμβάλλουν στην υγιή ανάπτυξη. Η επιβολή των κατάλληλων ορίων βοηθά το παιδί να εκφράσει τα συναισθήματά του· η καθοδήγηση από τους μεγάλους με γνώμονα τις ανάγκες του παιδιού το διδάσκει να ελέγχει άλλα και να εκδηλώνει δυνατά συναισθήματα – θυμό, αηδία, ζήλια (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια,1990, σελ. 4546).

Το παιδί που απολαμβάνει την εκτίμηση και την αποδοχή των άλλων σχηματίζει θετική εικόνα για τον εαυτό του και αυτό-εκτίμηση. Αντίθετα, η απόρριψη, η παραμέληση και η γελοιοποίηση οδηγούν το παιδί στη μίμηση των συμπεριφορών που παρατηρεί, με αποτέλεσμα να γίνονται λιγότερο αποδεκτά κοινωνικά και να μειώνεται η αυτό-εκτίμηση τους(στο ίδιο).

β.3) Γνωστικές λειτουργίες

Οι Thomas και Chess(1982) αναφέρουν ότι κάθε συναίσθημα περιέχει γνωστικούς παράγοντες και κάθε σκέψη επηρεάζεται από τα συναισθήματα. Η διαφοροποίηση των ψυχολογικών ιδιοτήτων των μεγαλύτερων παιδιών και ενηλίκων αντανακλούν τις διεργασίες αλληλεπίδρασης συναισθημάτων και σκέψεων. Τα συναισθήματα ενισχύουν τις ιδέες και οι ιδέες τα συναισθήματα(στο ίδιο).

β.4) Γλώσσα και δεξιότητες επικοινωνίας

Η πορεία της ανάπτυξης εμπλέκει τη βελτίωση των δεξιοτήτων επικοινωνίας και της γλώσσας. Τα βρέφη αντικαθιστούν τις τυχαίες και ανεξέλεγκτες εκφράσεις με διάφορους τρόπους γνωστοποίησης των συναισθημάτων τους. Προχωρούν από το κλάμα και το γέλιο στις κινήσεις των χεριών, στα πηδήματα, στο χαμόγελο και στις απλές λέξεις καθώς αναπτύσσουν τις γλωσσικές δεξιότητες, τα παιδιά εκφράζουν αυτό που αισθάνονται, αν και σ' όλη την παιδική ηλικία κυριαρχεί η γλώσσα του σώματος μαζί με την ομιλία. (στο ίδιο).

β.5) Κοινωνικοποίηση

Οι συναισθηματικές αντιδράσεις των παιδιών, παρότι αυθόρμητες, επηρεάζονται κοινωνικά. Όταν κάποιος ενδιαφέρεται για το πώς αισθάνεται το παιδί, αυτό εκφράζει τα συναισθήματα του ελεύθερα. Τα κατάλληλα όρια και τα πρότυπα βοηθούν το παιδί να εκφράζει τα συναισθήματα του με κοινωνικά αποδεκτό τρόπο. Τα εμπόδια και οι περιορισμοί της ελεύθερης έκφρασης στα παιδιά τα οδηγούν στην απώθηση συναισθημάτων με κατάληξη σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα(στο ίδιο).

Η συναισθηματική αποστέρηση και η παρατεταμένη απουσία ερεθισμάτων από σχέσεις και εμπειρίες στενών δεσμών και στοργής αναστέλλουν τη γενική ανάπτυξη του παιδιού. Τα παιδιά που στερήθηκαν την αγάπη, την χαρά, την ευτυχία και την ικανοποίηση στη βρεφονηπιακή ηλικία, στερούνται και την ευκαιρία για σωστή φυσική, νοητική και κοινωνική ανάπτυξη, με πιθανό αποτέλεσμα την καθυστέρηση των κινητικών, γλωσσικών και νοητικών δεξιοτήτων. Η απουσία στενών κοινωνικών σχέσεων αφαιρεί από το παιδί θετικές συναισθηματικές εμπειρίες, που οδηγούν στο σχηματισμό υγιούς προσωπικότητας και αυτό-εκτίμησης, και καθιστά το παιδί εγωκεντρικό, απαιτητικό, με ελλιπή γνώση του εαυτού του(στο ίδιο).

β.6) Προσωπικότητα και ιδιοσυγκρασία

Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του κάθε ατόμου ποικίλλουν σε σχέση με το χρόνο, τον τόπο και τις περιστάσεις. Ένα παιδί μπορεί να είναι επιθετικό στο σχολείο, όταν απειλείται από κάτι, αλλά ήρεμο, όταν παίζει με φίλους. Τα βρέφη έχουν διαφορετικό ρυθμό και ποικιλία εσωτερικών καταστάσεων, κάτι που επηρεάζει το αποτέλεσμα των σχέσεων τους με άλλα άτομα. Οι ατομικές διαφορές των βρεφών και οι διαφορετικές μορφές μητρικής φροντίδας συμβάλλουν στη φύση της συναισθηματικής σχέσης που προκύπτει(στο ίδιο).

β.7) Κίνητρα

Τα κίνητρα είναι εσωτερικές καταστάσεις του ατόμου, οι οποίες κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες ωθούν το άτομο προς μια συγκεκριμένη πράξη ή συμπεριφορά. Τα συναίσθημα και το κίνητρο συνδέονται μεταξύ τους στις ανθρώπινες σχέσεις. Στο κοινωνικό πλαίσιο, η ισχύς του κινήτρου εξαρτάται από το πώς βλέπει το παιδί τον εαυτό του και τις ανάγκες του την κάθε στιγμή(στο ίδιο, σελ.4547)

Γ)ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΖΗΛΙΑΣ

Η ζήλια είναι ένα αρχέγονο συναίσθημα, που γεννήθηκε μαζί με το ανθρώπινο γένος και που κλείνει μέσα του μίσος γι' αυτόν που μας κλέβει, πραγματικά ή στη φαντασία μας, την αγάπη και την φροντίδα του ανθρώπου που αγαπάμε ή που απ' αυτόν ολότελα εξαρτιόμαστε (Παναγιωτοπούλου Μ., 1982,σελ.112).

Η βίβλος διηγείται τρία υποδειγματικά, και τραγικά περιστατικά στα οποία η ζήλια μεταξύ των αδελφών υποκινείται από τη συμπεριφορά των γονιών.

- Ο Κάιν σκοτώνει τον αδελφό του Άβελ γιατί ο Παντοκράτωρ « έμεινε ικανοποιημένος από τον Άβελ και την προσφορά του, όχι όμως από τον Κάιν και τις θυσίες που έκανε εκείνος»(Γένεσις 4,4-5).

- Ο Ησαύ, ο πρωτότοκος, φεύγει από το σπίτι επειδή ο μικρότερος αδελφός του, ο Ιακώβ, ένας «ήσυχος άνθρωπος», ήταν η αδυναμία της μητέρας του Ρεβέκκας(Γένεσις 25, 27).

- Τα αδέλφια του πουλούν τον Ιωσήφ, τον μικρότερο απ' όλους, γιατί «Ο Ιακώβ αγαπούσε τον Ιωσήφ περισσότερο από όλους τους άλλους γιους του, επειδή γεννήθηκε ενώ ο πατέρας του ήταν πια πολύ γέρος»(Γένεσις 37,3).

Ζήλια είναι η σκέψη ή αντίληψη πιθανής απώλειας της αποδοχής, της στοργής ή της αγάπης και μπορεί να καταλήξει σε θυμό ή απόρριψη ενός αγαπημένου προσώπου ή του ατόμου που αποσπά την προσοχή του (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια 1990,σελ. 4545).

Τι σημαίνει ζηλεύω; Σημαίνει ποθώ κάτι σφόδρα, εποφθαλμιώ, μακαρίζω, προσπαθώ να αποκτήσω κάτι που το έχει ο άλλος και δεν το έχω εγώ και που μπορεί να μετατραπεί σε φθόνο. Δηλαδή, ζηλεύω σημαίνει θέλω κάτι πολύ, επιθυμώ αυτό που έχει ο άλλος και που προσωπικά δεν το απολαμβάνω. Επομένως, η ζηλοτυπία προκαλείται από την εντύπωση που μου δημιουργείται, βέβαια μέσω των αισθήσεων μου (ερεθίσματα οπτικά, γευστικά, οσφρητικά, ακουστικά), από τον άλλον, το ζηλευόμενο πρόσωπο που καρπούται και απολαμβάνει ορισμένα ωφέληματα, υλικά και πνευματικά τα οποία εγώ στερούμαι. Άρα η ζηλοτυπία αποτελεί κατά κάποιον τρόπο και έμμεση αναγνώριση της υπεροχής του άλλου(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.331).

Ο ζηλιάρης κατ' αρχήν δεν αγαπά τον εαυτό του, γιατί δεν πιστεύει σ' αυτόν, δεν τον βρίσκει αρκετά καλό, τον θεωρεί αποτυχημένο. Θα ήθελε να είναι κάποιος άλλος, να είναι αυτός που ζηλεύει και θαυμάζει(Καλογύρου Κ.,1982,σελ.35).

Η ζήλια γεννιέται όταν το παιδί αρχίσει να υποπτεύεται ότι υπάρχει κάποιος που θέλει να του στερήσει την προνομιακή και αποκλειστική κυριαρχία του πάνω στη μητέρα του.

Οι ψυχολόγοι τοποθετούν την ανακάλυψη αυτή γύρω στην ηλικία των 15 μηνών, όποτε το παιδί αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι πλέον το κέντρο του κόσμου. Η ζήλια μεγαλώνει και δυναμώνει μεταξύ των 3 και 5 ετών, καθώς το παιδί, αν και έχει αποκτήσει μεγαλύτερη αυτονομία, αισθάνεται παράλληλα την ανάγκη να νιώθει μικρό και προστατευμένο. Τα συναισθήματα του είναι έντονα και άμεσα, γιατί δεν έχει αποκτήσει ακόμα την ικανότητα να τα ελέγχει.

Η στιγμή του θηλασμού, περισσότερο από κάθε άλλη, προκαλεί φθόνο και γεννά στο παιδί την επιθυμία να ξαναγίνει μικρό για να έχει κι εκείνο το προνόμιο αυτό(Λανιάντο Ν.,2003,σελ.39).

Οι ενδείξεις ζήλιας ή φθόνου θα μπορούσαν να ανιχνευθούν και πριν από την ηλικία των δεκαπέντε μηνών, αλλά όχι πολύ πριν. Στην ηλικία των εννέα μηνών , για παράδειγμα, ένα μωρό θα ήταν πολύ μικρό, πολύ ανώριμο για να ζηλεύει. Στον ένα χρόνο πιθανών να ζηλεύει περιστασιακά αλλά στους δεκαπέντε μήνες σίγουρα ναι. Σταδιακά, καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, η ζήλια εκδηλώνεται για περισσότερο πολύπλοκα πράγματα. Στην αρχή είναι αρκετά φανερό ότι έχει να κάνει με μια σχέση που διαταράσσεται ή με μια απειλή ως προς ένα κατεχόμενο αντικείμενο που αντιπροσωπεύει τη σχέση. Πρόκειται για τη σχέση με τη μητέρα που βρίσκεται στη ρίζα της ζήλιας και που τελικά περιλαμβάνει και τη σχέση με τον πατέρα καθώς περνάει ο καιρός. Οι πρωιμότερες εκδηλώσεις ζήλιας σχετίζονται φανερά με τη μητέρα και συχνά εστιάζονται γύρω από τη διαδικασία λήψης τροφής. Αυτό συμβαίνει επειδή αρχικά για το παιδί η λήψη τροφής έχει ζωτική σημασία. Για τη μητέρα η χορήγηση τροφής αποτελεί μόνο ένα από τα πολλά πράγματα που κάνει για το παιδί, αλλά και γι' αυτήν μπορεί να είναι πολύ σημαντική(Winnicott D.W.,1994,σελ.64).

Τα παιδιά αισθάνονται ζήλια στην ηλικία 3-4 ετών καθώς ανεξαρτητοποιούνται, ή στην ηλικία 10-12 ετών κατά τη μετάβαση από την παιδική στην εφηβική ηλικία(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια 1990,σελ. 4545).

Στο παιδί οι πρώτες αντιδράσεις ζήλιας παρατηρούνται συνήθως στους 9 μήνες. Ο Γκιγιώμ παρατήρησε ορισμένες ενδείξεις σε ένα παιδί . Το παιδί φωνάζει, κλαίει, αναταράσσεται, τραβάει το αυτί του όταν βλέπει ένα μεγάλο να πλησιάζει κάποιο παιδί, να το παίρνει αγκαλιά, να το θηλάζει. Πιο σπάνια ζηλεύει κάποιον μεγάλο π.χ. τον πατέρα του όταν η μητέρα του κάνει πως τον φιλάει ή βλέποντας τη μητέρα του ν' ακουμπάει το κεφάλι της στον ώμο του πατέρα του, προσπαθεί να μπει ανάμεσα τους. Καμιά φορά μπορεί να ζηλεύει ένα αντικείμενο(Βάλλον Α.,σελ.236).

Η ζηλοτυπία είναι ένα πολύ δυσάρεστο συναίσθημα το οποίο ταλαιπωρεί, μαστιάζει τα παιδιά κυρίως της μικρής ηλικίας. Το συναντάμε όμως και στις άλλες ηλικίες και όσο προχωράμε προς την ώριμη ηλικία μειώνεται σημαντικά. Δημιουργείται από κάθε παρέμβαση που παρεμποδίζει τις προσπάθειες του ατόμου να κερδίσει ένα αντικείμενο αγάπης είτε πρόσωπο είτε θέση είτε ένα αντικείμενο. Πρόκειται για ένα συναίσθημα που ξεπηδάει από μια υποσυνείδηση σύγκρουση που κύριο χαρακτηριστικό του είναι η μείωση της αυτοεκτίμησης, της αξιοπρέπειας και ακολουθείται από συναισθήματα ταπείνωσης και ντροπής. Η κυριότερη πηγή ζηλοτυπίας στα παιδιά βρίσκεται στην επιθυμία τους να μονοπωλήσουν την αποκλειστικότητα της αγάπης της μητέρας. Έτσι, βρίσκουμε τη ζηλοτυπία στον ανταγωνισμό των μικρών παιδιών για το

ποιος θα κερδίσει τη μεγαλύτερη συμπάθεια από τη μητέρα(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.331).

Συνήθως η ζήλια δεν είναι κάτι αφύσικο. Είναι μια φυσιολογική αντίδραση που νιώθουν σχεδόν όλα τα παιδιά αλλά σιγά σιγά την ξεπερνούν όταν οι γονείς την αντιμετωπίζουν σωστά. Μερικές φορές, ωστόσο, η αντίδραση αυτή μπορεί να γίνει τόσο σοβαρή και επίμονη ώστε να επηρεάσει τη μελλοντική προσαρμογή του παιδιού στη ζωή(Παναγιωτοπούλου Μ.,1982,σελ.112).

Θεωρείται φυσιολογικό φαινόμενο στα πρώτα χρόνια όταν το παιδί διακατέχεται από άκρατο εγωκεντρισμό και ερμηνεύει τα πάντα με βάση τον εαυτό του. Παρατηρείται σ' όλες τις κοινωνίες και δημιουργεί σοβαρότατα προβλήματα στην υγιή λειτουργία της οικογένειας (Χριστοφορίδης Χ.Α,1991,σελ.331).

Ο D.W.Winnicott(1988),αναφέρει ότι η ζήλια είναι υγιής και φυσιολογική και απορρέει από το γεγονός ότι τα παιδιά αγαπούν. Εάν δεν έχουν την ικανότητα να αγαπήσουν, τότε δε ζηλεύουν. Η ζήλια αντιπροσωπεύει μία κατάσταση στην ανάπτυξη του παιδιού, που καταδεικνύει την ικανότητα του να αγαπήσει. Τα πρώτα αισθήματα ζήλιας που εστιάζονται συνήθως γύρω από την εμφάνιση ενός καινούργιου μωρού, παρότι είναι πασίγνωστο πως με το να υπάρχει μόνο ένα παιδί στην οικογένεια η ζήλια είναι δυνατό να εξαλειφθεί. Οτιδήποτε απορροφά το χρόνο της μητέρας μπορεί να προκαλέσει ζήλια, όπως

ακριβώς και ένα μωρό. Τα παιδιά που έχουν γνωρίσει τη ζήλια και έχουν συμφιλιωθεί μαζί της κερδίζουν πολλά από αυτήν την εμπειρία.

Η ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΖΗΛΙΑ

Η κυριότερη πηγή ζηλοτυπίας στα μικρά παιδιά εντοπίζεται κυρίως στην προσπάθεια τους να κρατήσουν απόλυτα δικό τους το αγαπημένο πρόσωπο, που στην περίπτωση τους είναι βέβαια η μητέρα. Έτσι παρατηρούμε έντονες εκδηλώσεις ζήλιας όταν γεννηθεί ένα νέο αδελφάκι στην οικογένεια και το μεγαλύτερο δεν προετοιμασθεί ψυχολογικά. Του δημιουργείται η εντύπωση ότι η μητέρα του έπαψε πια να το αγαπά όπως πριν και ότι το εγκαταλείπει τώρα για χάριν του μικρότερου, το οποίον θεωρεί παρείσακτο που του έχει στερήσει το θρόνο της αγάπης της μητέρας του(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.332).

Πολλοί μηχανισμοί μπαίνουν σε κίνηση. Ο πιο απλός είναι, όταν ο μεγαλύτερος ζηλεύει το μικρότερο. Τον θεωρεί σαν να προδεδεσμεύει όλη την αγάπη των γονέων. Είναι μια ζήλια αρκετά κανονική, που ξεκαθαρίζεται εύκολα με τη στάση των γονέων και με την ευθύνη που δίνουν στον πρωτότοκο.

Αργότερα, είναι ο μικρότερος που ζηλεύει το μεγαλύτερο. Εξαιτίας των σωματικών και ηθικών πλεονεκτημάτων, που δίνει η ηλικία του. Κι εδώ όλα εξαρτιόνται από την οικογενειακή σύνθεση (Pierre Daco,1969,σελ.185).

Η δυσαρέσκεια του παιδιού που ζηλεύει μπορεί να στραφεί και στους γονείς του και ιδιαίτερα στη μητέρα του. Έτσι το παιδί γίνεται απείθαρχο, ανυπόφορο, δεν αποδίδει στο σχολείο, δεν τρώει το φαγητό του, μιμείται τις εκδηλώσεις του βρέφους. Μ' αυτή του τη συμπεριφορά θέλει να προσελκύσει την προσοχή των γονέων του, γιατί έχει τη γνώμη ότι το παραμέλησαν. Άλλος τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η αδελφική ζήλια είναι όταν το παιδί απομονώνεται και δε θέλει να συμμετέχει στις ομαδικές οικογενειακές εκδηλώσεις(Ηλιόπουλος Ι. Δ., σελ. 31).

Στην περίπτωση που ζηλεύει το μικρότερο αδερφό του, θέλει να του μοιάσει, πράγμα που σημαίνει πως, αντί να προχωρεί μπροστά, ανάλογα με την ηλικία του, κάνει μερικά βήματα πίσω, σ' ένα προηγούμενο στάδιο ανάπτυξης(ψυχολογική οπισθοδρόμηση).Μπορεί να ξαναρχίσει να πιπιλά τα δάχτυλα του, να βρέχει το κρεβάτι του, να λέει ψέματα ή να περάσει στην επίθεση χτυπώντας το μικρό. Γίνεται ο τύραννος και ο ταραξίας του σπιτιού και του σχολείου (Καλογύρου Κ.,1982,σελ.35).

Η ζήλια μπορεί να εκδηλωθεί με χίλιους δύο τρόπους, από την άμεση επίθεση και την πανουργία ως τις εκδηλώσεις εκείνες της ψυχικής αναταραχής. Το παιδί μπορεί να παλινδρομήσει σε εκδηλώσεις της βρεφικής ηλικίας, δηλαδή αρχίζει να κλαίει, θέλει να το ταΐσουν με το μπιμπερό, ξανακάνει «πιπίλα», μιλάει σαν μωρό, θέλει συνεχώς να το παίρνουν στην αγκαλιά, αρχίζει να βρέχει το κρεβάτι του, θέλει να το κουνήσουν και να το νανουρίσουν να κοιμηθεί κ.λ.π. (Παναγιωτοπούλου Μ., 1982,σελ.114)

Ένας άλλος τρόπος που εκδηλώνεται η ζήλια στο παιδί, είναι να προσπαθεί βλάψει ή ν' απαλλαγεί από το ανεπιθύμητο επισκέπτη. Θυμός και φανερή εχθρότητα μπορεί να έχουν σαν στόχο είτε τον αντίζηλο, ή το πρόσωπο που επιθυμεί τη στοργή του. Αρνητισμός και επιθετικότητα είναι τα πιο συνηθισμένα γνωρίσματα που βρίσκουμε σ' ένα παιδί που ζηλεύει. Μερικές φορές μπορεί να δείχνει μια ψεύτικη υπερβολική στοργή για το αδελφάκι του και μία συμπεριφορά μεγάλης τρυφερότητας. Άλλοτε συμβαίνει να καταλαβαίνει την άδική συμπεριφορά του και τότε γεννιέται μέσα του ένα αίσθημα ενοχής. Τέλος, μερικές φορές συμβαίνει το παιδί να μην εκδηλώνει φανερά τη ζήλια που αισθάνεται, αλλά να είναι εκρηκτικό και επαναστατικό στις σχέσεις του έξω από το σπίτι(στο ίδιο).

Συνήθως τα πρωτότοκά παιδιά ζηλεύουν τα υστερότοκα κυρίως γιατί τους στερούν την αγάπη και τη φροντίδα της μητέρας τους. Αυτή η ζηλοτυπία του μεγαλύτερου προς το μικρότερο είναι φυσιολογική και αναμένεται από την πλειονότητα των ομαλών παιδιών. Θεωρείται κανονική όταν δεν ξεπερνά ορισμένα όρια και όταν η ένταση της μειώνεται καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν (Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.332).

Οι σπουδαιότερες αιτίες αδελφικής ζήλιας είναι:

1) Η γέννηση του δεύτερου παιδιού. Ο ερχομός ενός άλλου παιδιού αποτελεί μια οδυνηρή κατάσταση για το πρωτότοκο. Η μητέρα δεν είναι

πια αποκλειστικά δική του. Τα το νεογέννητο έχει ανάγκη από ιδιαίτερες περιποιήσεις και φροντίδες. Νομίζει το παιδί ότι οι γονείς του αγαπούν περισσότερο το νεογέννητο και ότι αυτό το παραμελούν. Έτσι φωλιάζει μέσα στην ψυχή του η ζήλια για το αδελφάκι του(Ηλιόπουλος Ι. Δ., σελ. 31).

Όταν έρθει το δεύτερο παιδί αντιλαμβάνεται πως τώρα βρίσκεται σε αγώνα δρόμου . Πίσω του τρέχει κάποιος άλλος, κι έτσι αυτό διπλασιάζει τις προσπάθειες του. Προσπαθεί να γίνει κάτι πιο πολύ απ' ότι είναι, να κρατήσει τη θέση του μεγαλύτερου, τη θέση της «πρωτιάς».

Αν αυτό δεν πιάσει προσπαθεί να σπρώξει το δεύτερο προς τα πίσω. Του βάζει τρικλοποδιές ή το υπερπροστατεύει. Κάνει πράγματα για κείνο για να το κάνει ανίκανο.

Αν και σ' αυτό δεν τα καταφέρει παραιτείται. Αισθάνεται εκθρονισμένο. Διαρκώς χειροτερεύει, γίνεται ανεύθυνο, δημιουργεί προβλήματα. Εφ' όσον δεν μπορεί να είναι ο καλύτερος με θετικό τρόπο, ίσως αποφασίσει να είναι ο χειρότερος. Είναι και αυτό μια άλλη μορφή πρωτιάς. (Καλογύρου Κ.,1982,σελ.35).

2)Οι διακρίσεις που κάνουν οι γονείς ανάμεσα στα παιδιά τους. Οι γονείς πρέπει να είναι προσεκτικοί και δίκαιοι στις εκδηλώσεις αγάπης προς τα παιδιά τους. Πρέπει να τους δίνουν να καταλάβουν με τη συμπεριφορά τους ότι όλα τα παιδιά τους έχουν την ίδια θέση στην καρδιά τους (Ηλιόπουλος Ι. Δ., σελ. 32).

3) Οι άστοχες συγκρίσεις που συνηθίζουν να κάνουν οι γονείς ανάμεσα στα παιδιά τους. Δεν πρέπει οι γονείς να προβάλλουν τα χαρίσματα που τυχόν θα έχει ένα τους παιδί μπροστά στ' άλλα, γιατί θα προκαλέσουν τη ζήλια τους(στο ίδιο).

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΖΗΛΙΑΣ

Η ζηλοτυπία εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους. Το παιδί ζηλεύει γιατί ο αδελφός του είναι εξυπνότερος, περισσότερο χαριτωμένος, τον προσέχουν όλοι οι συγγενείς, ζηλεύει τα καινούργια του φορέματα, τον τρόπο που παίζει, που μιλά, τα μαλλιά του, την ομορφιά του, το ανάστημά του και άλλα. Βέβαια οι εκδηλώσεις ζηλοτυπίας μπορεί να μην είναι τόσο έκδηλες. Το παιδί λόγω των κοινωνικών πιέσεων και των απαγορεύσεων μαθαίνει να αποκρύβει έντεχνα τα πραγματικά του συναισθήματα και τις πραγματικές του διαθέσεις όταν οι γονείς είναι παρόντες. Μόνο όταν απουσιάζουν εκφράζουν φανερά τη ζήλια τους προς τον ή την αδελφή τους είτε χτυπώντας τον τάχατες άθελα του τους είτε τσιμπώντας τον είτε προσπαθώντας να κάνουν οτιδήποτε για να του μειώσουν κατά κάποιο τρόπο την αξία του, εκδικούμενοι για την εύνοια που απολαμβάνει(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.333).

Εκείνος που ζηλεύει μπορεί να προσποιηθεί αδιαφορία ή να αγνοεί εντελώς την παρουσία του αδελφού του. Είναι ένας άλλος τρόπο, μια άλλη μορφή αντίδρασης όπου ο ζηλεύων προσπαθεί να αγνοήσει τη ύπαρξη του αδελφού του και να μειώσει την αξία του ζηλευόμενου. Με

λίγα λόγια, αυτή η παθητική θα λέγαμε ενέργεια εκ μέρους αυτού που ζηλεύει αποτελεί μια καθαρή προσπάθεια, συνειδητή βέβαια, να ξεγελάσει τον εαυτό του και να πείσει τους άλλους ότι δε ζηλεύει(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.333).

Άλλες πάλι φορές το παιδί μπορεί να δείξει ανοιχτή εχθρότητα, έκδηλη επιθετικότητα, μίσος και τάσεις εκδίκησης, τα οποία με πολλή δυσκολία συγκρατεί ακόμη και μπροστά στους γονείς του. Κάποτε μάλιστα χειροτερεύει πολύ η κατάσταση, με αποτέλεσμα το παιδί που ζηλεύει να διακατέχεται από το άγχος του αποχωρισμού από τη μητέρα, συνδέεται περισσότερο μαζί της, κάνει αυτό που επιθυμεί η μητέρα και γίνεται εκούσιο όργανο της, απλώς και μόνο για να έχει την εύνοια, την αγάπη και την προσοχή της. Έτσι μ' αυτή τη στάση μειώνει και την ένταση της ζήλιας και κερδίζει έστω με τρόπο όχι ορθόδοξο την αγάπη της(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.333).

Το χειρότερο είναι ότι το παιδί που ζηλεύει παλινδρομεί προς παλαιότερα στάδια ανάπτυξης (ενούρηση, εγκόπρηση, κλάματα χωρίς σοβαρό λόγο, παράπονα για τη στάση της μητέρας του, τροφή στο μπιμπερό όπως το μικρό αδελφάκι, αρχίζει να φοβάται, παρουσιάζονται διαταραχές στον ύπνο, άρνηση να πάει σχολείο και άλλα)
(Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.333).

Σε ότι αφορά τη ζηλοτυπία προς τους άλλους, αυτή μπορεί να εξελιχθεί σε μια άκρως παθολογική κατάσταση που δημιουργεί στο παιδί όχι μόνο

ψυχικά τραύματα που το παρεμποδίζουν να εξελιχθεί ομαλά, αλλά θα του προκαλέσουν και σοβαρές δυσκολίες προσαρμογής(στο ίδιο,σελ.333)

Κάθε ψυχολογική θέση (ανάλογα με τη σειρά της γέννησης) έχει και τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της. Καμιά θέση δεν προκαθορίζει αν το άτομο θα τα βγάλει ή όχι πέρα. Η θέση δείχνει μόνο ποια προβλήματα θα αντιμετωπίσει αργότερα το παιδί στη ζωή. Η σειρά λοιπόν της γέννησης του δεν θεωρείται σαν καθοριστικός παράγοντας. Το παιδί έχει τη δημιουργική ικανότητα να διαλέγει το ρόλο του ανάμεσα στ' αδέρφια του. Η θέση μας δίνει μόνο ενδείξεις. Το πώς θα χρησιμοποιήσει τη θέση του είναι δουλειά του παιδιού. Πολλά όμως θα εξαρτηθούν από την οικογενειακή ατμόσφαιρα και από την αγωγή των γονέων. Μπορούν να ενισχύσουν τα πλεονεκτήματα κάθε θέσης αν επιτύχουν τη συνεργασία των παιδιών μέσα στην οικογένεια, αν τα κάνουν να συμμετέχουν στις δουλειές και στις απολαύσεις. Έτσι υπάρχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να ενισχυθούν τα θετικά σημεία της κάθε θέσης(ΚαλογύρουΚ.,1982,σελ.45).

Δ) ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ

Η ντροπαλότητα ή συστολή είναι το συναίσθημα εκείνο κατά το οποίο παρατηρείται μείωση ή και παύση κάθε πηγαίας και αυθόρμητης εκδήλωσης εκ μέρους του ατόμου που κυριεύεται απ' αυτό το τόσο ενοχλητικό συναίσθημα. Η συμπεριφορά του ατόμου εκεί που είναι έτοιμη να εκδηλωθεί σταματάει απότομα σαν να παρεμβάλλεται κάποιο αόρατο εμπόδιο μεταξύ του ατόμου και του αντικειμένου που πρόκειται να δεχθεί την αντίδραση του (ΧριστοφορίδηςΧ.Α.,1991,σελ.250).

Η αναστολή είναι ένα από τα πιο συχνά συμπτώματα που συναντάμε στην ιατροσυμβουλευτική και ειδικότερα η σχολική αναστολή είναι ο πιο συχνός παράγοντας για συμβουλευτική σε παιδιά. Η αναστολή μπορεί να ακουμπήσει όλους τους τομείς της ζωής των παιδιών σε κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο. Είναι τα ήρεμα παιδιά που εύκολα υποτάσσονται, ακολουθούν τις οδηγίες ενηλίκων, δύσκολα μιλάνε για τον εαυτό τους. Πολλές φορές διατηρούν την δυνατότητα να παίζουν με άλλα παιδιά. Είναι παιδιά πάντα απομονωμένα που δεν τολμούν ποτέ και δυσκολεύονται να πλησιάσουν τόσο τους ενήλικες όσο και τους συνομηλίκους τους.Τα παιδιά αυτά απωθούν τις ομαδικές δραστηριότητες. Τα ίδια παιδιά μέσα στην οικογένεια μπορούν να έχουν έναν ρόλο εξουσιαστικό. Η οικογένεια μιλάει για ντροπή αλλά μέχρι το κοινωνικό επίπεδο. Στο πνευματικό επίπεδο υπάρχει η εικόνα της ψευδοκαθυστέρησης. Τα συνεσταλμένα παιδιά δεν συμμετέχουν , νιώθουν ανασφάλεια και έχουν παθητική στάση απέναντι στις διάφορες δραστηριότητες. Πίσω απ' την αναστολή μπορεί να υπάρχει θυμός και επιθετικότητα. Θα πρέπει να αναφέρουμε και το φαινόμενο της

εκλεκτικής αλαλίας οπού το παιδί επιλέγει που θα μιλήσει (Guerra Ajuria, Masson, Paris, 1989).

Τα άτομα που έχουν συστολή έχουν συνήθως άγχος και νιώθουν άβολα όταν βρίσκονται ανάμεσα σε άλλους. Στις συναλλαγές τους με άλλους ανθρώπους χαρακτηρίζονται από έλλειψη αυτοπεποίθησης και ανησυχούν πολύ όσον αφορά το πώς τους βλέπουν οι άλλοι, ενώ ταυτόχρονα φοβούνται ότι φαίνονται ανόητοι, ανάξιοι και αδαείς στα μάτια των άλλων ανθρώπων. Τα συμπτώματα της ντροπαλότητας περιλαμβάνουν έντονο κοκκίνισμα, κρύα και ιδρωμένα χέρια, υπερβολική εφίδρωση, χέρια και πόδια που τρέμουν, γρήγορο κτυποκάρδι, ανακατωμένο στομάχι κ.α. (Brody, 1982).

Η ντροπή παίζει ρόλο και στη διαπροσωπική ζωή. Αν η ντροπή δημιουργεί μια αίσθηση ενός ελαττωματικού εαυτού έτσι δημιουργεί και σε μας την αίσθηση ότι οι άλλοι μας βλέπουν ως ελαττωματικό, ανεξάρτητα από τι το άτομο πραγματικά νομίζει για εμάς (Donald L. Nathanson, σελ. 250).

Η αιδώς όπως λέγεται αλλιώς η ντροπαλότητα είναι μια πολύ φυσιολογική εξέλιξη της ψυχικής ζωής του παιδιού γι' αυτό και παρατηρούμε ότι σε μερικές ηλικίες εκδηλώνεται πολύ έντονα (ηλικία των 5-6 χρόνων). Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί το άτομο αρχίζει πια να εγκαταλείπει τον εγωκεντρισμό του και την πολύ κεντρική θέση που αποδίδει στον εαυτό του και λογαριάζει και τους άλλους. Ενστερνίζεται τη γνώμη τους, υιοθετεί τις απόψεις τους και προπάντων υπολογίζει την

κρίση τους για την προσωπική του αξία ως προσώπου ενεργού που διαδραματίζει κάποιο συγκεκριμένο ρόλο (ΧριστοφορίδηςΧ.Α.,1991,σελ.250).

Η φυσική αυτή ντροπαλότητα βαθμιαία υποχωρεί , καθώς το παιδί μεγαλώνει και νιώθει λιγότερο εξαρτημένο από τη μητέρα, τον πατέρα και άλλα σημαντικά πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος του(M.Herbert,1996,σελ.207).

Χρησιμοποιώντας το σχέδιο του Stern(1990) για την ανάπτυξη του εαυτού ας δούμε πως το νήπιο βιώνει την ντροπή στα 3 πρώτα χρόνια της ζωής του. Οι συνθήκες της ντροπής προκύπτουν όταν το νήπιο έχει ήδη νιώσει θετικές καταστάσεις (ενδιαφέρον, έξαψη, διασκέδαση). Οι οποιοσδήποτε καταστάσεις που είχαν προκαλέσει θετική συγκίνηση, παραμένουν σε ισχύ και το μερικό εμπόδιο στη συνέχιση του θετικού αισθήματος συναντάται απροσδόκητα. Η ντροπή έπειτα είναι μια οδυνηρή διερεύνηση του εμποδίου για ανάπτυξη θετικής αίσθησης. Είναι ένας βοηθητικός μηχανισμός, ένα κομμάτι του στερεώματος που περιορίζει την λειτουργία άλλων συγκινήσεων. Η ντροπή παράγει ένα ξαφνικό χάσιμο της μυϊκής δύναμης, αρχικά στο λαιμό και έπειτα σ' όλο το σώμα, αυξάνει τη θερμότητα στο δέρμα του προσώπου προκαλώντας μια σύντομη περίοδο μη συντονιστικότητας και φανεράς αποδιοργάνωσης. Οποιαδήποτε συμπεριφορά είναι σε πρόοδο παύει να υπάρχει όταν η ντροπή προκαλείται. Η ντροπή διακόπτει, βάζει τρικλοποδιές εμποδίζει όλες τις δραστηριότητες που προκαλούν ευχαρίστηση στο νήπιο(Donald L.Nathanson, σελ.209).

Πόσο νωρίς όμως μπορούμε να έχουμε ενδείξεις της επιρροής της ντροπής; Παρακολουθώντας την ανάπτυξη του γιου του, ο Τόμκινς ανέφερε στην παρατήρησή του ότι στις τρεις εβδομάδες ο γιος του προσπαθούσε να μιμηθεί την ανθρώπινη ομιλία μιμούμενος τις κινήσεις του στόματος των ενηλίκων. Ο νευρολογικός εξοπλισμός ενός βρέφους, όμως, δεν μπορεί να ανταπεξέλθει σε τόσο λεπτές δεξιότητες. Αυτή είναι μία από τις περιπτώσεις εκείνες όπου η θέληση ξεπερνά την ικανότητα, όπου η ζωή τοποθετεί φυσικά εμπόδια στο δρόμο μιας επιθυμίας. Κάθε μία από τις προσπάθειές του να παράγει λόγο δεν μπορούσαν παρά να έχουν ως κατάληξη την αποτυχία, και κάθε αποτυχημένη προσπάθεια ακολουθείτο από τον κατήφορο της ντροπής(στο ίδιο).

Ο Ντέμος, μελετώντας τα βρέφη με φωτογραφίες και βιντεοσκοπήσεις, έχει καταγράψει πολλά παρόμοια παραδείγματα νεογνικής ντροπής. Φαίνεται ότι οι περισσότεροι παρατηρητές έχουν αγνοήσει το γεγονός ότι η επιρροή της ντροπής μπορεί να παρατηρηθεί στα μωρά πολύ πριν από τότε που θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι είναι σε θέση να έχουν την εμπειρία της ντροπής(στο ίδιο).

ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ

Ο Kagan,(1989) ύστερα από μακροχρόνιες έρευνες που πραγματοποίησε σε παιδιά από τη νηπιακή ηλικία μέχρι την ηλικία των 7½ ετών κατέληξε στο ότι οι ντροπαλοί γονείς τείνουν να ‘παράγουν’ ντροπαλά παιδιά. Έπειτα λόγω της συστολής που έχουν οι ίδιοι οι γονείς, δεν εκθέτουν τα

παιδιά τους σε καταστάσεις στις οποίες μπορούν να μάθουν κοινωνικές δεξιότητες οπότε δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος. Τα 'ντροπαλά' βρέφη και νήπια τείνουν να έχουν ένα ευερέθιστο νευρικό σύστημα. Όταν δηλαδή εκτεθούν σε καινούριες καταστάσεις εκδηλώνουν ψηλή κινητικότητα, εκνευρισμό και ταχυκαρδία.

Ο Zimbardo,(1997) πιστεύει ότι το παιδί που βιώνει εξευτελισμούς ή που συνεχώς νιώθει ότι γύρω του το υποτιμούν ή πάλι που δεν έχει τα πρότυπα εκείνα από τα οποία θα μάθει κοινωνικές δεξιότητες θα τείνει να έχει συστολή στη συμπεριφορά του (Λ.Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου,1997,σελ.805).

Η ντροπαλότητα και η συστολή είναι δυνατόν να αποτελεί μορφή άμυνας. Το ντροπαλό και συνεσταλμένο άτομο νιώθει, εξαιτίας της εσωτερικής του ανασφάλειας, ότι κατά κάποιον τρόπο απειλείται. Προσπαθεί λοιπόν να προστατεύσει τον εαυτό του , καταφεύγοντας στην υποτακτική συμπεριφορά. Η έκδηλη έλλειψη αυτοπεποίθησης και η διστακτικότητα του, η προσπάθεια του να περνά τελείως απαρατήρητο, να καταλαμβάνει όσο το δυνατόν λιγότερο χώρο και να βρίσκεται όσο το δυνατόν περισσότερο «εκτός σκηνής», δίνουν στον άλλον την εντύπωση ότι έχει απέναντι του ένα άτομο άβουλο, στο οποίο δεν αξίζει να επιτεθεί, αφού το ίδιο δεν είναι επιθετικό, αλλά αδύναμο και συνεσταλμένο. Πράγματι δεν έχει νόημα να είσαι επιθετικός προς κάποιον αδύναμο και ντροπαλό(M.Herbert,1996,σελ.208).

Η ντροπαλότητα εκδηλώνεται κυρίως στα παιδιά εκείνα που προστατεύονται πάρα πολύ από τους γονείς και οι οποίοι αποφασίζουν τα πάντα για λογαριασμό του παιδιού τους. Εμφανίζονται επίσης στα παιδιά που αποθαρρύνονται από τη στάση των ενηλίκων ή από την ατμόσφαιρα μέσα στην οποία μεγαλώνουν όπου τους απαγορεύεται η ολοκληρωμένη ανάπτυξη ή παρεμποδίζεται η ανάπτυξη της ευαισθησίας τους. Στα παιδιά ακόμη που τους λείπει η γνήσια, η αληθινή στοργή και όχι η επιφανειακή, τα παιδιά που πραγματικά δεν τα καταλαμβάνουν(π.χ. τα παιδιά που είναι ιδεαλιστές και που έχουν γονείς υλιστές).Επίσης παιδιά που κυριολεκτικά διαλύονται από αυταρχικούς γονείς και οι οποίοι δεν ανέχονται διαφορετική γνώμη από τη δική τους (Χριστοφορίδης Χ.Α.,1991,σελ.252).

Οι ιδιότητες της ντροπής, εξαρτώνται από τη φύση των προτύπων που εμπλέκονται. Τα ανθρώπινα βρέφη επιδεικνύουν μια στοιχειώδη μορφή ντροπής η οποία βασίζεται στα ατελώς αναπτυχθέντα πρότυπα που διατίθενται από οποιαδήποτε μέρη του εξοπλισμού τους είναι διαθέσιμα προς χρήση. Όσο περισσότερος ο εξοπλισμός που διαθέτει κανείς, τόσα περισσότερα και τα πρότυπα που διακρίνονται στα στοιχεία που παρουσιάζονται από τα όργανα της αντίληψης, και τόσο περισσότερο είναι δυνατή η αποθήκευση και η ανάκληση των προτύπων αυτών με στόχο τη σύγκριση(Donald L.Nathanson, σελ.163).

Υπάρχουν πολλά είδη ντροπαλότητας όσοι και οι ντροπαλοί. Μπορούμε όμως να διακρίνουμε τέσσερις κατηγορίες:

- α) την ντροπαλότητα κατά περιόδους
- β) την απλή μόνιμη ντροπαλότητα

γ) την υπερβολική ντροπαλότητα και

δ) εκείνη την ντροπαλότητα που εκμηδενίζει πλήρως τη δραστηριότητα.

Σε όλους αυτούς τους τύπους ντροπαλότητας σημαντικό ρόλο παίζουν και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίζεται. Ένα παιδί είναι ιδιαίτερα ντροπαλό από την παρουσία του άλλου φύλλου, του εκπαιδευτικού, των μεγάλων, των αρχών. Είναι αξιόλογο να γνωρίζουμε για κάθε μορφή ντροπαλότητας πότε ακριβώς παρουσιάζεται για να λαμβάνονται και τα κατάλληλα θεραπευτικά μέτρα. Πάρα πολλές φορές είναι η ίδια η κοινωνία που ενισχύει με τη στάση της αυτή την ανωμαλία. Αν γνωρίζουμε επακριβώς ποιος είναι εκείνος που δημιουργεί την ντροπαλότητα, τότε μπορούμε να βοηθήσουμε αποτελεσματικά. Έπειτα είναι επίσης σημαντικό να μάθουμε αν το ντροπαλό παιδί υποφέρει από μόνιμες κρίσεις ντροπαλότητας ή αυτή αποτελεί μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του (Χριστοφορίδης Χ.Α., 1991, σελ. 250).

Σύμφωνα με τα πιο πάνω αντιλαμβάνεται κανείς εύκολα πόσο δύσκολη είναι η ψυχολογική εξέταση ενός ντροπαλού παιδιού. Οποσδήποτε για να είναι επιτυχής και ολοκληρωμένη μια τέτοια εξέταση πρέπει να αναζητηθούν με πολύ υπομονή και σχολαστικότητα οι βασικές αιτίες που τη δημιουργούν. Και τέτοιες αιτίες, μπορεί να είναι οικογενειακές, (σειρά στην οικογένεια), κοινωνικές (χαμηλή κοινωνική τάξη), θρησκευτικές (αίρεση), σεξουαλικές (μικρά σεξουαλικά χαρακτηριστικά), φυσικές (μεγαλοσωμία, νανισμός). Επίσης μετά από μια σε βάθος ψυχολογική εξέταση μπορεί να ανακαλυφθεί ότι η υπερβολική ντροπαλότητα του παιδιού οφείλεται στην υπέρ-ευαισθησία του ή στις δυσκολίες που έχει το άτομο να επικοινωνήσει με τους άλλους και ιδιαίτερα μ' εκείνους που εκπροσωπούν τον Νόμο, την Εξουσία, προς

τους οποίους συγχρόνως εκδηλώνει κι ένα είδος θαυμασμού και φόβο ανάμικτο με έντονα συναισθήματα ντροπαλότητας(στο ίδιο,σελ.251).

Με τα ερευνητικά δεδομένα που διαθέτουμε σήμερα δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ορισμένα παιδιά γεννιούνται περισσότερο συνεσταλμένα από άλλα , ότι η ντροπαλότητα είναι εγγενής. Τα διάφορα είδη ιδιοσυγκρασιακών διαφορών, που ξέρουμε ότι υπάρχουν ήδη από τη γέννηση, δεν έχουν καμιά άμεση σχέση με το βαθμό ντροπαλότητας που παρουσιάζει το παιδί. Στην ουσία, τα παιδιά μαθαίνουν να είναι ντροπαλά, είτε γιατί επανειλημμένως έχουν απειληθεί και τρομοκρατηθεί από άλλους, είτε γιατί δεν διαθέτουν ακόμη την ανάλογη κοινωνική εμπειρία(M.Herbert.1996,σελ.209).

Παρατηρήσεις παιδιών της προσχολικής ηλικίας και της σχολικής ηλικίας δείχνουν ότι η συστολή στη συμπεριφορά συνδέεται άμεσα με άλλες σημαντικές πτυχές της προσωπικότητας, όπως π.χ. η αυτοεικόνα του παιδιού, αλλά και άλλοι παράγοντες όπως η σειρά γέννησης στην οικογένεια, η ευαισθησία των γονιών απέναντι στη συστολή του παιδιού καθώς και οι εμπειρίες του παιδιού στο σπίτι και στο σχολείο. Χαρακτηριστικά φαίνεται ότι το ντροπαλό παιδί έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση και νιώθει ότι είναι λιγότερο ελκυστικό και δημοφιλές ανάμεσα στους συνομηλίκους του (Λ.Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου,1997,σελ.806).

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΝΤΡΟΠΑΛΟΤΗΤΑΣ

Φυσιολογικές

Ως τέτοιες εκδηλώσεις είναι οι ποικίλες ανωμαλίες της απέκκρισης, όπως ιδρώτες κυρίως των άκρων, αποξήρανση του σάλιου, υπερβολικές καταπόσεις σάλιου. Άλλες αντιδράσεις είναι η διαστολή των περιφερειακών αγγείων, γι' αυτό και το κοκκίνισμα του προσώπου από το οποίο υποφέρουν οι ντροπαλοί. Ή αντίθετα μπορεί να σημειωθεί συστολή των περιφερειακών αγγείων, γι' αυτό και δημιουργείται η χλομάδα στο πρόσωπο. Επίσης, κάποτε παρατηρούνται ανωμαλίες στην ομιλία και την αναπνοή: Γίνονται θωρακικές συσπάσεις, οι φωνητικές χορδές τεντώνονται, γι' αυτό και η ομιλία είναι διακεκομμένη, δημιουργείται τραυλισμός, πηδηκτή αναπνοή, αλλαγή της φωνής, κάποτε μάλιστα η άρθρωση είναι εντελώς ακατανόητη. Επίσης οι μυς τεντώνονται και εξαιτίας αυτού παρατηρείται μεγάλη αδεξιότητα στις εκούσιες κινήσεις, δισταγμοί, απώλεια των εξόδων, σκονταψίματα, απώλεια ισορροπίας, τρέμουν τα δάκτυλα και άλλα. Μετά την κρίση παρατηρούνται εξάντληση, ιδρώτες, βουβαμάρα, παθητικότητα και κυρίως παραίτηση από κάθε πρωτοβουλία και ενέργεια (Χριστοφορίδης Χ.Α., 1991, σελ 251).

Ψυχολογικές

Οι ψυχολογικές εκδηλώσεις ντροπαλότητας είναι οι περισσότερες βέβαια, αλλά μπορούμε να διακρίνουμε μερικά κοινά χαρακτηριστικά: Πρώτ' απ' όλα η διαύγεια της παρατήρησης στενεύει. Το ίδιο συμβαίνει και στο πεδίο της συνείδησης. Για τον ντροπαλό ένα μόνο πράγμα υπάρχει :Οι συνθήκες της ντροπαλότητας. Όλα τα άλλα γι' αυτόν είναι εκτός πραγματικότητας. Έξω απ' αυτές τις συνθήκες ντροπαλότητας δε γνωρίζει τίποτε, δε βλέπει τίποτε, δεν παρατηρεί τίποτε. Π.χ. το παιδί που ξεχνά το ποίημα του ενώ είναι έτοιμο να το απαγγείλει μπροστά σε ακροατήριο. Μια άμεση αντίδραση σ' αυτή τη τραγική κατάσταση, όπου το παιδί αισθάνεται αιχμαλωτισμένο της ντροπαλότητας του, καθίσταται αδύνατη. Ο ντροπαλός σε τέτοιες περιπτώσεις αισθάνεται παράλυτος και αδύναμος ν' αντιδράσει. Η ευφυΐα δεν εκδηλώνεται πια ή αντιδρά παράλογα.(στο ίδιο, σελ 252).

Οι συνθήκες που προκάλεσαν την ντροπαλότητα τυπώνονται βαθιά στο μυαλό του ντροπαλού. Οι παραμικρές λεπτομέρειες, τα πιο ασήμαντα λόγια, όλα θα συνεχίσουν να στριφογυρίζουν στο μυαλό του. Θα πάθει ένα είδος πανικού. Και ο πανικός δεν είναι τίποτε άλλο, παρά ένα συναίσθημα λιποθυμίας. Τον πανικό ακολουθεί η φυγή ή αγκίστρωση του παιδιού στο συγκεκριμένο χώρο που βρίσκεται. Η φυγή μπορεί να είναι μερική, όπως η περίπτωση του παιδιού που μικραίνει το ποίημα του για να το τελειώσει γρήγορα. Μπορεί όμως και να ακολουθήσει αποχαύνωση και αδράνεια. Η καθαυτή φυγή στον ντροπαλό είναι πολύ σπάνια αλλά το να προσπαθεί να διώξει αυτή την επιθυμία της φυγής, δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να ενισχύει τον πανικό. Σ' αυτή την περίπτωση

διακόπτεται κάθε λογική σκέψη και ο ντροπαλός νιώθει όπως το ζώο με την ουρά στα σκέλια(στο ίδιο).

Η ντροπαλότητα μοιάζει με κορμό δέντρου πάνω στον οποίο εκφύονται και άλλες ψυχικές ανωμαλίες, όπως είναι η ενοχή, η αυτοτιμωρία και η ομοφυλοφιλία(στο ίδιο)

Ε)ΤΙ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ

-Κοινωνικοποιεί το παιδί, γιατί του προσφέρει περιβάλλον ευρύτερο από εκείνο της οικογένειας, μέσα στο οποίο συναναστρέφεται με τους ομηλικούς του και άλλα πρόσωπα.

-Συμβάλλει στη διάπλαση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του.

-Προετοιμάζει το παιδί για τη ζωή.

-Καλλιεργεί τη δημιουργική φαντασία του με τις δραστηριότητες του χεριού. Του δίνει την ευκαιρία να εκφράσει τον εσωτερικό του κόσμο με τον πηλό, τη ζωγραφική, τη χειροτεχνία κτλ.

-Ασκεί τις αισθήσεις και την πραγματικότητα του με το κατάλληλο διδακτικό υλικό που διαθέτει.

-Καλλιεργεί το καλλιτεχνικό του συναίσθημα με το τραγούδι, το ρυθμό και το σχέδιο.

-Μαθαίνει στο παιδί να συμπεριφέρεται ευγενικά και να αποκτά καλές συνήθειες.

-Ικανοποιεί τη φαντασία του με τα κατάλληλα παραμύθια, τις ιστορίες, τα παιχνίδια κτλ.

-Αναπτύσσει την πρωτοβουλία και την αυτοπεποίθησή του, γιατί του δίνει την ευκαιρία να κινείται και να δημιουργεί ελεύθερα και υπεύθυνα, χωρίς τη μεσολάβηση των μεγάλων.

-Καλλιεργεί την ατομικότητα του, γιατί του παραχωρεί τη δυνατότητα να διαλέγει ελεύθερα το είδος της ασχολίας του, ανάλογα με τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα του. Το είδος της ασχολίας του δεν πρέπει να είναι ούτε ανώτερο των ικανοτήτων του, γιατί απογοητεύεται, ούτε κατώτερο γιατί πλήττει.

-Το συνηθίζει στη συστηματική εργασία και ιδιαίτερα στην ομαδική.

-Διορθώνει τα σφάλματα της οικογένειας στην αγωγή του και του δίνει το σωστό προσανατολισμό στη ζωή(Ηλιόπουλος Ι.Δ.,σελ76).

Γενικά η φοίτηση στο νηπιαγωγείο ωφελεί πολύ το παιδί. Περισσότερο όμως ωφελεί τα μοναχοπαιδιά, τα παιδιά που οι μητέρες τους εργάζονται

και εκείνα που οι γονείς τους συναντούν δυσκολίες στη διαπαιδαγώγηση τους. Είναι σημαντικό το πλεονέκτημα το ότι το νήπιο συνδέεται συναισθηματικά εύκολα με τη νηπιαγωγό του, η οποία αντικαθιστά τη μητέρα στο ρόλο της(στο ίδιο,σελ.73).

ΣΤ)Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΠΑΙΔΙ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ- ΣΧΟΛΕΙΟ

Η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν, τους πιο σημαντικούς παράγοντες συμβολής στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Η εκπαίδευση αντιπροσωπεύει τις κοινωνικές αξίες της εποχής της, ασκώντας ιδιαίτερα μεγάλη επίδραση στην κοινωνικοποίηση των παιδιών με τους γονείς και τους δασκάλους τα πιο δυνατά πρότυπα (Περιοδικό Κοινωνική Εργασία, τεύχος 39,1995).

Ο κοινωνικός λειτουργός, που εργάζεται σε σχολείο αντιμετωπίζει όχι μόνο τα ατομικά προβλήματα του μαθητή αλλά συμβάλλει και στην βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων μαθητή-δασκάλου και γονέα-δασκάλου. Γενικός στόχος σ' όλες τις περιπτώσεις είναι η ολόπλευρη και κατά το δυνατόν απερίσπαστη ανάπτυξη του.

Ο κοινωνικός λειτουργός και βοηθός στο έργο του νηπιαγωγού

(Κ.Λ-Νηπιαγωγός)

- στην συναισθηματική έκφραση των νηπίων, στην κοινωνική τους ανάπτυξη και στην δημιουργία σταθερού περιβάλλοντος για τα παιδιά
- στην παρατήρηση και επισήμανση της συμπεριφοράς των νηπίων
- στην παρατήρηση και καταγραφή των προβληματικών μορφών συμπεριφοράς
- στην εφαρμογή ενός προγράμματος τροποποίησης της προβληματικής συμπεριφοράς του νηπίου
- στην προσαρμογή του νηπίου

Ο κοινωνικός λειτουργός και η ομάδα των νηπίων

- συνεργασία του κοινωνικού λειτουργού με την ομάδα των νηπίων για την υιοθέτηση κάποιων μορφών συμπεριφοράς και την απόρριψη κάποιων άλλων

- παροχή βοήθειας και υποστήριξης στα παιδιά που έχουν μαθησιακές δυσκολίες, προβλήματα συμπεριφοράς αλλά και δυσκολίες προσαρμογής στην ομάδα των νηπίων

- ενθάρρυνση της αυθόρμητης έκφρασης του κάθε παιδιού σε κλίμα εμπιστοσύνης, χαράς και δημιουργίας και αξιοποίηση των ικανοτήτων και δυνατοτήτων του κάθε παιδιού

- οι δραστηριότητες που θα οργανώνει αποσκοπούν στο να βοηθήσουν το παιδί να εκφραστεί, να εκδηλωθεί, να επιβεβαιωθεί, να πάρει ορισμένες πρωτοβουλίες

Ο κοινωνικός λειτουργός και η οικογένεια(ως διάμεσος μεταξύ νηπιαγωγού και οικογένειας

Νηπιαγωγός- Κ.Λ-Οικογένεια

- συλλογή πληροφοριών για το περιβάλλον της οικογένειας του νηπίου

- προσέγγιση οικογένειας/ ανάπτυξη θετικής επικοινωνίας μαζί τους

- ενθάρρυνση των γονέων να εκφράσουν τα συναισθήματα, τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες τους για το περιβάλλον του νηπιαγωγείου και την παρουσία του παιδιού τους στο χώρο αυτό

- επισήμανση προβλημάτων μέσα στην οικογένεια (γονείς αυταρχικοί, αδιάφοροι, υπερπροστατευτικοί, απαιτητικοί, κ.α- παιδιά :απείθαρχα, υπερκινητικά με διαταραγμένη συμπεριφορά κ.α)
- επισήμανση αιτιών των προβλημάτων
- συνειδητοποίηση προβλήματος από την οικογένεια
- υπόδειξη τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων
- δημιουργία ομάδας γονέων, η οποία γίνεται σε εβδομαδιαία βάση, με θέματα που προκύπτουν τόσο από τον σύμβουλο όσο και από τους γονείς με στόχο την αμφίδρομη επικοινωνία(Περιοδικό Εκλογή, τεύχος 94,1992,σελ 196-198)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Α) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Το κεφάλαιο της μεθοδολογίας περιλαμβάνει δυο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στις πηγές εξεύρεσης του βιβλιογραφικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την θεωρητική κάλυψη των υπό ερεύνηση μεταβλητών και το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην επιλογή του δείγματος, των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν στη μελέτη και στον σχεδιασμό της έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η συγκέντρωση του βιβλιογραφικού υλικού έγινε αρχικά από τη βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι Πάτρας και τη δημοτική βιβλιοθήκη Πατρών .Στη συνέχεια αντλήθηκε υλικό από την βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πατρών και του Πάντειου Πανεπιστημίου, καθώς και από την βιβλιοθήκη των Τ.Ε.Ι Αθήνας και τη δημοτική βιβλιοθήκη Αθηνών. Επίσης χρησιμοποιήθηκε βιβλιογραφία από το κέντρο πρόληψης εξαρτησιογόνων ουσιών νομού Ζακύνθου και από τη δημοτική βιβλιοθήκη Ζακύνθου.

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Για την πραγματοποίηση της έρευνας επιλέχθηκε ένα νηπιαγωγείο της Ζακύνθου. Η έρευνα είναι πιλοτική επειδή αντιπροσωπεύει ένα μικρό αριθμό ατόμων. Οι ομάδες στόχου της έρευνας ήταν :

- τα νήπια, ηλικίας 4-6 ετών
- τα πρόσωπα – τροφοί των νηπίων.
- νηπιαγωγοί

Το **δείγμα** της έρευνας αφορούσε 4 νήπια τα 4 πρόσωπα-τροφούς και τις δύο νηπιαγωγό. Η επιλογή μικρού δείγματος ήταν σκόπιμη γιατί στόχος της έρευνας ήταν να γίνει μια εις βάθος μελέτη των μεταβλητών χωρίς να ενδιαφέρει ιδιαίτερα η εξαγωγή ποσοτικών αποτελεσμάτων.

Για την επιλογή του δείγματος των τεσσάρων νηπίων ζητήθηκε η βοήθεια των νηπιαγωγών αφού αυτές γνώριζαν τα νήπια. Ζητήθηκε από τις νηπιαγωγούς να υποδείξουν δύο νήπια που έχουν ανεπτυγμένο το συναίσθημα της ζήλιας και δυο νήπια που έχουν ανεπτυγμένο το συναίσθημα της ντροπής. Μετά τις υποδείξεις των νηπιαγωγών πραγματοποιήθηκε διήμερη διερευνητική παρατήρηση για την τελική επιλογή του δείγματος.

Το δείγμα των τεσσάρων προσώπων- τροφούς των νηπίων αφορούσε τις μητέρες των τεσσάρων νηπίων του δείγματος.

Το δείγμα των νηπιαγωγών αφορούσε τις δύο νηπιαγωγούς του τμήματος.

Τα **μεθοδολογικά εργαλεία** επιλέχθηκαν σύμφωνα με την δυνατότητα εφαρμογής τους και την αποτελεσματικότητά τους για την επίτευξη των στόχων της έρευνας. Αυτά ήταν:

- η παρατήρηση
  - A) φάση μη συμμετοχικής παρατήρησης
  - B) φάση συμμετοχικής παρατήρησης
- η συνέντευξη

Η **παρατήρηση** απευθυνόταν στα νήπια και αφορούσε τον εστιασμό σε δυο συναισθήματα (ντροπή και ζήλια) και στις συμπεριφορές που απορρέουν από αυτά. Σκοπός της παρατήρησης ήταν η καταγραφή των διάφορων τρόπων έκφρασης των συναισθημάτων και των συμπεριφορών σε σχέση με τους συνομηλίκους αλλά και με την νηπιαγωγό.

Η **συνέντευξη** απευθυνόταν στο πρόσωπο- τροφό του νηπίου και στις δύο νηπιαγωγούς του πρωινού τμήματος. Πραγματοποιήθηκε ημιδομημένη συνέντευξη και στις δύο περιπτώσεις.

Η συνέντευξη προς το πρόσωπο-τροφό (μητέρα) είχε ως στόχο να εξετάσει τα εξής:

- Τη συναισθηματική κατάσταση του νηπίου αυτή την χρονική στιγμή σύμφωνα με το πρόσωπο-τροφό του νηπίου.
- Τους τρόπους με τους οποίους το νήπιο εκφράζει τα συναισθήματα του απέναντι στο πρόσωπο τροφό.
- Τους τρόπους με τους οποίους το νήπιο εκφράζει τα συναισθήματα του απέναντι στον πατέρα του.
- Τους τρόπους με τους οποίους το νήπιο εκφράζει τα συναισθήματα του απέναντι στα αδέρφια του.
- Τη σχέση του με τους συνομηλίκους.
- Τον τρόπο που χειρίζεται το πρόσωπο-τροφό τα συναισθήματα ντροπής ή ζήλιας του νηπίου.

Η συνέντευξη προς τις δυο νηπιαγωγούς είχε ως στόχο να εξετάσει τα εξής:

- Πως χαρακτηρίζουν οι νηπιαγωγοί την συναισθηματική κατάσταση των νηπίων του δήγματος.

- Πως χειρίζονται τα συναισθήματα των νηπίων στο χώρο του νηπιαγωγείου.

B) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα χωρίστηκε σε δυο μέρη. Το **πρώτο μέρος** περιλάμβανε δυο φάσεις παρατήρησης των νηπίων : την **α) φάση μη-συμμετοχικής παρατήρησης** των νηπίων (5 συναντήσεις), κατά τη διάρκεια του καθημερινού προγράμματος και την **β) φάση συμμετοχικής παρατήρησης** των νηπίων (3 συναντήσεις) κατά την διάρκεια συγκεκριμένης ομαδικής δραστηριότητας υπό την δική μας καθοδήγηση.

Στόχος της α)φάσης ήταν η καταγραφή των συμπεριφορών των νηπίων που νιώθουν ντροπή και των νηπίων που νιώθουν ζήλια όπως αυτές εκδηλώνονται κατά τη διάρκεια του προγράμματος του νηπιαγωγείου σε σχέση με την ομάδα των συνομηλίκων άλλα και με την νηπιαγωγό .

Στόχος της β) φάσης ήταν η προσωπική μας επαφή με τα παιδιά και η βαθύτερη μελέτη των συμπεριφορών τους.

Στη συμμετοχική παρατήρηση επιλέξαμε τη συζήτηση και δραματοποίηση παραμυθιών που τα προσαρμόσαμε κατάλληλα ώστε να ανταποκρίνονται στο στόχο μας.

Κατά τη συζήτηση προσπαθήσαμε να λάβουν μέρος και να εκφραστούν όλα τα παιδιά της ομάδας μας. Η προσοχή μας εστιάστηκε στον τρόπο έκφρασης των νηπίων.

Η έκφραση δεν γίνεται πάντα με το λόγο, γίνεται και στο μη λεκτικό πεδίο, με κινήσεις του σώματος, με χειρονομίες και προπαντός με τη μιμική του προσώπου(Καλογήρου Κ.,1982,σελ.18).

Επιλέξαμε το παίξιμο ρόλων : γιατί τα παιδιά μέσα από αυτό βιώνουν την αρνητική τους συμπεριφορά και βοηθούνται να μάθουν μια πιο αποδεκτή συμπεριφορά στις σχέσεις τους με τους άλλους (Καλογήρου Κ.,1982,σελ.18).

Με το παίξιμο, τα παιδιά ξεφεύγουν σιγά σιγά από τη δεδομένη ιστορία και αρχίζουν να αυτοσχεδιάζουν. Με τη θεατρική παράσταση έχουμε μια ενεργητική συμμετοχή των παιδιών που ξεπερνούν τις λέξεις και φτάνουν στην πράξη. Έτσι βιώνουν καλύτερα τα βασικά τους προβλήματα – τα εξωτερικεύουν και απελευθερώνονται κατά κάποιο τρόπο (στο ίδιο, σελ.20).

Το **δεύτερο μέρος** της έρευνας αφορούσε την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων με τα πρόσωπα- τροφούς του νηπίου και τις νηπιαγωγούς.

Γ) ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί η καταγραφή των ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Γίνεται αναλυτική παρουσίαση του προγράμματος παρατήρησης των νηπίων τόσο στη μη-συμμετοχική όσο και στη συμμετοχική παρατήρηση. Αναφέρονται συμπεριφορές και συναισθήματα των νηπίων του δείγματος.

Στη συνέχεια αναφέρονται αναλυτικά οι συνεντεύξεις με τα πρόσωπα – τροφούς των νηπίων και με τις δύο νηπιαγωγούς του πρωινού τμήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Α) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

α.1) ΦΑΣΗ ΜΗ-ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ

Παρουσιάζονται οι συμπεριφορές των νηπίων κατά την πενθήμερη μη-συμμετοχική παρατήρηση που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια του καθημερινού προγράμματος του νηπιαγωγείου.

Τα ονόματα των τεσσάρων νηπίων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα της παρατήρησης αντικαθίστανται στην μελέτη με τα πρώτα γράμματα του αλφάβητου «Α», «Β», «Γ», «Δ».

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 1

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 03-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 08:30

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 10:00

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: 2 ΝΗΣΙΑΓΩΓΟΙ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 26

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ΕΤΩΝ), «Β» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Γ» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Δ» (ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ: ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗ - ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ

Την πρώτη μέρα της παρατήρησης στο νηπιαγωγείο επέλεξα να βρίσκομαι εκεί κατά την διάρκεια της προσέλευσης. Κάθε πρωί τα παιδιά φτάνοντας στο νηπιαγωγείο τακτοποιούν τα πράγματα τους και στη συνέχεια μπορούν να παίζουν ή να ζωγραφίσουν έως ότου να προσέλθουν όλα τα νήπια. Όταν με είδε η «Δ» ρώτησε το όνομα μου. Όταν έφτασε στο νηπιαγωγείο ο «Β» τακτοποίησε τα πράγματα του και στη συνέχεια κάθισε μοναχός του μακριά από τα άλλα παιδιά. Ο «Γ» φτάνοντας στο νηπιαγωγείο πλησίασε σε μια ομάδα παιδιών που έπαιζε με τα τουβλάκια και άρχισε να τα πειράζει, ένα από τα παιδιά της ομάδας τον έσπρωξε και τότε ο «Γ» κλώτσησε τα τουβλάκια και χάλασε το παιχνίδι. Η «Α» κατά την διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού περπατούσε μόνη της τραγουδώντας γύρω από τα τραπεζάκια. Αφού τελείωσε η ώρα της προσέλευσης και του ελεύθερου παιχνιδιού οι νηπιαγωγοί κάλεσαν τα παιδιά να συγκεντρωθούν στον κύκλο και να ξεκινήσει η συζήτηση. Τα παιδιά ρωτήθηκαν αρχικά για την ημέρα και το μήνα, ο «Β» καθόταν δίπλα από τον στενό του φίλο και παρακολουθούσε τη συζήτηση χωρίς να συμμετέχει. Η «Δ» παρενέβαινε συνεχώς στη συζήτηση και διέκοπτε τα άλλα παιδιά. Ο «Γ» έσπρωχνε το παιδί που κάθονταν δίπλα του για να του πάρει τη θέση και να είναι αυτός δίπλα στο φίλο τους. Η «Α» ήταν σχεδόν κρυμμένη πίσω από άλλα κορίτσια και παρέμεινε αμέτοχη καθ' όλη την διάρκεια της συζήτησης. Στη συνέχεια οι νηπιαγωγοί μίλησαν για τα σήματα και τον κώδικα οδικής κυκλοφορίας. Η «Δ» διέκοπτε

συνεχώς την συζήτηση και όταν η φίλη της, η οποία έχει επικρατήσει ως δημοφιλέστερη στην τάξη του νηπιαγωγείου, σηκώθηκε και έκατσε δίπλα στη μία νηπιαγωγό την ακολούθησε και αυτή. Η νηπιαγωγός έκανε παρατήρηση στην «Δ» και της ζήτησε να καθίσει στη θέση της. Η «Δ» γύρισε στη θέση της αλλά μετά από λίγο ξανακάθισε δίπλα στη νηπιαγωγό. Όταν η «Α» ρωτήθηκε για κάποιο σήμα έσκυψε το κεφάλι της και έγειρε πίσω από ένα άλλο κορίτσι, η νηπιαγωγός την παρότρυνε να απαντήσει αλλά η «Α» δεν μίλησε. Ο «Β» στις ερωτήσεις των νηπιαγωγών σήκωνε το χέρι του για να απαντήσει αλλά όχι τόσο ψηλά ώστε να το προσέξουν οι νηπιαγωγοί και έτσι δεν κατάφερε να απαντήσει στις ερωτήσεις που ήξερε. Ο «Γ» αφού απάντησε σε κάποια ερώτηση της νηπιαγωγού άρχισε να παραπονιέται ότι δεν έχει μιλήσει καθόλου. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα παιδιά να κατευθύνουν ένα αυτοκινητάκι στον αυτοσχέδιο δρόμο των νηπιαγωγών σύμφωνα με τα σήματα που υπήρχαν για να πάρουν δίπλωμα οδήγησης. Ο «Β» οδήγησε σωστά το αυτοκίνητο του και πήρε το δίπλωμα του. Η «Α» ήταν διστακτική για την κατεύθυνση που θα οδηγούσε το αυτοκίνητο της και κοίταζε τις νηπιαγωγούς, στο τέλος τα κατάφερε. Ο «Γ» πήρε το δίπλωμα οδήγησης γρήγορα και σχολίασε ότι ξέρει να οδηγεί από τον πατέρα του. Η «Δ» αντιμετώπισε δυσκολίες κατά την οδήγηση και τότε η νηπιαγωγός της είπε ότι αυτά παθαίνουν όποιοι δεν προσέχουν την ώρα του μαθήματος. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν το δίπλωμα τους. Η «Α» κάθισε πρώτη στα τραπεζάκια. Η «Δ» προσπαθούσε για αρκετά λεπτά να βρει χώρο για να καθίσει παρ' ότι υπήρχαν πολλές θέσεις άδειες. Οι μοναδικές θέσεις που ήταν πιασμένες ήταν αυτές που καθόταν η επικρατέστερη φίλη της «Δ» και κάποια άλλα κορίτσια γύρω της. Η «Δ» έψαχνε να βρει θέση δίπλα στη φίλη της, με αποτέλεσμα να στριφογυρίζει γύρω της και να λέει ότι δεν υπάρχει καμία άδεια θέση, ώσπου η νηπιαγωγός της έκανε παρατήρηση. Ο «Β» ακολουθούσε το

στενό του φίλο και κάθισε τελευταίος να ζωγραφίσει. Ο «Γ» τσακώθηκε γιατί του είχαν πάρει τους μαρκαδόρους και δεν μπορούσε να ζωγραφίσει. Αφού τελείωσε και η ζωγραφική αποχώρησα από το νηπιαγωγείο και έληξε έτσι η πρώτη μέρα παρατήρησης.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 2

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 04-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 08:30

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 10:00

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: 2 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:25

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ΕΤΩΝ), «Β» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Γ» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Δ» (ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ: ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗ - ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ

Έφτασα στο νηπιαγωγείο την ώρα της προσέλευσης. Ο «Γ» με ρώτησε τι έγραφα στο χαρτί, αφού του απάντησα έφυγε. Η «Α» καθόταν μόνη της στους πάγκους χωρίς να ασχολείται με κάτι. Η «Δ» έπαιζε με άλλα κορίτσια ένα επιτραπέζιο παιχνίδι δίπλα στην «Α», αλλά η «Α» δεν συμμετείχε στο παιχνίδι. Η «Δ» ζήτησε να πάρει από την φίλη της, που έχει επικρατήσει στην ομάδα του νηπιαγωγείου, ένα κομμάτι από το παιχνίδι, η φίλη της όμως δεν της το έδωσε και τότε ακολούθησε αναστάτωση στην ομάδα, με την επέμβαση των νηπιαγωγών έληξε η αναστάτωση. Ο «Β» όταν έφτασε, αφού τακτοποίησε τα πράγματα του πήρε ένα παιχνίδι και κάθησε μόνος του να παίζει. Οι νηπιαγωγοί είχαν ζητήσει από τα παιδιά για τις ανάγκες ενός σκετς να φέρουν άσπρα μπλουζάκια. Η «Α» όταν είδε ένα παιδί να δίνει το μπλουζάκι στις νηπιαγωγούς σηκώθηκε από το παγκάκι που καθόταν μόνη της και πήγε να φέρει το μπλουζάκι της, μετά ξανακάθησε μόνη της στο παγκάκι. Η νηπιαγωγός βλέποντας την «Α» μόνη της, την παρότρυνε να παίζει και αυτή με τα κορίτσια που έπαιζαν. Η Α δεν είπε τίποτα και δεν σηκώθηκε

από τη θέση της. Ενώ οι νηπιαγωγοί προετοίμαζαν το σκετς σχετικό με τους ολυμπιακούς αγώνες που θα παιζόταν στο κλείσιμο της χρονιάς, τα παιδιά μπορούσαν να ασχοληθούν με ότι ήθελαν. Η «Α» εξακολουθούσε να κάθεται μόνη της και να μην ασχολείται με τίποτα, Ο «Β» είχε αφήσει το παιχνίδι που έπαιζε νωρίτερα και ακολουθούσε το στενό του φίλο σε ότι έκανε. Ο «Γ» έπαιζε σε μία ομάδα αγοριών στην οποία δημιουργούσε εντάσεις γιατί ήθελε τα πράγματα να γίνουν όπως τα έλεγε. Τις μεγαλύτερες διαφωνίες ο «Γ» τις είχε απεναντι σε ένα συγκεκριμένο αγόρι. Η «Δ» παρενέβαινε συνεχώς με ερωτήσεις στις νηπιαγωγούς που προετοίμαζαν το σκετς και στη συνέχεια πήγαινε στη φίλη της και της έλεγε τι άκουσε και τι θα ήθελε αυτή να γίνει. Στη συνέχεια οι νηπιαγωγοί κάλεσαν τα παιδιά να μαζευτούν σε κύκλο για να συζητήσουν. Η «Α» από τη θέση που καθόταν μόλις που φαινότανε, τα παιδιά δίπλα της σχεδόν είχαν καθίσει επάνω της. Ο «Β» καθόταν δίπλα στο στενό του φίλο. Ο «Γ» με δυσκολία μπορούσε να καθήσει στη θέση του, δεχόταν συνεχώς παρατηρήσεις γιατί μιλούσε με τα παιδιά. Η «Δ» που καθόταν δίπλα στη φίλη της που έχει επικρατήσει στην ομάδα των κοριτσιών διηγήθηκε τι έκανε χθές σπίτι της, ανέφερε ότι στεναχώρησε τη μητέρα της, αυτό γιατί πέταξε ένα μολύβι στον αδελφό της επειδή το είχε ξύσει ανάποδα και στη συνέχεια την χτύπησε ο μπαμπάς της . Η νηπιαγωγός της είπε ότι θα μπορούσε να χτυπήσει τον αδελφό της με αυτή την κίνηση, τότε η «Δ» απάντησε ότι της χάλασε το μολύβι ο αδελφός της. Ο «Γ» καθ' όλη τη διάρκεια της συζήτησης διέκοπτε τα άλλα παιδιά όταν μιλούσαν. Η «Α» παρέμεινε σιωπηλή καθ' όλη την διάρκεια που ήμουν στο νηπιαγωγείο.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 3

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 05-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 10:00

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:30

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: 2 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:29

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ΕΤΩΝ), «Β» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Γ» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Δ» (ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ-ΠΡΟΒΑ ΣΚΕΤΣ, ΦΑΓΗΤΟ, ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ- ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Όταν έφτασα στο νηπιαγωγείο τα νήπια είχαν συγκεντρωθεί στα παγκάκια της τάξης για να ξεκινήσουν την πρόβα για το σκετς που προετοίμαζαν για το κλείσιμο της χρονιάς. Ο «Β» καθόταν δίπλα στο στενό του φίλο και όταν με είδε να πλησιάζω χαμογέλασε, έσκυψε το κεφάλι του και έκρυψε το πρόσωπο του με τα χέρια του. Αυτό το επανέλαβε δύο με τρεις φορές. Η «Δ» καθόταν δίπλα στο δημοφιλές κορίτσι και κατά τη διάρκεια της πρόβας αποσπούσε την προσοχή των νηπιαγωγών κάνοντας συνεχώς ερωτήσεις και παρατηρήσεις. Η «Α» καθόταν κοντά στην «Δ» στηρίζοντας το κεφάλι της στα χέρια της παρακολουθούσε την πρόβα χωρίς να μιλάει. Ο «Γ» ανέφερε στη νηπιαγωγό ότι κάποιο παιδί του είπε πώς έχει άλλο ρόλο στο σκετς από αυτό που νομίζει και άρχισε να παραπονιέται ότι τον κοροϊδεύει. Η «Δ» όταν τα άλλα παιδιά έκαναν πρόβα στο ρόλο τους δημιουργούσε φασαρία χτυπώντας παλαμάκια και τα πόδια της στο πάτωμα. Η νηπιαγωγός της έκανε παρατήρηση και ησύχασε για λίγο. Ο «Β» όταν σηκώθηκε μαζί με

άλλα τρία παιδιά για να παίξουν το ρόλο τους, ένα εκ των οποίων ήταν και ο στενός του φίλος, στάθηκε δίπλα στο φίλο του και τον έπιασε από το χέρι. Ο «Β» δεν ήξερε καλά τα λόγια του ρόλου του και τον βοήθησε η νηπιαγωγός. Κατά την διάρκεια που μιλούσε ο «Β» κοιτούσε κάτω και όταν τελείωσε σούφρωσε τα χείλια του και ξαναέπιασε το φίλο του από το χέρι. Αφού τελείωσαν και τα τέσσερα παιδιά την πρόβα ξανακάθισαν στη θέση τους, ο «Β» κάθισε δίπλα στο φίλο του και με κοίταζε σκύβοντας το κεφάλι και κρύβοντας το πρόσωπο του με τα χέρια του. Η «Α» όταν σηκώθηκε για πρόβα μιλούσε πολύ σιγά και δεν ακουγότανε, η νηπιαγωγός της είπε να μιλήσει πιο δυνατά αλλά και πάλι δεν ακούγονταν. Εκείνη τη στιγμή πετάχτηκε η «Δ» και είπε ότι θα έχουν μικρόφωνο δίνοντας και την περιγραφή του μικροφώνου. Οι νηπιαγωγοί την διέκοψαν. Όταν σηκώθηκε η «Δ» για πρόβα μίλησε πολύ δυνατά και ήξερε τα λόγια του ρόλου της, κατά την διάρκεια της πρόβας κοιτούσε το δημοφιλές κορίτσι. Ο «Γ» έκανε συνεχώς φασαρία και δεχόταν παρατηρήσεις από τις νηπιαγωγούς. Σε κάποια στιγμή σηκώθηκε και κάθισε δίπλα στις νηπιαγωγούς και κοντά στο δημοφιλές αγόρι της τάξης. Όταν τελείωσαν την πρόβα η ομάδα στη οποία ήταν και το δημοφιλές κορίτσι, όλα τα παιδιά χειροκρότησαν εκτός από την «Δ» η οποία σχολίασε χαμηλόφωνα. Μετά την πρόβα τα παιδιά βγήκαν στην αυλή για να φάνε επειδή στα τραπεζάκια υπήρχαν ζωγραφισμένα πανό. Η «Α» κάθισε στα σκαλοπάτια σχεδόν απομονωμένη. Ο «Β» κάθισε δίπλα στο στενό του φίλο. Ο «Γ» κάθισε μαζί σε μία μεγάλη παρέα αγοριών αλλά τα αγόρια του έλεγαν να πάει πιο πέρα. Η «Δ» κάθισε κοντά στο δημοφιλές κορίτσι, γύρω από το οποίο είχαν μαζευτεί και τα περισσότερα κορίτσια. Μετά το φαγητό τα παιδιά είχαν διάλειμμα, η «Α» έκανε βόλτες μόνη της στην αυλή. Η «Δ» ακολουθούσε το δημοφιλές κορίτσι και πηγαινοερχόταν συνεχώς στη νηπιαγωγό κάνοντας της

ερωτήσεις και παράπονα. Ο «Β» έψαχνε τον φίλο του και αφού είδε ότι έπαιζε με άλλα αγόρια μπήκε μέσα στην τάξη και κάθισε στα τραπεζάκια μόνος του. Όταν η νηπιαγωγός τον είδε μόνο του, του είπε να βγει να παίξει και τότε ο «Β» σηκώθηκε αλλά μόλις έφυγε η νηπιαγωγός ξανακάθισε μόνος του. Ο «Γ» έπαιζε με αυτοκινητάκια και δημιούργησε φασαρία γιατί ένα παιδί δεν του έδινε το αυτοκίνητο του να παίξει. Με τη λήξη του διαλείμματος τελείωσε η παρατήρηση.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 4

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 06-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 10:30

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:30

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: 2 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:30

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ΕΤΩΝ), «Β» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Γ» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Δ» (ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ: ΦΑΓΗΤΟ, ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ-ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Όταν έφτασα στο νηπιαγωγείο τα παιδιά μόλις είχαν τελειώσει με τις πρόβες και ετοιμάζονταν για την ώρα του φαγητού. Η νηπιαγωγός είπε να περάσουν πρώτα τα κορίτσια να πάρουν τις τσάντες με το φαγητό τους. Επικράτησε ένας πανικός για μερικά λεπτά γιατί τα αγόρια διαμαρτύρονταν ότι όλο τα κορίτσια πάνε πρώτα. Ο «Γ» έτρεξε προς τις τσάντες για να πάρει τη δική του πριν ακόμα τελειώσουν τα κορίτσια, αλλά η «Δ» τον είδε και το είπε στη νηπιαγωγό. Ο «Β» ήταν ο τελευταίος που σηκώθηκε από τη θέση του για να πάρει το φαγητό του. Η «Α» περπατούσε αργά γύρω από τα τραπεζάκια και κάθισε τελευταία από τα κορίτσια. Η «Δ» κάθισε δίπλα από το δημοφιλές κορίτσι για άλλη μία φορά και την ρώτησε τι της είπε η νηπιαγωγός πριν που ήταν οι δύο τους. Το δημοφιλές κορίτσι εξήγησε ότι τη ρώτησε για τη μητέρα της που ήταν άρρωστη. Τότε η «Δ» είπε ότι και η δική της μητέρα ήταν πριν πολύ καιρό άρρωστη. Ο «Β» κάθισε δίπλα στον φίλο του και έφαγε ήσυχα. Ο «Γ» ζήτησε από ένα παιδί που είχε φέρει μπισκότα να του δώσει, αλλά αυτό του είπε ότι δεν είχε πολλά και τότε ο «Γ» τον ρώτησε γιατί έδωσε

στον φίλο του. Εκείνη την στιγμή επενέβη η νηπιαγωγός και είπε ότι τα παιδιά που έχουν μπισκότα να μην τα μοιράζουν γιατί δεν θα έχουν να φάνε αν τα δώσουν όλα. Το δημοφιλές κορίτσι συζητούσε με κάποιο άλλο για τραγούδια. Η «Δ» παρακολουθούσε με προσοχή τη συζήτηση των δύο κοριτσιών και αφού δεν της δίνανε σημασία σηκώθηκε από τη θέση της και πήγε δίπλα στο δημοφιλές κορίτσι τραβώντας το από την μπλούζα για να της δείξει κάτι. Το δημοφιλές κορίτσι την αγνόησε για λίγο αλλά μετά της έδωσε το λόγο. Ο «Γ» άργησε να φάει και έμεινε τελευταίος από τα αγόρια που δεν είχε βγει διάλειμμα, καθόταν στην πόρτα έτοιμος να βγει έξω με το φαγητό στο χέρι αλλά η νηπιαγωγός δεν τον άφησε. Τότε ο «Γ» έτρεξε και πέταξε το φαγητό του και βγήκε έξω. Η νηπιαγωγός τον φώναζε να μαζέψει τα πράγματα του και αυτός της απάντησε ότι θα του πάρουν το αυτοκίνητο που του αρέσει. Τελικά γύρισε και μάζεψε τα πράγματα του αφού τον ξαναφώναζε η νηπιαγωγός. Η «Α» πλησίασε μία ομάδα κοριτσιών που έπαιζε στην άμμο και την κοίταζε για αρκετή ώρα, αφού έπαιξε λίγο μαζί τους έφυγε και κάθισε στα σκαλοπάτια μόνη της. Η νηπιαγωγός φώναζε στη «Δ» να παίξουν και την «Α». Ο «Β» έπαιζε με τον φίλο του με τα αυτοκινητάκια και όταν τους πλησίασε ένα κορίτσι που κάνει παρέα με τον φίλο του τότε έφυγε και πήγε μέσα στην αίθουσα. Ο «Γ» έπαιζε με ένα αυτοκίνητο και κάποια στιγμή ζήτησε από ένα άλλο παιδί να του δώσει το παιχνίδι του, αφού είδε ότι δεν του το έδινε το είπε στη νηπιαγωγό και τότε αυτή του είπε ότι δεν μπορεί να έχει όλα τα παιχνίδια αυτός αλλά θα ότι μπορούσαν να παίξουν μαζί. Η «Δ» που έπαιζε με την άμμο για κάποια στιγμή έφυγε τρέχοντας από την παρέα της και μπήκε μέσα στην τάξη. Κάποιο κορίτσι της είχε πετάξει άμμο μέσα από τα ρούχα της και τότε η «Δ» πήγε κλαίγοντας στη νηπιαγωγό. Είπε στη νηπιαγωγό τι έγινε και ότι θα πετούσε και αυτή άμμο στο κορίτσι που την λέρωσε. Η νηπιαγωγός παρενέβη και έλυσε την παρεξήγηση. Η «Δ» έδειχνε θυμωμένη και είπε

στο δημοφιλές κορίτσι να παίζουνε οι δύο τους. Η «Α» παρατηρούσε από μακριά τη φασαρία που έγινε με τα κορίτσια και συνέχισε να είναι μόνη της. Ο «Β» για πολύ ώρα ήταν μόνος του μέσα στην τάξη, κάποια στιγμή ο φίλος του τον αναζήτησε και όταν τον βρήκε βγήκαν έξω να παίξουν μαζί. Έτσι τελείωσε και αυτή η παρατήρηση.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 5

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 07-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 10:00

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:30

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: 2 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:29

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ΕΤΩΝ), «Β» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Γ» (ΑΓΟΡΙ 5 ΕΤΩΝ), «Δ» (ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΕΚΔΡΟΜΗ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΝΑ ΚΑΘΑΡΙΣΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΡΑΛΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ

Το νηπιαγωγείο στα πλαίσια του προγράμματος θα επισκεπτόταν την ακτή που βρίσκεται απέναντι από το νηπιαγωγείο για να μαζέψουν τα παιδιά σκουπίδια ενόψει της καλοκαιρινής σεζόν. Τα παιδιά χάρηκαν στην ιδέα ότι θα πήγαιναν εκδρομή. Όλα τα παιδιά φορούσαν ίδια διαφημιστικά μπλουζάκια για την προστασία των θαλασσών. Μερικά μπλουζάκια είχαν και κονκάρδες, όχι όμως όλα με αποτέλεσμα να υπάρξουν προβλήματα. Η «Δ» παραπονέθηκε στη νηπιαγωγό ότι αυτή δεν είχε κονκάρδα ενώ η φίλη της είχε. Η νηπιαγωγός της εξήγησε ότι δεν είχαν όλα τα μπλουζάκια αλλά αυτή θύμωσε και άρχισε να κλαίει. Τότε την πλησίασε το δημοφιλές κοριτσάκι και της είπε να της δώσει την δική της. Ο «Β» έπαιζε με το φίλο του και έδειχνε χαρούμενος για τη εκδρομή. Η «Α» έπαιζε με την άμμο μόνη της. Ο «Γ» έπαιζε ποδόσφαιρο αλλά δεν ήταν προσεκτικός με αποτέλεσμα να χτυπήσει ένα παιδί με την μπάλα γιατί την πέταξε επάνω του. Όταν ο «Γ» χτύπησε το παιδί του είπε να κάνει στην άκρη γιατί θα τον ξαναχτυπήσει. Αργότερα οι νηπιαγωγοί

φώναξαν στα παιδιά να μαζευτούν για να φύγουν, ο «Β» που το άκουσε πρώτος έτρεξε να το πει και στα άλλα παιδιά, αλλά τον αγνόησαν. Τα παιδιά μαζεύτηκαν σε τριάδες . Ο «Β» ήταν με τον φίλο του και την φίλη του φίλου του. Ο «Γ» ήταν με άλλα δύο αγόρια ένα εκ των οποίων ήταν το δημοφιλές. Η «Δ» ήταν με άλλα δύο κορίτσια πίσω από την πρώτη τριάδα όπου ήταν το δημοφιλές κορίτσι. Η «Δ» ζήτησε στη νηπιαγωγό να μπει η δική της τριάδα πρώτη αλλά η νηπιαγωγός αρνήθηκε. Μετά από αυτό είπε στο δημοφιλές κορίτσι ότι αυτές που είναι μπροστά θα τις κάψει ο ήλιος. Η «Α» δεν είχε βρει παιδιά για να φτιάξει τριάδα και έμεινε τελευταία. Η νηπιαγωγός την έβαλε μαζί με τα τελευταία τρία κορίτσια και έφτιαξαν τετράδα. Τα παιδιά ξεκίνησαν για την ακτή. Όταν έφτασαν οι νηπιαγωγοί τους έδωσαν να φορέσουν γάντια, η «Δ» αφού φόρεσε τα γάντια της πλησίασε τη νηπιαγωγό και τη ρώτησε αν τα έχει φορέσει σωστά, η νηπιαγωγός την επιβράβευσε και τότε η «Δ» είπε ότι ξέρει να φοράει γάντια γιατί έχει δει τη μαμά της. Μερικά παιδιά δυσκολεύονταν να φορέσουν τα γάντια και η νηπιαγωγός ρώτησε αν κάποιο παιδί χρειάζεται βοήθεια να το πει. Ο «Β» δυσκολευόταν να φορέσει τα γάντια του αλλά δεν ζήτησε βοήθεια από τις νηπιαγωγούς. Μια από τις νηπιαγωγούς που τον είδε να μένει τελευταίο τον βοήθησε. Η «Α» αφού φόρεσε τα γάντια της μόνη της ξεκίνησε να μαζεύει σκουπίδια. Ο «Γ» δεν αντιμετώπισε ιδιαίτερη δυσκολία για να φορέσει τα γάντια του και γρήγορα ξεκίνησε με τους φίλους του να ψάχνει για σκουπίδια. Η «Δ» αφού τελείωσε μάζεψε λουλούδια και τα χάρισε στις νηπιαγωγούς. Ο «Β» ακολουθούσε τον φίλο του και κάποια στιγμή που τον έχασε άρχισε να τον ψάχνει. Ο «Γ» κουβάλησε ένα μεγάλο σίδερο και ήταν περήφανος γι' αυτό, φώναξε τα αγόρια να δουν το σίδερο που βρήκε. Η «Α» δούλευε μόνη της και σιγοτραγουδούσε. Ο «Γ» κάποια στιγμή απομακρύνθηκε πολύ από την ομάδα και οι νηπιαγωγοί του φώναξαν. Τα παιδιά μάζεψαν αρκετά σκουπίδια. Αφού τελείωσε η

περισυλλογή των σκουπιδιών τα παιδιά μαζεύτηκαν γύρω από το σωρό των σκουπιδιών και συζήτησαν για την ανακύκλωση. Οι νηπιαγωγοί ζήτησαν από κάθε παιδί να πάρει ένα ανακυκλώσιμο υλικό και να το πετάξει μέσα στη σακούλα σκουπιδιών. Η «Δ» ξεκίνησε πρώτη και άρχισε να πετάει ανακυκλώσιμα υλικά, αλλά δεν σταμάτησε στο πρώτο που είδε με αποτέλεσμα να της πουν οι νηπιαγωγοί ότι πρέπει να σταματήσει για να πετάξουν και τα άλλα παιδιά. Ο «Β» πέταξε και αυτός το ανακυκλώσιμο του και τα γάντια του. Ο «Γ» προσπάθησε να πετάξει το σίδερο που μάζεψε επαναλαμβάνοντας ότι το βρήκε αυτός, αλλά ήταν αρκετά μεγάλο και δυσκολεύτηκε να το βάλει στη σακούλα σκουπιδιών. Η «Α» στάθηκε για μερικά λεπτά μπροστά στα σκουπίδια και τα κοίταζε πριν αποφασίσει ποιο είναι ανακυκλώσιμο, οι νηπιαγωγοί την παρότρυναν να πάρει ένα όποιο νομίζει πως ανακυκλώνεται, η επιλογή της ήταν εύστοχη. Αφού τελείωσαν γύρισαν στο νηπιαγωγείο. Εκεί οι νηπιαγωγοί επέλεξαν τον «Β» και τον φίλο του να πετάξουν την σακούλα με τα ανακυκλώσιμα υλικά στον κάδο ανακύκλωσης γιατί ήταν τα πιο ήσυχα παιδιά. Έτσι έληξε και αυτή η παρατήρηση.

Ακολουθεί συνολική περιγραφή των συμπεριφορών των νηπίων έτσι όπως προέκυψαν από τις παρατηρήσεις των πέντε συναντήσεων.

α.) Για το συναίσθημα της ντροπής.

Τα νήπια στα οποία μελετήθηκε το συναίσθημα της ντροπής είναι η «Α» πέντε ετών και ο «Β» πέντε ετών.

Στην «Α» παρατηρήσαμε να προτιμάει το ατομικό παιχνίδι. Την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού συνήθως έκανε βόλτες μόνη της χωρίς να παίζει με κάποιο παιχνίδι από αυτά που υπάρχουν στο νηπιαγωγείο. Δεν συμμετείχε σε ομαδικά παιχνίδια. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι πρόκειται για μοναχικό άτομο που δεν έχει ιδιαίτερες φιλίες στο χώρο του νηπιαγωγείου. Όσες φορές παρατηρήθηκε να πλησιάζει κάποιο συνομήλικό της ήταν κυρίως άτομο του ίδιου φύλου. Στις οργανωμένες ομαδικές δραστηριότητες του νηπιαγωγείου πρόκειται για μία παρουσία που δύσκολα θα την προσέξεις. Ήσυχη και σιωπηλή παρακολουθεί το πρόγραμμα χωρίς προσπάθειες για συμμετοχή σε αυτό. Οι συνομήλικοί της σχεδόν την αγνοούν. Συμμετέχει στις ομαδικές συζητήσεις μόνο όταν οι νηπιαγωγοί την ρωτήσουν και φαίνεται διστακτική στις απαντήσεις της. Πρόκειται για άτομο συνεργάσιμο που δεν θα φέρει αντίρρηση στις προτροπές των νηπιαγωγών. Οι συνομήλικοί της του ίδιου φύλου έχουν μία τρυφερή στάση απέναντι της, θα λέγαμε ότι είναι το παιδί που όλοι το αγαπούν γιατί δεν έρχεται σε συγκρούσεις. Πρόκειται για άτομο που δεν διεκδικεί σε όλους τους τομείς. Μας έδωσε την εντύπωση ότι δεν έχει στενές φιλίες γιατί δεν τις διεκδικεί. Την παρατηρήσαμε να παρακολουθεί ομάδες κοριτσιών που έπαιζαν αλλά δεν τις πλησίαζε. Για τις νηπιαγωγούς θα λέγαμε ίσως ότι είναι το παιδί που το ξεχνάς. Δύσκολα πλησιάζει τις νηπιαγωγούς και συνήθως όταν της μιλάνε κατεβάζει το κεφάλι. Μιλάει χαμηλόφωνα με πολλές παύσεις και αποφεύγει τη σωματική επαφή.

Ο «Β» προτιμά συνήθως το δυαδικό παιχνίδι. Στο ελεύθερο παιχνίδι παίζει συνήθως με τον στενό του φίλο. Όταν ο φίλος του θα παίζει με άλλα παιδιά ο «Β» θα απομακρυνθεί. Σ' αυτές τις περιπτώσεις αποσύρεται μόνος και συνήθως κάθεται απομονωμένος χωρίς να ασχολείται με κάτι

άλλο. Δίνει την εντύπωση ότι περιμένει τον φίλο του να τελειώσει το παιχνίδι του, σε τακτά χρονικά διαστήματα τον ψάχνει και αν ο φίλος του εξακολουθεί να παίζει με κάποιο άλλο παιδί δεν τον πλησιάζει. Τον ακούσαμε να καλεί τον στενό του φίλο όχι με το όνομα του αλλά « φίλε μου ».Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι προσκολλημένος στο φίλο του και δεν πλησιάζει άλλα παιδιά. Όταν παίζει με τον φίλο του δείχνει χαρούμενος και εντελώς διαφορετικός.Στις οργανωμένες δραστηριότητες κάθεται πάντα δίπλα στο φίλο του. Πρόκειται για ένα ήσυχο παιδί που τηρεί πάντα τις οδηγίες των νηπιαγωγών. Στις ομαδικές συζητήσεις καταβάλλει προσπάθειες να συμμετάσχει, σχεδόν πάντα σηκώνει το χέρι του για να απαντήσει στις ερωτήσεις των νηπιαγωγών, όμως δεν καταφέρνει να μιλήσει γιατί κάποιο άλλο παιδί που θα φωνάζει δυνατά θα αποσπάσει την προσοχή των νηπιαγωγών. Σχεδόν για όλες τις ερωτήσεις έχει απάντηση αλλά δεν καταφέρνει να την πει στην ομάδα. Οι συνομήλικοί του τον αγνοούν. Αποφεύγει να πλησιάζει τις νηπιαγωγούς και όταν τον πλησιάζουν αυτές κατεβάζει το κεφάλι. Οι νηπιαγωγοί τον έχουν επιβραβεύσει αρκετές φορές γι την ησυχία του!!! Πρόκειται για το παιδί που το ξεχνάς. Αποφεύγει τη σωματική επαφή και στην επαφή με το βλέμμα συχνά κρύβει το πρόσωπο του.

β.) Για το συναίσθημα της ζήλιας.

Τα νήπια στα οποία μελετήθηκε το συναίσθημα της ζήλιας είναι ο «Γ» πέντε ετών και η «Δ» έξι ετών.

Ο «Γ» συνήθως επιδιώκει να παίζει σε ομαδικά παιχνίδια. Πρόκειται για παιδί με έντονη παρουσία που δημιουργεί εντάσεις και τσακωμούς στην ομάδα. Είναι ισχυρογνώμων και αυτό συχνά τον φέρνει σε συγκρούσεις με τους συνομηλίκους του. Παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά όταν δεν πραγματοποιούνται οι επιθυμίες του. Στις οργανωμένες δραστηριότητες του νηπιαγωγείου είναι από τα παιδιά που δεν θα περάσουν απαρατήρητα. Δέχεται συχνά παρατηρήσεις από τις νηπιαγωγούς για την συμπεριφορά του και εκφέρει την γνώμη του χωρίς να του ζητηθεί διακόπτοντας τους άλλους όταν μιλάνε. Επιζητά την προσοχή των νηπιαγωγών και προσπαθεί να βρίσκεται κοντά τους. Κάνει πολλές ερωτήσεις και επιδιώκει να είναι το επίκεντρο των συζητήσεων. Συχνά μιμείται τα δημοφιλές παιδιά του νηπιαγωγείου και επιδιώκει να βρίσκεται κοντά τους.

Η «Δ» λειτουργεί συνήθως σε υποομάδες. Σ' αυτές παρατηρήσαμε την ύπαρξη του δημοφιλέσ κοριτσιού. Μας έδωσε την εντύπωση ότι λειτουργεί σύμφωνα με τις επιθυμίες του δημοφιλέσ κοριτσιού. Επιδιώκει να έχει την προσοχή της και προσπαθεί να την προσελκύσει με διάφορους τρόπους. Είναι περίεργη και θέλει να έχει γνώση όσων συμβαίνουν στο νηπιαγωγείο. Είναι ισχυρογνώμων και έχει άποψη για όλα. Αυτός συνήθως είναι ο λόγος που δέχεται παρατηρήσεις από τις νηπιαγωγούς. Πρόκειται για ένα παιδί δραστήριο που δεν περνάει απαρατήρητο. Σε σχέση με τις νηπιαγωγούς είναι πολύ ευγενική και της πλησιάζει εύκολα για κάθε απορία της. Την παρατηρήσαμε να τους χαρίζει λουλούδια και να τους δείχνει την αγάπη της. Επιζητά την προσοχή τους και επιδιώκει να είναι δίπλα τους. Είναι το παιδί που θα τρέξει να αναφέρει στις νηπιαγωγούς ότι συμβαίνει στο νηπιαγωγείο.

α.2)ΦΑΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

Χρειάστηκε να προσαρμόσουμε τρία παραμύθια ώστε να μπορέσουμε να αγγίξουμε το συναίσθημα της ντροπής και της ζήλιας. Επιλέξαμε μικρό αριθμό νηπίων για την ομάδα για να εντοπίσουμε πιθανές διαφορές στην συμπεριφορά του δείγματος σε σχέση με την μεγάλη ομάδα του νηπιαγωγείου. Μέσα από την δραματοποίηση των παραμυθιών σκοπός ήταν να μελετήσουμε τον τρόπο που τα νήπια του δείγματος έπαιζαν το ρόλο που τους είχε ανατεθεί. Δώσαμε την ευκαιρία στα νήπια του δείγματος να μπουν σε ρόλους που ανταποκρίνονταν στην γενικότερη εικόνα που αποκτήσαμε κατά την μη συμμετοχική παρατήρηση αλλά και να παίξουν ρόλους αντίθετους με την εικόνα που μας παρουσίασαν στην μεγάλη ομάδα του νηπιαγωγείου.

Έτσι στα νήπια που παρατηρήθηκε το συναίσθημα της ζήλιας αναθέσαμε ρόλους που τους έδιναν την ευκαιρία να εκφράσουν ζήλια σε έντονο βαθμό, να μπουν στο ρόλο του ζηλευόμενου και σε ρόλους μη πρωταγωνιστικούς.

Στα νήπια που παρατηρήθηκε το συναίσθημα της ντροπής δόθηκαν πρωταγωνιστικοί ρόλοι και ρόλοι που καλούσαν τα νήπια να έχουν δυναμική παρουσία.

Ακολουθεί αναλυτική παρουσίαση του περιεχομένου των παραμυθιών.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ:1

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ: 18-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 11:00π.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:45π.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:6

ΝΗΠΙΑ ΔΗΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (5 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (5 ΕΤΩΝ), «Δ» (6 ΕΤΩΝ).

**ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΠΑΡΑΜΥΘΙ
Ο ΟΜΟΡΦΟΣ ΚΥΚΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΠΑΚΙ**

Ο όμορφος κύκνος και το παπάκι: Το παραμύθι αναφέρεται στην ζήλια που νιώθει ένα παπάκι απέναντι σε έναν όμορφο κύκνο. Ο όμορφος κύκνος ζει σε μία λίμνη με το παπάκι και δύο άλλους κύκνους. Το παπάκι ζηλεύει τον κύκνο για την ομορφιά του και δεν εκτιμά καθόλου τον εαυτό του και την δική του εικόνα. Το παπάκι περνάει μια δύσκολη συναισθηματική πάλη με τον εαυτό του και προσπαθεί να καταστρέψει την ομορφιά του κύκνου πιστεύοντας ότι έτσι θα αναγνωριστεί η δική του προσωπικότητα. Το παπάκι σκαρφίζεται ένα σχέδιο που πιστεύει ότι θα το αναδείξει σε ομορφότερο στη λίμνη αγνοώντας την ύπαρξη των άλλων κύκνων που ζουν στην λίμνη. Πιστεύει ότι ο αντίπαλος του είναι ο συγκεκριμένος κύκνος και προσπαθεί να τον αντιμετωπίσει καταστρέφοντας τα υπέροχα φτερά του, όπως τα ονομάζει, με το να του ρίξει μαύρο χρώμα. Ο χρωματοπώλης από τον οποίο αγοράζει το χρώμα του περνάει το πρώτο μήνυμα ότι κάθε πουλί, κάθε ζώο, κάθε άνθρωπος

έχει τη δική του ομορφιά αλλά το παπάκι δεν καταλαβαίνει τα λόγια του χρωματοπώλη. Έτσι θέτει σε εφαρμογή το σχέδιο του και απολαμβάνει το αποτέλεσμα του περιγελώντας τον κύκνο. Ο κύκνος παρουσιάζεται πολύ στεναχωρημένος αλλά σε καμία περίπτωση δεν υποψιάζεται το παπάκι για το κακό που τον βρήκε. Τότε εμφανίζεται μια νεράιδα για να σώσει την κατάσταση. Βοηθάει το παπάκι να καταλάβει το λάθος ενισχύοντας την αυτοεικόνα του και επαναλαμβάνει τα λόγια του χρωματοπώλη. Το παπάκι ζητάει συγνώμη στον όμορφο κύκνο και συμφιλιώνεται με την ιδέα ότι μπορεί να μην είναι κύκνος αλλά έχει τη δική του ομορφιά. Το παραμύθι τελειώνει με την κατανόηση του κύκνου για την πράξη που έκανε το παπάκι και γίνονται φίλοι.

Μετά την εξιστόρηση του παραμυθιού ακολούθησε συζήτηση για τα συναισθήματα που δημιούργησε το παραμύθι στα νήπια και για τους ήρωες του παραμυθιού. Η συζήτηση εστιάστηκε στο συναίσθημα της ζήλιας και σε συμπεριφορές που απορρέουν από αυτό.

Παρατηρήσαμε την «Α» να συμμετέχει στη συζήτηση και να αναφέρει χαμηλόφωνα την γνώμη της. Η «Δ» προσπαθούσε να μονοπωλήσει την συζήτηση και ανέφερε συμπεριφορές που απορρέουν από τη ζήλια, όπως τα κλάματα και την επιθετικότητα. Ο «Β» συμμετείχε στην συζήτηση και ήταν αυτός που ονομάτισε ως ζήλια το συναίσθημα που ένιωθε το παπάκι. Ο «Γ» ήταν ανήσυχος και ζητούσε επίμονα να παίξει το ρόλο του κύκνου, ως συμπεριφορά ζήλιας ανέφερε τον τσακωμό.

Όταν τελείωσε η συζήτηση προτείναμε στα παιδιά να γίνει δραματοποίηση στο παραμύθι. Η ιδέα της δραματοποίησης φάνηκε να αρέσει στα παιδιά. Στους ήρωες του παραμυθιού τα παιδιά έδωσαν δικά τους ονόματα. Στη δραματοποίηση αρχικά παρατηρήθηκε μία αναστάτωση για το ποιος θα παίζει το ρόλο του όμορφου κύκνου. Η «Δ» που διεκδικούσε το ρόλο του όμορφου κύκνου ήρθε σε σύγκρουση με την ομάδα και ανέφερε ότι αυτή θα παίζει ή το ρόλο του όμορφου κύκνου ή της νεράιδας. Η «Α» δεν διεκδίκησε κανένα ρόλο και καθόταν σιωπηλή στη θέση της. Ο «Β» που ήθελε και αυτός το ρόλο του κύκνου συγκρούστηκε με τη «Δ» αλλά δεν κατάφερε να επικρατήσει γιατί η «Δ» χρησιμοποίησε ως επιχείρημα το γυναικείο όνομα που είχαν δώσει τα παιδιά στη αρχή του παραμυθιού στον όμορφο κύκνο. Η «Δ» έκανε ένα πρόχειρο μοίρασμα των ρόλων δίνοντας τον ρόλο της πάπιας στο δημοφιλές κορίτσι, το ρόλο της νεράιδας στην «Α» και για τον εαυτό της ήθελε το ρόλο του όμορφου κύκνου. Ο «Β» ήθελε να παίζει τον χρωματοπώλη. Στον «Γ» φάνηκε να μην αρέσει αυτό το μοίρασμα και άρχισε να παραπονιέται.

Τελικά το μοίρασμα των ρόλων αναλάβαμε εμείς και αναθέσαμε τους ρόλους στα παιδιά με το σκοπό να παρατηρηθεί η συμπεριφορά των παιδιών της ζήλιας σε ρόλο που δεν επιθυμούσαν και η συμπεριφορά των παιδιών που ντρέπονται σε ρόλο που είχε δυναμική παρουσία και μεγάλο διάλογο.

Το ρόλο του όμορφου κύκνου δώσαμε στο δημοφιλές κορίτσι με σκοπό να παρατηρηθεί η συμπεριφορά της «Δ» απέναντι στον κύκνο που υποδύθηκε το παπάκι. Η «Δ» φάνηκε να μην ενθουσιάστηκε για το ρόλο της. Η «Δ» επιθυμούσε το ρόλο του κύκνου αλλά αφού τον κύκνο υποδύθηκε το δημοφιλές κορίτσι ήθελε το ρόλο της νεράιδας. Στον «Β» δώσαμε το ρόλο του χρωματοπώλη ο οποίος έχει αρκετά μεγάλη

στιχομυθία με το παπάκι επειδή κατά την μη συμμετοχική παρατήρηση ο «Β» δεν είχε μεγάλη συμμετοχή σε συζητήσεις. Ο «Β» δέχτηκε με ενθουσιασμό το ρόλο του. Στην «Α» δώσαμε τον ρόλο της νεράιδας, παρουσία με δύναμη, και τον δέχτηκε χωρίς να σχολιάσει. Ο «Γ» υποδύθηκε το ρόλο του ενός από τους άλλους δύο κύκνους, δευτερεύον ρόλος με πολύ μικρή συμμετοχή. Στην αρχή ο «Γ» αρνήθηκε γιατί ήθελε να γίνει κύκνος, αλλά μετά δέχτηκε αλλάζοντας του το όνομα. Τον ρόλο του τρίτου κύκνου πήρε ένα άλλο κορίτσι. Η «Α» ήταν διστακτική και όταν μιλούσε πλησίαζε στο αυτί των άλλων παιδιών, ο «Γ» της ζήτησε να μιλήσει πιο δυνατά γιατί ήθελε να ακούσει τι έλεγε στον όμορφο κύκνο. Η «Α» εξακολούθησε να μιλάει χαμηλόφωνα. Ο «Β» ήταν λίγο συνεσταλμένος στην αρχή του ρόλου του, αλλά μετά άρχισε να μιλάει δυνατά και ανταποκρίθηκε στο ρόλο του. Ο «Γ» διέκοπτε τα παιδιά και φώναζε στον κύκνο ότι δεν ξέρει τα λόγια. Η «Δ» ακολουθούσε συνεχώς τον όμορφο κύκνο και επαναλάμβανε την φράση από το παραμύθι «γιατί να μην είμαι σαν τον κύκνο;». Η συμπεριφορά της «Δ» απέναντι στον όμορφο κύκνο ήταν επιθετική.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ:2

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ: 19-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 11:00π.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:45π.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:4

ΝΗΠΙΑ ΔΗΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (5 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (5 ΕΤΩΝ), «Δ» (6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΠΑΡΑΜΥΘΙ

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΑΔΕΛΦΑΚΙ ΤΟΥ

Το Μεγάλο Χελιδόνι και το μικρό Αδελφάκι του: Το παραμύθι αναφερόταν σε ένα ζευγάρι χελιδόνια που αφού έχτισαν το σπίτι τους αποφάσισαν να κάνουν ένα παιδί. Όταν γεννήθηκε το μωρό χελιδόνι οι γονείς το καμάρωναν και του έδειχναν την αγάπη τους με κάθε τρόπο. Το φρόντιζαν και το έμαθαν να πετάει. Το μικρό χελιδόνι άρχισε να στεναχωριέται που ήταν μόνο του και ήθελε ένα αδελφάκι για να μπορεί να παίζει μαζί του . Τότε οι γονείς του για να το ευχαριστήσουν σκέφτηκαν να του κάνουν ένα αδελφάκι. Το πρώτο παιδί χάρηκε όταν το είδε αλλά δεν μπορούσε να παίζει μαζί του γιατί ήταν πολύ μικρό ακόμα. Οι γονείς φρόντιζαν το μωρό με την ίδια αγάπη και στοργή που φρόντισαν και το πρώτο τους παιδί. Η μαμά χελιδόνα περνούσε πολλές ώρες με το μωρό χελιδόνι κάτι που δεν άρεσε στο πρώτο παιδί και άρχισε να στεναχωριέται. Δεν μπορούσε να δεχτεί αυτό που συνέβαινε και να μοιράζεται την αγάπη της μητέρα του. Το μεγάλο χελιδόνι έβλεπε το μικρό του αδελφάκι ως αντίζηλο , ήταν θυμωμένο και αγανακτισμένο. Η αγανάκτηση του μεγάλωσε όταν οι γονείς του ζήτησαν να πάει να φέρει φαγητό για το αδελφάκι του. Ένα πρωί που έλλειπαν οι γονείς τους το

μεγάλο χελιδόνη ζήτησε στο μικρό να πάνε να πετάξουνε. Το μικρό του εξήγησε ότι δεν ξέρει ακόμα να πετάει και τότε το μεγάλο χελιδόνη έσπρωξε το μικρό και το έβγαλε έξω από τη φωλιά. Το μικρό χελιδόνη έχασε την ισορροπία του και έπεσε στο έδαφος. Το μεγάλο ταραχτήκε πολύ. Όταν είδε ότι ο αδελφός του είχε χτυπήσει μόνο το πόδι του, το μετέφερε στη φωλιά. Οι γονείς όταν έμαθαν τι είχε συμβεί κατάλαβαν ότι είχαν κάνει λάθος που δεν είχαν εξηγήσει στο μεγάλο τους παιδί ότι τον αγαπάνε το ίδιο με το μικρό. Η ιστορία τελειώνει με το μεγάλο παιδί να κατανοεί ότι οι γονείς του το αγαπάνε και αφοσιώνεται στην ανατροφή του αδελφού του.

Στην ομάδα συμμετείχαν μόνο τα νήπια του δείγματος γιατί το παραμύθι είχε μόνο τέσσερις ήρωες.

Μετά την εξιστόρηση του παραμυθιού ακολούθησε συζήτηση. Τα νήπια ρωτήθηκαν αν έχουν αδέρφια και στη συνέχεια ποια έχουν μικρότερα αδέρφια. Η συζήτηση ανοίχθηκε γύρω από τις σχέσεις των αδελφών.

Η «Α» μας είπε ότι έχει μία μεγαλύτερη αδελφή και ότι συχνά μαλώνουν. Ο «Β» που είναι μοναχοπαιδί, μας είπε ότι δεν έχει αδέρφια αλλά ότι έχει έναν πολύ στενό φίλο, είναι το αγόρι που κάνουν παρέα και στο νηπιαγωγείο. Ο «Γ» συμπλήρωσε ότι ο φίλος του «Β» είναι αδελφός του. Τότε ο «Β» τους εξήγησε ότι ο φίλος του έχει αδελφή, που πάει γυμνάσιο. Ο «Γ» μας είπε ότι έχει έναν μικρότερο αδελφό που είναι μωρό. Μας ανέφερε ότι η μητέρα του είναι συνέχεια με το μωρό και ότι δεν τον αφήνει να τον παίρνει αγκαλιά για να μην τον χτυπήσει. Τότε συμπλήρωσε η «Δ» που έχει μικρότερο αδελφό ότι μια μέρα πήγε να βγάλει το μάτι του αδελφού της όταν του πέταξε ένα μολύβι και τότε την

μάλωσε ο πατέρας της(το περιστατικό αυτό το έχουμε αναφέρει στην μη-συμμετοχική παρατήρηση).Η «Α» ανέφερε ότι και αυτή τσακώνεται με την αδελφή της όταν της ζητάει κάτι και δεν της το δίνει. Ενώ ο «Β» συμπλήρωσε ότι έχει μία ξαδέλφη που φωνάζει πολύ όταν δεν της δίνει τα πράγματα που θέλει. Η «Α» μας είπε ότι με την αδελφή της παίζουνε και πάνε βόλτες. Η «Δ» σχολίασε ότι τα μικρά αδέλφια κάνουν ότι θέλουν γιατί δεν τα μαλώνουν οι γονείς. Ο «Β» μας είπε ότι παίζει με τον φίλο του διάφορα παιχνίδια και ότι μένουν πολύ κοντά. Τα παιδιά ήθελαν να ξεκινήσουμε τη δραματοποίηση και έτσι τελείωσε η συζήτηση.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης η «Α» είχε τη μικρότερη συμμετοχή και όταν της απευθύνουμε το λόγο δεν απαντούσε πάντα. Καθόταν λίγο πιο έξω από τον κύκλο της ομάδας και έπαιζε με τα παπούτσια της. Ο «Β» συμμετείχε στη συζήτηση αρκετά και παρουσίασε διαφορετική εικόνα από αυτή που είχαμε παρατηρήσει κατά την ώρα του προγράμματος με τις νηπιαγωγούς. Μίλησε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό για το φίλο του και συμμετείχε στη συζήτηση παρ' ότι δεν είχε αδέλφια. Είχε μια ήσυχη παρουσία και έδειξε να παρακολουθεί τα μέλη της ομάδας όταν μιλούσαν. Ο «Γ» ήθελε να καθίσει έξω από τον κύκλο πάνω στα χαλιά που ήταν διπλωμένα για να μας βλέπει καλύτερα. Φάνηκε να είναι ανήσυχος και να τον απασχολεί ο ρόλος που θα έπαιζε. Η«Δ» αναζήτησε το δημοφιλές κορίτσι και ήθελε να την φωνάξει να παίξει στη δραματοποίηση. Φαινόταν ανήσυχη και ζήτησε να διαλέξει αυτή το ρόλο που θα παίξει γιατί την προηγούμενη φορά δεν της άρεσε ο ρόλο που της δώσαμε. Στη συζήτηση συμμετείχε με άνεση.

Στη δραματοποίηση δώσαμε στην «Α» το ρόλο της μητέρας βάζοντας για πατέρα τον «Β». Και στα δύο παιδιά φάνηκε να τους αρέσουν οι ρόλοι τους. Στο «Γ» δώσαμε το ρόλο του μεγάλου αδελφού βάζοντας για μικρό αδελφάκι του την «Δ». Και σ' αυτήν την περίπτωση τα δύο νήπια έδειξαν να είναι ικανοποιημένα από τους ρόλους τους. Στην «Α» παρατηρήσαμε ότι αυτή τη φορά μιλούσε πιο δυνατά και πιο καθαρά σε σχέση με τις προηγούμενες ημέρες παρατήρησης και είχε βλεμματική επαφή με τα υπόλοιπα παιδιά την ώρα που έπαιζε το ρόλο της. Ο «Β» βοηθούσε τα παιδιά, σχεδόν σε όλους του ρόλους, όταν ξεχνούσαν τα λόγια τους. Αυτό φάνηκε να θύμωσε τον «Γ» και κάποια στιγμή τον έσπρωξε. Στο «Β» παρατηρήσαμε σωματική επαφή με την «Α» (της κράτησε το χέρι) κάτι που δεν είχε παρατηρηθεί μέχρι στιγμή. Ο «Γ» φάνηκε να είναι επιθετικός απέναντι στο μικρό του αδελφάκι (στη σκηνή με το σπρώξιμο το έσπρωξε πολύ δυνατά και όχι μόνο μία φορά). Δημιούργησε εντάσεις στην ομάδα και ήρθε σε έντονη σύγκρουση με τη μαμά χελιδόνα που τον παραμέλησε. Η «Δ» έδειξε να της αρέσει πολύ ο ρόλος της, κουνούσε τα χέρια της σαν να πετάει και τραγουδούσε. Παρατηρήσαμε ότι κατά τη διάρκεια που έκανε το μωρό χελιδόνι θήλαζε το δάχτυλο της και ζητούσε να πει γάλα ενώ ο «Β» της έλεγε ότι τα χελιδόνια δεν πίνουν γάλα. Στο τέλος της δραματοποίησης ζητήσαμε στα παιδιά να βγουν από το ρόλο τους λέγοντας και να ξαναγίνουν πάλι αυτοί που είναι. Η «Δ» συνέχισε να υποδύεται το μωρό χελιδόνι και στη συζήτηση που ακολούθησε. Θήλαζε το δάχτυλο της, αλλοίωνε την φωνή της και προσποιούταν ότι πετάει.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ:3

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ: 20-05-2004

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ: 11:00π.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ: 11:45π.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:6

ΝΗΠΙΑ ΔΗΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (5 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (5 ΕΤΩΝ), «Δ» (6 ΕΤΩΝ).

ΠΡΩΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Η ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΛΙΚΑΡΙ

Η βασιλοπούλα και το παλικάρι: Το παραμύθι αναφερόταν σε μία βασιλική οικογένεια που είχε μια καλή και άξια κόρη την οποία ήθελαν να την παντρέψουν με ένα άξιο παλικάρι. Για την επιλογή του γαμπρού ο βασιλιάς, πατέρας της πριγκίπισσας Θεοφανώ, οργάνωσε αγώνες και ο νικητής θα γινόταν άντρας της κόρης του. Ανάμεσα στα παλικάρια του χωριού που μαζεύτηκαν για να αγωνιστούν ήταν και ο Σεραφείμ, ένα παλικάρι καλόκαρδο αλλά όχι πολύ γεροδεμένο σαν τα άλλα παλικάρια. Ο Σεραφείμ ήταν ντροπαλός και ένιωθε μειονεκτικά που δεν ήταν τόσο δυνατός όσο τα άλλα παλικάρια. Ο Σεραφείμ είχε δει την Θεοφανώ και ήθελε να την παντρευτεί αλλά ήξερε ότι δεν θα κερδίσει στους αγώνες. Όταν έγιναν οι αγώνες νικητής ανακηρύχθηκε ο Γεράσιμος όπου και θα παντρευόταν την Θεοφανώ. Ο Σεραφείμ τότε έπεσε σε βαθιά μελαγχολία και κάθισε να παίζει μουσική με το φλάουτο του. Ήξερε να παίζει φλάουτο και να τραγουδά πολύ καλά. Εκεί που καθόταν στεναχωρημένος εμφανίστηκε μια νεράιδα και του είπε ότι ξέρει να κάνει μερικά πράγματα πολύ καλά. Ο Σεραφείμ αναρωτήθηκε τι ήταν αυτό που ήξερε να κάνει καλά. Κατάλαβε ότι η νεράιδα αναφερόταν στο φλάουτο και το

τραγούδι. Από τότε κάθε βράδυ πήγαινε κάτω από το παράθυρο της πριγκίπισσας και έπαιζε μουσική. Στην πριγκίπισσα άρεσε πολύ η μουσική και κατέβηκε να δει ποιος ήταν αυτός που τραγουδούσε τόσο όμορφα. Εκεί γνώρισε το Σεραφείμ όπου και τον αγάπησε. Ζήτησε στην μητέρα της να πει στον βασιλιά ότι ήθελε να παντρευτεί το Σεραφείμ. Ο βασιλιάς στην αρχή νευρίασε αλλά προκειμένου να είναι ευτυχισμένη η κόρη του, ζήτησε από το Γεράσιμο που είχε κερδίσει στους αγώνες να αφήσει την κόρη του ελεύθερη να παντρευτεί όποιον ήθελε και αυτός θα μπορούσε να παντρευτεί την ξαδέλφη της που τον αγαπούσε πολύ. Έτσι και έγινε. Μετά από λίγες μέρες έγινα και οι δύο γάμοι μαζί, ο Σεραφείμ παντρεύτηκε την Θεοφανώ και ο Γεράσιμος την Λενιώ. Ο Σεραφείμ ήταν πολύ ευτυχισμένος που τελικά νίκησε και κατάλαβε ότι ποτέ δεν είναι αργά και ότι όλοι οι άνθρωποι μπορεί να μην τα καταφέρνουν σε όλα το ίδιο καλά αλλά υπάρχουν πράγματα που ο κάθε άνθρωπος τα καταφέρνει πολύ καλά.

Μετά το παραμύθι ακολούθησε συζήτηση για το πώς ένιωθε ο Σεραφείμ, για το αν θα πρέπει να χάνουμε το θάρρος μας αν δεν τα καταφέρνουμε σε κάτι καλά και για το αν είναι σωστό να πιστεύουμε ότι αν δεν πετύχουμε σε κάτι, ότι δεν αξίζουμε. Στο παραμύθι αυτό δεν αναπτύσσονταν συμπεριφορές ζήλιας ή ντροπής, ήταν ένα παραμύθι που περισσότερο αναφερόταν στην αυτοεκτίμηση. Η επιλογή του έγινε για να μελετηθεί περισσότερο το συναίσθημα της ντροπής, γι' αυτό και τους πρωταγωνιστικούς ρόλους έπαιξαν τα ντροπαλά νήπια, αφού τα ντροπαλά παιδιά ενδέχεται να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Ο «Β» συμμετείχε στη συζήτηση με αρκετή άνεση σε σχέση με τις προηγούμενες συναντήσεις. Απέφερε ότι όλοι οι άνθρωποι δεν μπορούν να κάνουν όλα τα πράγματα το ίδιο καλά. Η «Α» εξακολούθησε να έχει την μικρότερη συμμετοχή στην συζήτηση και μόνο όταν την παροτρύναμε να συμμετέχει μιλούσε. Ο «Γ» φαινόταν ανήσυχος και συνεχώς άλλαζε θέση. Η «Δ» ρώτησε αν θα μπορούσε να έχει το ρόλο της Θεοφανώ και είχε έντονη συμμετοχή στη συζήτηση.

Στη δραματοποίηση δώσαμε το ρόλο της μαμάς βασίλισσας στην «Δ» που στην αρχή φάνηκε να μην είναι ικανοποιημένη αλλά γρήγορα άλλαξε διάθεση. Στον «Γ» δώσαμε το ρόλο του Γεράσιμου και στον «Β» το ρόλο του Σεραφείμ. Η «Α» πήρε το ρόλο της πριγκίπισσας Θεοφανώ η οποία φάνηκε να χάρηκε. Η «Δ» ανταποκρίθηκε στο ρόλο της βασίλισσας, κατεύθυνε λίγο τον βασιλιά(παιδί έκτος δήγματος) στο τι θα πει γιατί ξέχναγε τα λόγια του. Ο «Β» όταν πάλεψε με τον «Γ» φάνηκε να διστάζει στη σωματική επαφή. Ανταποκρίθηκε αρκετά καλά στο ρόλο του, στο τέλος ρώτησε τρεις φορές αν τελικά ήταν αυτός ο νικητής. Η «Α», που έδειχνε χαρούμενη για το ρόλο της, μιλούσε λίγο πιο δυνατά σε σχέση με τις προηγούμενη φορά. Ο «Γ» στη σκηνή με την πάλη χρησιμοποίησε δύναμη και ήταν αρκετά επιθετικός απέναντι στο Σεραφείμ σε αντίθεση με τον «Β» που του είπε να μην τον σπρώχνει πολύ γιατί παλεύουνε στα ψέματα. Ο «Γ» δεν δέχτηκε να παντρευτεί ο Σεραφείμ την πριγκίπισσα γιατί τον είχε κερδίσει στην πάλη.

Ακολουθεί συνολική περιγραφή των συμπεριφορών των νηπίων έτσι όπως προέκυψαν από τη συμμετοχική παρατήρηση.

Η «Α» στην αρχή ήταν απομονωμένη από την υπόλοιπη ομάδα. Την παρατηρήσαμε να μην διεκδικεί κάποιο ρόλο και να δέχεται αυτόν που της αναθέταμε με ικανοποίηση. Κατά το παίξιμο των ρόλων μιλούσε χαμηλόφωνα και ήταν συγκρατημένη στις κινήσεις της. Εντοπίσαμε να μας κοιτάει όταν δεν θυμόταν τι έκανε στην επόμενη σκηνή σαν να ζητούσε ενθάρρυνση. Κατά τη διάρκεια των τριών συναντήσεων παρατηρήσαμε μια μικρή αλλαγή στη συμπεριφορά της σε σχέση με την συμπεριφορά που εκδηλώνει στη μεγάλη ομάδα του νηπιαγωγείου αλλά και με την πρώτη συνάντηση στη συμμετοχική παρατήρηση. Μιλούσε πιο δυνατά και έδειξε σημάδια μεγαλύτερης άνεσης ως προς την προσέγγιση των συνομηλίκων της.

Ο «Β» μας έδειξε μια συμπεριφορά αρκετά διαφορετική από αυτή που εκδηλώνει στη μεγάλη ομάδα του νηπιαγωγείου. Ήταν αρκετά ομιλητικός και συμμετείχε ενεργά τόσο στις συζητήσεις όσο και στη δραματοποίηση. Τον είδαμε να επιχειρεί τη σωματική επαφή αλλά και να διστάζει στη διεκδίκηση μέσω αυτής.

Ο «Γ» φαινόταν ανήσυχος και δημιουργούσε συγκρούσεις. Ήταν διεκδικητικός και εμφάνισε αρκετή επιθετικότητα. Σε αρκετές περιπτώσεις προσπάθησε να προκαλέσει το ενδιαφέρον μας με τη συμπεριφορά του αναταράσσοντας συγχρόνως και την ομάδα. Στο παίξιμο των ρόλων είχε έντονη παρουσία.

Η «Δ» φάνηκε να επιδιώκει τους πρωταγωνιστικούς ρόλους και να επηρεάζεται από το δημοφιλές κορίτσι. Συμμετείχε ενεργά στις συζητήσεις και στη δραματοποίηση. Στο ρόλο του ζηλιάρη χρησιμοποίησε συμπεριφορές που δεν είχαν αναφερθεί στο παραμύθι και ίσως ήταν περισσότερο επιθετική. Προσπάθησε να μας προσεγγίσει προκειμένου να παίξει κάποιο ρόλο που επιθυμούσε και φάνηκε να διαλέγει ρόλους σε σχέση με το δημοφιλές κορίτσι.

α.3) ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ-ΤΡΟΦΟΥΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:1

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ «Γ»

ΗΛΙΚΙΑ: 38

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ :2

ΚΑΤΑΓΩΓΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Τ.Ε ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ :24-05-04

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ :ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ

ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ:10:30π.μ

*ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-<Μ>

Συνάντησα τη μητέρα του «Γ» στο σπίτι της ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία που είχα μαζί της. Ήταν πολύ θετική και ευγενική απέναντι μου, γεγονός που με βοήθησε να νιώσω άνετα. Στο σπίτι βρισκόταν με το μικρό της παιδί αφού αυτή την περίοδο βρίσκεται σε άδεια. Είναι εννιά χρόνια παντρεμένη και πρόσφατα απέκτησε και δεύτερο παιδί. Στην ερώτηση όσον αφορά τη συναισθηματική κατάσταση του «Γ» αυτή την περίοδο μου ανέφερε ότι τώρα βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση απ' ότι πριν λίγους μήνες που γεννήθηκε ο αδελφός του. Μου είπε ότι όταν ήρθαν με το μωρό στο σπίτι υπήρξε κάποια αναταραχή, ο «Γ» ήταν πολύ επιθετικός απέναντι προς τη «Μ», έκλαιγε και ζητούσε συνέχεια να

έχουν την προσοχή τους επάνω του. Ανέφερε χαρακτηριστικά ότι την ρωτούσε συνέχεια τι είναι αυτός για την «Μ» και αν είναι το μωράκι της. Αυτή την περίοδο ανέφερε ότι το συναίσθημα που επικρατεί στον «Γ» είναι χαρά και ότι οι αρνητικές αλλά όχι παράλογες αντιδράσεις του ήταν κατά την περίοδο προσαρμογής του με τον αδελφό του. Μίλησε για την απότομη και έντονη αλλαγή του «Γ» που της ανέφεραν όλοι όσοι συναναστρέφονταν με τον «Γ» την οποία η «Μ» απέδωσε στο ότι στη ζωή του παιδιού της ήρθαν τα πάνω κάτω με τον ερχομό του δεύτερου παιδιού, αφού σταμάτησε να είναι το επίκεντρο στο σπίτι. Αυτή την περίοδο ο «Γ» παρουσιάζει μερικές εκρήξεις τις οποίες εκδηλώνει με επιθετικότητα κυρίως απέναντι στους γονείς του. Η «Μ» ανέφερε ότι όταν δεν του κάνουν τα χατίρια γίνεται πολύ επιθετικός και το εκδηλώνει τσιμπώντας τους, φωνάζοντας, κλαίγοντας. Ανέφερε ότι απέναντι στον αδελφό του είναι πολύ στοργικός και τον αγαπάει, τον προσέχει. Τα συναισθήματα απέναντι στον πατέρα του είναι πολύ καλύτερα απ' ότι σε εκείνη, τον αγαπάει, τον λατρεύει επειδή τον βλέπει λιγότερο λόγο της δουλειάς. Όσον αφορά την σχέση του με τους συνομηλίκους του η «Μ» ανέφερε ότι είναι καλή η σχέση του αλλά θέλει λίγο να επιδεικνύεται. Έχει αρκετούς φίλους του ίδιου φίλου και του αρέσει να συνεργάζεται και να παίζει αλλά θέλει να τραβάει την προσοχή, θέλει σε όλα να έχει τον πρώτο λόγο. Με τους φίλους του ο «Γ» τσακώνεται συνήθως για τα παιχνίδια, και η «Μ» προσπαθεί να του μάθει να μοιράζεται τα πράγματα του. Η «Μ» ανέφερε ότι πολλές φορές δεν μπορεί να χειριστεί τα συναισθήματα του παιδιού της όταν γίνεται πολύ εκρηκτικός. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο «Γ» εκδηλώνεται με φωνές, κλάματα και καμιά φορά χτυπάει τη μητέρα του. Την συμπεριφορά αυτή την εκδηλώνει όταν του βάζουν περιορισμούς όσον αφορά το παιχνίδι τις ώρες που κοιμάται ο αδελφός του. Η «Μ» ανέφερε ότι έχει συνεργασία με τις νηπιαγωγούς και είναι πολύ ευχαριστημένη. Την τελευταία φορά που συνεργάστηκε ήταν

για κάποιες ασκήσεις με λέξεις που τους είχαν βάλει στο νηπιαγωγείο. Όσον αφορά συνεργασία για την συμπεριφορά του «Γ» δεν έχει γιατί οι νηπιαγωγοί δεν έχουν εντοπίσει κάποιο πρόβλημα. Ανέφερε ότι όταν ρωτάει τις νηπιαγωγούς της μιλάνε για ένα άλλο παιδί που είναι λίγο ζωντρό αλλά πολύ συνεργάσιμο , υπάκουο, όχι βίαιο και επιθετικό απέναντι στα άλλα παιδιά. Αναρωτήθηκε μήπως στο σπίτι ο «Γ» εκμεταλλεύεται την αγάπη τους και γι' αυτό συμπεριφέρεται διαφορετικά. Σχετικά με το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού δεν είναι ενήμερη και την ενδιαφέρει να ενημερωθεί ως μητέρα και ως νηπιαγωγός και θα ήθελε να συνεργαστεί λόγω της δουλειάς της.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:2

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ «Β»

ΗΛΙΚΙΑ: 35

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ :1

ΚΑΤΑΓΩΓΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Π.Ε.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ :24-05-04

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ :ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ

ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ:14:00μμ

*ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-«Μ»

Συνάντησα την μητέρα του «Β» στο χώρο του σπιτιού της ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία. Η «Μ» ήταν πολύ ανοιχτή στην πρόταση μου για συνέντευξη και έδειξε να ενδιαφέρεται για το θέμα της μελέτης. Η «Μ» είναι επτά χρόνια παντρεμένη και έχει ένα παιδί. Στο σπίτι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης βρισκόταν και ο «Β» από τον οποίο ζήτησε η μητέρα του να μας αφήσει για λίγο μόνες. Τις τελευταίες δέκα μέρες η «Μ» έχει κάποιο πρόβλημα υγείας. Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στο γραφείο ενώ ο «Β» έπαιζε στο δωμάτιο του. Στην ερώτηση μου για την συναισθηματική κατάσταση του «Β» ανέφερε ότι είναι πολύ στριμωγμένος αυτή την περίοδο. Παίζει μόνος του στο δωμάτιο του για να μην την ενοχλεί. Καταλαβαίνει ότι δεν μπορεί να τον πάει βόλτα και δεν το ζητάει ενώ υπό άλλες συνθήκες συμπεριφερόταν διαφορετικά. Ανέφερε χαρακτηριστικά ότι όταν γύρισε από το νηπιαγωγείο και ρώτησε τον «Β» αν πεινούσε της είπε ότι δεν θέλει να φάει γιατί η μητέρα του πονάει και δεν θέλει να την κουράσει. Στην ερώτηση τι

εννοεί όταν λέει ότι ο «B» είναι στριμωγμένος εξήγησε ότι δεν εκφράζεται και ότι νιώθει ότι πιέζεται. Πριν παρουσιαστεί το πρόβλημα υγείας της ο «B» της ζητούσε πράγματα που ήθελε και ήταν πιο απελευθερωμένος στη συμπεριφορά του. Ανέφερε ένα περιστατικό όπου ο «B» είχε πολύ έντονα συναισθήματα, ήταν απέναντι σε ένα κοριτσάκι που τον ενοχλούσε η συμπεριφορά της. Στην αρχή προσπάθησε να αμυνθεί με λόγια λέγοντας της ότι αυτό που κάνει δεν είναι σωστό και ότι δεν του φέρεται ευγενικά και αφού δεν υποχωρούσε το κοριτσάκι έβαλε τα χέρια για να την εμποδίσει να τον πλησιάσει, προσπαθώντας να περιφρουρήσει το σώμα του αλλά τελικά δεν τα κατάφερε και παραιτήθηκε. Ο «B» εκφράζει με λόγια τα συναισθήματα του απέναντι στην «M» λέγοντας της ότι τώρα νιώθω, για παράδειγμα, θυμωμένος μαζί σου γιατί δεν με άφησες να παίξω. Η «M» του εξηγεί το λόγο και ο «B» καταλαβαίνει. Απέναντι στον πατέρα του εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο. Ο «B» έχει φίλους αλλά όχι πολλούς, με αυτούς που παίζει έχει πολύ στενή σχέση και τους αγαπάει. Οι φίλοι του κυρίως αγόρια. Με τους φίλους που αγαπάει δεν τσακώνεται ποτέ. Στην ερώτηση αν υπάρχουν φορές που νιώθει ότι δεν μπορεί να χειριστεί κάποια συναισθήματα και συμπεριφορές του «B» απάντησε ότι προσπαθεί να τον κάνει να της μιλήσει, λέγοντας του ότι στο κούτελο του γράφει κάτι άλλο και ζητάει τη βοήθεια του για να το διαβάσει, και τελικά είναι αυτός που βγάζει το πώς νιώθει και τι του συμβαίνει. Χαρακτήρισε τον τρόπο που καμιά φορά του φέρεται όσον αφορά την έκφραση των συναισθημάτων “βίαιο”. Όταν ο «B» νιώθει ότι δεν τα καταφέρνει σε κάτι του εξηγεί ότι αυτό που μετράει είναι η προσπάθεια και όχι πάντα το αποτέλεσμα. Με τη νηπιαγωγό έχει συζητήσει για τον «B» και η νηπιαγωγός της έχει πει ότι είναι ήσυχος και καλό παιδί. Όσον αφορά για το πώς τα συμπεριφέρεται στο νηπιαγωγείο η νηπιαγωγός της έχει πει ότι κριτήριο είναι το πώς έρχεται το παιδί σπίτι. Ο «B» έρχεται χαρούμενος

σπίτι. Σ' αυτό το σημείο ανέφερε ότι σήμερα δεν πήγε στο νηπιαγωγείο γιατί ο στενός του φίλος ήταν άρρωστος. Σχετικά με το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού δεν γνωρίζει πολλά πράγματα και θα την ενδιέφερε να ενημερωθεί αλλά και να συνεργαστεί για οποιοδήποτε θέμα που αφορά το παιδί της. Ανέφερε ότι τις ημέρες που ήμουν στο νηπιαγωγείο για τη συμμετοχική παρατήρηση ότι ο «Β» γύρισε ενθουσιασμένος και της διηγήθηκε τις ιστορίες.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:3

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΣ «Δ»

ΗΛΙΚΙΑ 33

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ :2

ΚΑΤΑΓΩΓΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:Δ.Ε- ΣΧΟΛΗ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ /ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:ΔΕΝ ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ :25-05-04

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ :ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ

ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ:10:00πμ

*ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-«Μ»

Ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία συνάντησα την μητέρα της «Δ» στο σπίτι της. Στο τηλέφωνο η «Μ» ήταν αρκετά ανήσυχη όταν της είπα για την συνέντευξη και προσπάθησα να την καθησυχάσω. Όταν έφτασα σπίτι η «Μ» ήταν μόνη της και συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στο σαλόνι. Η «Μ» είναι παντρεμένη και έχει δύο παιδιά, ένα αγόρι τριών ετών και την «Δ» έξι ετών. Στην ερώτηση πως θα χαρακτήριζε την συναισθηματική κατάσταση της «Δ» αυτή την περίοδο απάντησε ότι είναι άνετη, κοινωνική, χαρούμενη και λίγο ευαίσθητη. Το συναίσθημα που επικρατεί στη «Δ» αυτή την περίοδο είναι η ζήλια λόγω του μικρού αδελφού της. Έχει παρατηρήσει στη «Δ» ότι θέλει να κάνει πράγματα που κάνει ο τρίχρονος αδελφός της και ότι αυτό φαίνεται έντονα στη συμπεριφορά της. Το συναίσθημα της ζήλιας η «Δ» το εκδηλώνει απέναντι στην μητέρα της με λόγια και με πράξεις. Η «Μ» ανέφερε ότι όταν έχει αγκαλιά τον μικρό της γιο η «Δ» θα της παραπονιέται ότι δεν την αγαπάνε και κλείνεται στο δωμάτιο της. Όταν λείπει ο αδελφός της

από το σπίτι η «Δ» είναι άλλο παιδί, πιο ήρεμη, πιο ήσυχη ενώ όταν είναι με τον αδελφό της είναι ζιζάνιο. Με τον πατέρα της έχουν ιδιαίτερες αγάπες, της κάνει τα χατίρια. Με τον αδελφό της ανέφερε ότι αγαπιούνται, τον αναζητάει όταν λείπει αλλά έχει το “πρόβλημα” της ζήλιας . Ανέφερε ότι όταν η «Δ» παίζει κάποια στιγμή θα παρατήρει το παιχνίδι της και θα παίξει με τα παιχνίδια του αδελφού της που είναι για μικρότερη ηλικία. Καμιά φορά μπορεί να χτυπήσει τον αδελφό της κρυφά. Η «Μ» ανέφερε ότι η κόρη της είναι πολύ κοινωνική με τους συνομηλίκους της, ότι είναι αγαπητή στα παιδιά και ότι τη θέλουν για παρέα, είναι λίγο ζωηρή και υπερκινητική. Κάνει παρέα με κορίτσια συνήθως και λιγότερο με αγόρια. Ανέφερε ότι η κόρη της παρασύρεται από άλλα παιδιά και ότι δεν έχει δυνατό χαρακτήρα. Ανέφερε ότι επηρεάζεται πολύ από το δημοφιλές κορίτσι και παρασύρετε. Η «Μ» νιώθει ότι μπορεί να αντιμετωπίσει όλες τις συμπεριφορές της κόρης της χρησιμοποιώντας διάφορα τεχνάσματα και ότι ίσως τη ζήλια να μην μπορεί να αντιμετωπίσει πολύ καλά. Η «Μ» ανέφερε ότι όπως κάθε μάνα έρχεται και αυτή σε σύγκρουση με την κόρη της συνήθως όταν η «Δ» επιμένει να γίνει το δικό της, και για τον έντονο τρόπο που μπορεί να αντιδράσει στον αδελφό της. Με τις νηπιαγωγούς είναι πολύ ευχαριστημένη και ρωτάει για την κόρη της. Είναι αρκετά ενημερωμένη για το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού και θα συνεργάζοταν με κοινωνικό λειτουργό αν ήταν αναγκαίο με κάποια μικρή επιφύλαξη.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:4

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΣ «Α»

ΗΛΙΚΙΑ:40

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ :2

ΚΑΤΑΓΩΓΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Τ.Ε ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ :26-05-04

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ :ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ

ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ:12:00μ.μ

*ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-<Μ>

Συνάντησα τη μητέρα της «Α» στο χώρο της δουλειάς της ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία. Η «Μ» έδειχνε διστακτική ως προς τη συνέντευξη και χρειάστηκε να έχω και δεύτερη τηλεφωνική επικοινωνία για την πραγματοποίησή της. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη δεν ήταν ευνοϊκές, χτυπούσαν τηλέφωνα, μας διέκοπταν υπάλληλοι και η «Μ» δεν είχε πολύ χρόνο στη διάθεση της. Η «Μ» δεν επιθυμούσε την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Η «Μ» είναι 15 χρόνια παντρεμένη και έχει δύο κόρες ηλικίας έντεκα και πέντε ετών. Στην ερώτηση πως θα χαρακτήριζε την συναισθηματική κατάσταση της κόρης της ανέφερε ότι είναι λίγο μαζεμένη και προσκολλημένη στη «Μ». Την χαρακτήρισε ντροπαλή και το απέδωσε στο ότι η «Α» συναναστρέφεται πολύ με ενήλικους και μεγαλύτερα παιδιά, φίλους της μεγαλύτερης αδελφής της. Η «Α» εκδηλώνει τα συναισθήματα της απέναντι στη μητέρα της τόσο με λόγια όσο και με πράξεις. Είναι πολύ δεμένη με την «Μ» σε σημείο που

προβληματισμού της «Μ» και την χαρακτήρισε προσκολλημένη. Ανέφερε ότι σ' αυτό ίσως να ευθύνεται η ίδια η «Μ» γιατί λόγω έλλειψης χρόνου δεν φέρνει την κόρη της σε επαφή με συνομηλίκους της. Απέναντι στον πατέρα της η «Α» είναι απομακρυσμένη αφού δεν τον βλέπει συχνά λόγω υποχρεώσεων του και τον πλησιάζει δύσκολα. Με την αδελφή της έχει καλές σχέσεις, καμία φορά μαλώνουν και η «Α» γίνεται επιθετική, τραβάει μαλλιά, κλωτσάει. Ανέφερε ότι η μεγάλη της κόρη ίσως να ζηλεύει την «Α». Η «Μ» δεν θυμόταν να μου περιγράψει κάποια παραδείγματα από τη συμπεριφορά της «Α». Η «Μ» ανέφερε ότι η κόρη της δεν έχει ιδιαίτερες συναναστροφές με συνομηλίκους της γιατί η ίδια δεν έχει χρόνο να την φέρει σε επαφή. Ανέφερε ότι το αποφεύγει λόγω των υποχρεώσεων της «Α». Με τις νηπιαγωγούς, ανέφερε ότι δεν έχει ιδιαίτερη επαφή αλλά αν η κόρη της είχε κάποιο πρόβλημα θα συνεργαζόταν. Γνωρίζει κάποια πράγματα για το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού και θα τον συμβουλευόταν αν χρειαζόταν.

α.4)ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥΣ

Παρακάτω αναφέρονται οι απαντήσεις που δόθηκαν και από τις δύο νηπιαγωγούς στη συνέντευξη.

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ :25-05-04

ΩΡΑ :12 :30μ.μ

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στο χώρο του νηπιαγωγείου μετά τη λήξη του καθημερινού προγράμματος. Οι νηπιαγωγοί ήταν πολύ δεκτικές και πρόθυμες να απαντήσουν σε κάθε ερώτηση. Αρχικά ζητήθηκε να περιγράψουν το καθημερινό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Το πρόγραμμα ξεκινά στις 08:15π.μ μέχρι τις 09 :15 είναι η ώρα προσέλευσης οπου υπάρχει ελεύθερο παιχνίδι, στη συνέχεια ακολουθεί οργανωμένο πρόγραμμα με συγκεκριμένους σκοπούς και στόχους μέχρι τις 10 :30, ακολουθεί η ώρα του φαγητού και το διάλειμμα μέχρι τις 11:00 και στο τέλος πάλι οργανωμένο πρόγραμμα και χαλάρωση μέχρι τις 12:15 που λήγει το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Στη συνέχεια ζητήθηκε να περιγράψουν την συμπεριφορά των νηπίων του δήγματος.

Για την «Α» ανέφεραν ότι είναι ένα παιδί αρκετά κλειστό στον εαυτό του, δεν μιλάει αν δεν της απευθύνεις το λόγο, δεν συμμετέχει πολύ στις

δραστηριότητες του νηπιαγωγείου και δεν εκφράζει τις σκέψεις της. Είναι μια ήσυχη παρουσία που δεν διεκδικεί. Όσον αφορά την σχέση της με του συνομηλίκους της δείχνει κάποια αδιαφορία, αν τις παροτρύνουν να παίξει σε κάποια ομάδα οι νηπιαγωγοί όταν την βλέπουν μόνη της θα πάει αλλά μετά από λίγη ώρα θα φύγει, σαν να μην την εκφράζει η ομάδα. Δεν έχει στενές φιλίες. Απέναντι στις νηπιαγωγούς είναι θετική στο κάλεσμα τους. Σε ότι της ζητήσουν να κάνει ανταποκρίνεται.

Για τον «Β» ανέφεραν ότι είναι ένα παιδί που χρειάζεται “σπρώξιμο” στις δραστηριότητες, αν δεν τον παροτρύνουν να μιλήσει ή να πάρει μέρος σε κάποια δραστηριότητα δεν ενεργοποιείται από μόνος του. Είναι πολύ ήσυχος και όταν κάποιος τον ενοχλήσει θα το πει στις νηπιαγωγούς χωρίς να έρθει σε αντιπαράθεση με το παιδί που το ενόχλησε. Καμιά φορά κλαίει όταν τον πειράζουν. Απέναντι στους συνομηλίκους του είναι ευγενικός και δύσκολα τους πλησιάζει ίσως φοβάται μην το χτυπήσουν επειδή είναι πολύ χαμηλών τόνων. Παίζει με συγκεκριμένα παιδιά και ιδιαίτερα με το στενό του φίλο. Απέναντι στις νηπιαγωγούς είναι ντροπαλός, θα πρέπει να έχει μεγάλη ανάγκη για να ζητήσει κάτι.

Για τον «Γ» ανέφεραν ότι έχει πολύ άστατη συμπεριφορά. Μπλέκεται πολύ εύκολα σε καυγάδες και αντιδρά πολλές φορές με βίαιο τρόπο. Είναι λίγο απότομος στις αντιδράσεις του και μπορεί να χτυπήσει τα παιδιά αν διαφωνήσουν μαζί του. Στις παρέες του δημιουργεί φασαρίες και τσακωμούς και έχει αρχηγικές τάσεις. Πλησιάζει πολύ εύκολα τις νηπιαγωγούς, συνήθως για να παραπονεθεί, όταν δεν τα καταφέρει να λύσει τις διαφορές του μόνος του. Του κάνουν αρκετές παρατηρήσεις γιατί δημιουργεί προβλήματα στην ομάδα του νηπιαγωγείου και

προσπαθούν να του εξηγήσουν ότι πρέπει να μοιράζεται τα πράγματα του με άλλα παιδιά.

Για την «Δ» ανέφεραν ότι ενώ δείχνει πολύ δυναμικό παιδί με την έντονη παρουσία της κατά βάθος είναι ευαίσθητη. Αυτό το δικαιολόγησαν από το ότι η «Δ» παρασύρεται πολύ εύκολα από άλλα παιδιά που έχουν έντονη προσωπικότητα. Μίλησαν για το πώς την επηρεάζει το δημοφιλές κορίτσι και τις προσπάθειες που κάνει για να είναι μαζί της. Στους συνομηλίκους της είναι αγαπητή και παίζει με όλα τα παιδιά. Είναι πολύ κοινωνικό παιδί. Απέναντι στις νηπιαγωγούς είναι πολύ θετική, εκφράζεται άνετα, λέει τις σκέψεις της, τα παράπονα της και κάθε απορία που έχει.

Στην ερώτηση για το πώς αντιμετωπίζουν τα συναισθήματα των νηπίων και τις συμπεριφορές που απορρέουν από αυτά ανέφεραν ότι αρκετά δύσκολο να δουλέψουν τις συμπεριφορές αυτές λόγω του μεγάλου αριθμού παιδιών που έχει η ομάδα τους. Προσπαθούν να ανάλογα με την περίπτωση να βοηθήσουν το παιδί να ξεπεράσει τη δυσκολία του. Ανέφεραν ως παράδειγμα τα παιδιά που είναι ντροπαλά. Στην περίπτωση αυτή προσπαθούν να τα ενσωματώσουν στην ομάδα, δίνοντας τους το λόγο και να την δραστηριοποιούν. Ανέφεραν ότι η βοήθεια που μπορούν να προσφέρουν είναι πολύ περιορισμένη. Δηλαδή, μπορούν να εντοπίσουν κάποιες συμπεριφορές να τις αναφέρουν στους γονείς και να βοηθήσουν μέχρι κάποιο σημείο. Δεν έχουν γενική εικόνα των παιδιών για το πώς συμπεριφέρεται στο σπίτι, γνωρίζουν πολύ συγκεκριμένα πράγματα. Οι γονείς σε γενικές γραμμές ρωτάνε για τα παιδιά τους και δέχονται συμβουλές.

Στην ερώτηση για το πώς βλέπουν την ιδέα για πιθανή συνεργασία με κοινωνικό λειτουργό στο χώρο του νηπιαγωγείου απάντησαν πολύ θετικά. Είπαν ότι αυτό είναι απαραίτητο και αναγκαίο τόσο για την παροχή συμβουλευτικής αλλά και για την αντιμετώπιση των “δύσκολων” περιπτώσεων.

α.5) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στη συγκεκριμένη μελέτη θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ορισμένους περιορισμούς. Η έρευνα είναι πιλοτική και δεν μπορεί να γίνει γενίκευση των αποτελεσμάτων αφού ο αριθμός του δείγματος είναι μικρός και μη αντιπροσωπευτικός.

Το ενδιαφέρον στη μελέτη εστιάστηκε στην ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν και υπάρχουν σημεία που δεν είναι ξεκάθαρη η συσχέτιση των συναισθημάτων και των συμπεριφορών των νηπίων με το πρόγραμμα παρατήρησης.

Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι με τη χρήση της «παρατήρησης» ως εργαλείο της ερευνάς υπάρχει το μειονέκτημα της υποκειμενικής και ιδιοσυγκρασιακής μελέτης παρατήρησης. Άρα η πιθανότητα σφάλματος μεγαλώνει. Γι' αυτό θα ήταν χρήσιμο η έρευνά και ιδιαίτερα το κομμάτι της παρατήρησης να διεξαχθεί από τουλάχιστον δύο άτομα.

Στην παρατήρηση υπάρχει ο κίνδυνος της αυτοεκπληρούμενης προφητείας αφού τα νήπια του δείγματος τα υπέδειξαν οι νηπιαγωγοί και επομένως παίρνουμε ως δεδομένο ότι ζηλεύουν ή ντρέπονται. Αυτό ίσως να μας παρασύρει και να συσχετίζουμε κάθε συμπεριφορά των νηπίων με τα συναισθήματα που μελετάμε.

Η χρήση της δραματοποίησης είναι ως ένα βαθμό κατευθυνόμενη προκειμένου να ανταποκριθεί στους στόχους και τις υποθέσεις της έρευνας. Ο βαθμός συμμετοχής μας στη δραματοποίηση έγκειται στο μοίρασμα των ρόλων ώστε να μελετηθεί η συμπεριφορά των νηπίων του δείγματος τόσο σε ρόλους οικείους όσο και σε ρόλους αντίθετους από την γενικότερη εικόνα που σχηματίσαμε κατά τη διάρκεια της μη συμμετοχικής παρατήρησης για τα νήπια. Έτσι η χρήση της δραματοποίησης ενδέχεται να εμπεριέχει την πιθανότητα σφάλματος.

B) ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τα ευρήματα της έρευνας έρχονται να υποστηρίξουν ή να διαψεύσουν τους αρχικούς στόχους και τις υποθέσεις που τέθηκαν. Για το σκοπό πραγματοποιήθηκε σύνθεση των ευρημάτων που προέκυψαν από:

- Τις δύο φάσεις παρατήρησης των νηπίων
(Συμμετοχική και μη συμμετοχική παρατήρηση)
- Τις συνεντεύξεις με τα πρόσωπα-τροφούς
- Τις συνεντεύξεις με τις νηπιαγωγούς

Παρακάτω παρατίθενται οι επιβεβαιώσεις των υποθέσεων τόσο σε σχέση με τα ευρήματα που προέκυψαν από την πιλοτική έρευνα όσο και σε σχέση με το θεωρητικό υλικό.

1.Το νήπιο που νιώθει ζήλια παρουσιάζει δυσκολία προσαρμογής στο νηπιαγωγείο.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ζήλιας τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να ενσωματωθεί.

.....

Από την ερευνητική μελέτη συμπεραίνουμε ότι τα νήπια που νιώθουν το συναίσθημα της ζήλιας παρουσιάζουν ακαμψία και είναι ισχυρογνώμονες(βλέπε συμπεριφορά «Γ» στη σελ.81). Αυτή η συμπεριφορά τα φέρνει σε συγκρούσεις με την ομάδα των συνομηλίκων τους με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εντάσεις και τα νήπια που ζηλεύουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα αποδοχής από τους συνομηλίκους τους(βλέπε συμπεριφορά «Γ» στη μη συμμετοχική παρατήρηση, σελ 71,72,74). Στα νήπια που έχουν αναπτύξει το συναίσθημα της ζήλιας παρατηρείται προσκόλληση προς τα ισχυρά πρόσωπα της ομάδας. Γίνονται ευαίσθητα και επιρρεπή σε συμπεριφορές που προέρχονται από το ζηλευόμενο άτομο. Κατά βάθος τα παιδιά αυτά δεν αγαπούν τον εαυτό τους και έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση(βλέπε βιβλιογραφική αναφορά στη σελ.30,Καλογύρου 1982 και συμπεριφορά της «Δ» σελ.81).Τα νήπια που δεν εκφράζουν τη ζήλια που νιώθουν για τα μικρότερα αδέρφια τους μέσα στην οικογένεια εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά στο χώρο του νηπιαγωγείου με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν «προβλήματα» στις διαπροσωπικές τους σχέσεις(βλέπε συμπεριφορά «Γ» όπως την περιγράφει η «Μ» στη σελ 94 και βιβλιογραφική αναφορά στη σελ. 36,Μ. Παναγιωτοπούλου 1982).

Η αρχική υπόθεση δεν επαληθεύτηκε μέσω αυτής της μελέτης. Θα λέγαμε ότι το συναίσθημα της ζήλιας δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για επιτυχημένη προσαρμογή του παιδιού στο χώρο του νηπιαγωγείου, αυτό γιατί είδαμε ότι τα νήπια που ζηλεύουν βρίσκουν τρόπους για ένταξη τους στην ομάδα του νηπιαγωγείου. Το ερώτημα που γεννάται είναι κατά πόσο το ίδιο το νήπιο νιώθει καλά με την προσαρμογή αυτή.

2. Το νήπιο που νιώθει ντροπή παρουσιάζει δυσκολία προσαρμογής στο νηπιαγωγείο.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ντροπής τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να ενσωματωθεί.

.....
Παρατηρήσαμε ότι τα ντροπαλά παιδιά είναι συνήθως απομονωμένα στο χώρο του νηπιαγωγείου. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι έχουν προσαρμοστεί κατά ένα μέρος, όσον αφορά το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου, αλλά το συναίσθημα της ντροπής αποτελεί εμπόδιο για την άνετη και ελεύθερη έκφραση τους (βλέπε συμπεριφορά της «Α» και του «Β» σελ. 79,80 και βιβλιογραφική αναφορά σελ.41 Χ.Α. Χριστοφορίδης 1991,σελ.42 Brody 1982).

3. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλίκους του έχει σχέση με το συναίσθημα της ντροπής.

•Όσο μεγαλύτερη είναι η συστολή που νιώθει το νήπιο απέναντι στους συνομηλίκους του τόσο πιο δύσκολο είναι για το νήπιο να συνάψει φιλίες.

.....

Τα ντροπαλά παιδιά συνήθως επιλέγουν το μοναχικό παιχνίδι ή το δυαδικό(βλέπε συμπεριφορά της «Α» και του «Β» σελ.79,80). Αυτό κατά βάθος δεν αποτελεί συνειδητή επιλογή αλλά τους επιβάλλεται με έμμεσο τρόπο από την ομάδα του νηπιαγωγείου. Είναι τα ήσυχα, τα απομονωμένα και τα παιδιά που δεν διεκδικούν με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται από την ομάδα των συνομηλίκων. Όσον αφορά τα ίδια τα ντροπαλά παιδιά, η συστολή τα εμποδίζει να πλησιάσουν τους

συνομηλίκους τους περιμένοντας ίσως αυτοί να κάνουν το πρώτο βήμα. Έτσι λοιπόν από τη μια η συστολή των παιδιών και από την άλλη η απομόνωση των συνομηλίκων, ως απόρροια τις ίδιας της συστολής, εμποδίζουν τη σύναψη στενών σχέσεων με την ομάδα των συνομηλίκων(βλέπε βιβλιογραφική αναφορά σελ 42 Donald Nathanson και σελ 45 M.Herbert 1996)

4. Η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ντροπή σχετίζεται με τον τρόπο που προσεγγίζει τη νηπιαγωγό και την σχέση που θα αναπτυχθεί ανάμεσα τους.

•Όταν το νήπιο ντρέπεται δεν έχει μεγάλη άνεση στη συνεργασία του με τη νηπιαγωγό.

.....

Από την ερευνητική μελέτη συμπεραίνουμε ότι τα ντροπαλά νήπια δύσκολα πλησιάζουν την νηπιαγωγό, παρά μόνο αν υπάρχει ανάγκη. Είναι διστακτικά στο να συζητήσουν μαζί της και φαίνονται αμήχανα όταν τα πλησιάζει. Τα ντροπαλά παιδιά είναι αρκετά υπάκουα στις προτροπές της νηπιαγωγού και δεν δημιουργούν φασαρίες(βλέπε συμπεριφορά της «Α» και του «Β» σελ.79,80,104 και βιβλιογραφική αναφορά σελ. 41 Guerra1989).

5. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλίκους του έχει σχέση με το συναίσθημα της ζήλιας.

•Όσο πιο έντονο είναι το συναίσθημα της ζήλιας στο νήπιο τόσο πιο δύσκολο είναι να συνάψει υγιής σχέσεις με τους συνομηλίκους του.

.....

Μέσω της ερευνητικής μελέτης διαπιστώσαμε ότι το συναίσθημα της ζήλιας επηρεάζει τη συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλίκους του. Αν το νήπιο νιώθει ζήλια για κάποιο συνομήλικο του επειδή πιστεύει ότι «απειλείται» η αγάπη και η προσοχή της νηπιαγωγού τότε μπορεί να παρατηρηθεί προσκόλληση του νηπίου προς το ζηλευόμενο πρόσωπο και ένα σχετικό «χαϊδεμα»(βλέπε συμπεριφορά της «Δ» σελ.81 και βιβλιογραφική αναφορά σελ.35 Μ. Παναγιωτοπούλου 1982,σελ 39 Χ.Α. Χριστοφορίδης 1991). Στην περίπτωση που η ζήλια απέναντι στα μικρότερα αδέρφια δεν εκφραστεί πλήρως και δεν ξεπεραστεί μέσα στην οικογένεια, τότε το νήπιο παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά και δημιουργεί εντάσεις στην ομάδα των συνομηλίκων(βλέπε συμπεριφορά του «Γ» σελ 81 και βιβλιογραφική αναφορά σελ 40 Κ. Καλογύρου 1982).

6. Η συμπεριφορά του νηπίου που νιώθει ζήλια σχετίζεται με τον τρόπο που προσεγγίζει τη νηπιαγωγό και την σχέση που θα αναπτυχθεί ανάμεσα τους.

•Όταν το νήπιο ζηλεύει παρουσιάζει διεκδικητική συμπεριφορά προς το πρόσωπο της νηπιαγωγού.

.....

Από την ερευνητική μελέτη συμπεραίνουμε ότι τα νήπια που ζηλεύουν επιζητούν την προσοχή της νηπιαγωγού με διάφορους τρόπους. Αποσπάνε την προσοχή της είτε με ερωτήσεις είτε δημιουργώντας φασαρία με σκοπό να τα προσέξει. Δείχνουν την αγάπη τους προς το πρόσωπο της νηπιαγωγού και βρίσκουν τρόπους για να είναι δίπλα της (βλέπε συμπεριφορά του «Γ» και της «Δ»σελ 81 και βιβλιογραφική αναφορά σελ. 35 Ηλιόπουλος).

7. Η αντιμετώπιση του κάθε νηπίου από τη νηπιαγωγό σχετίζεται με την προσωπικότητα και την συμπεριφορά του νηπίου.

.....

- Η συμπεριφορά της νηπιαγωγού προσαρμόζεται στην εκάστοτε συμπεριφορά του νηπίου.

Οι νηπιαγωγοί επιτελούν σημαντικό έργο και προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των παιδιών στο χώρο του νηπιαγωγείου. Το κάθε νήπιο συμπεριφέρεται με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο, ανεξάρτητα από το τι δηλώνει η κάθε συμπεριφορά, και έχει δώσει την δική του εικόνα τόσο απέναντι στη νηπιαγωγό όσο και στους συνομηλίκους του. Στην έρευνα αυτή παρατηρήσαμε το νήπιο που ζηλεύει να προσπαθεί με κάθε τρόπο να κεντρίσει το ενδιαφέρον της νηπιαγωγού(κάνοντας φασαρία, ερωτήσεις κ.α.) και τελικά να τα καταφέρνει(βλέπε συμπεριφορά του «Γ» και «Δ» σελ.81). Ενώ το ντροπαλό νήπιο που είναι ήσυχο και δεν δημιουργεί εντάσεις να περνάει σχεδόν απαρατήρητο(βλέπε συμπεριφορά του «Β» σελ. 80). Από τις δύο αυτές περιπτώσεις διαπιστώνουμε ότι η συμπεριφορά της νηπιαγωγού απέναντι στο νήπιο επηρεάζεται από την προσωπικότητα του νηπίου.

Άρα παιδιά με έντονη προσωπικότητα τείνουν να επικεντρώνουν την προσοχή της νηπιαγωγού έναντι των παιδιών με αδύναμη προσωπικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Α)ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

α.1) ΖΗΛΙΑ

Η ζήλια είναι το χαρακτηριστικό που διαπιστώνουμε όταν το παιδί βρίσκεται σε κατάσταση διαμάχης. Μπορεί να πρόκειται απλά για μια αβεβαιότητα, μόνο που το παιδί ξέρει που εστιάζεται αυτή η αβεβαιότητα. Το παιδί που ζηλεύει βιώνει στην πραγματικότητα αγάπη και μίσος την ίδια στιγμή και αισθάνεται φρικτά. Στην αρχή ίσως να φαίνεται όμορφο ακόμη και για το παιδί να βλέπει το νεοφερμένο μωρό να το περιποιούνται ή να το ταΐζουν. Σταδιακά όμως το παιδί αρχίζει να αντιλαμβάνεται ότι το μωρό αυτό δεν αποτελεί μέρος του εαυτού του αλλά πρόκειται για ένα ξεχωριστό πρόσωπο. Η αγάπη της μητέρας προκαλεί υπερβολικό θυμό για το νεοφερμένο μωρό, για τη μητέρα , για κάθε τι. Για ένα χρονικό διάστημα, το παιδί γνωρίζει μόνο το θυμό. Μέρος του θυμού βρίσκει τον τρόπο να εκφραστεί. Το παιδί ουρλιάζει, μπορεί να κλωτσάει ή να χτυπάει ή να τα κάνει όλα άνω-κάτω. Στη φαντασία του όλα έχουν χάσει την αξία τους, έχουν συντριβεί, έχουν καταστραφεί. Η αιτία που προξενεί αυτή τη νέα εξέλιξη είναι η επιβίωση του κόσμου, του μωρού, της μητέρας. Στη φαντασία του παιδιού ο κόσμος καταστράφηκε από το θυμό, όπως καταστρέφεται από μία ατομική βόμβα, αλλά αυτό επιβιώνει, και η στάση και συμπεριφορά της μητέρας παραμένει αναλλοίωτη(D.W.WINNICOTT,1988,σελ.69).

Στους ανθρώπους με πραγματικά ζηλότυπες ιδιοσυγκρασίες μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι κάποτε υπήρχε, όταν ήταν πολύ μικροί, ένας σοβαρός λόγος για να ζηλεύουν. Το ατυχές γεγονός για τους πραγματικά ζηλόφθονους ανθρώπους είναι ότι δεν είχαν καμία καλή ευκαιρία να εκφράσουν το θυμό τους, τη ζήλια τους και την επιθετικότητα τους τότε που θα ήταν λογικό και εφικτό. Εάν τους δινόταν μια τέτοια ευκαιρία, θα είχαν πιθανώς ξεπεράσει τη φάση της ζήλιας και θα την είχαν αφήσει πίσω τους όπως τα περισσότερα παιδιά(στο ίδιο,σελ80).

Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ζήλιας

-Όπως συμβαίνει με όλες τις διαταραχές της προσωπικότητας έτσι και στην περίπτωση της ζηλοτυπίας, πρέπει να εργαζόμαστε προληπτικά.

-Η βοήθεια προς ένα ζηλιάρη είναι η παραδοχή του εαυτού του, όπως είναι, με τα θετικά και τα αρνητικά του. Αυτό γίνεται με τη σωστή στροφή στον εαυτό του και την αυτογνωσία.

-Οι γονείς οφείλουν να προετοιμάζουν το παιδί τους για τον ερχομό του αδελφού ή της αδελφής του πολύ καιρό πριν.

-Να το ενθαρρύνουν και να το θαυμάζουν για τις ικανότητες του.

-Να δείχνουν στο παιδί τους πραγματική αγάπη που να συνοδεύεται από υλικά και ηθικά οφέλη.

-Να το φέρουν αντιμέτωπο με τη ζήλια του εξηγώντας του ότι είναι ένα φυσιολογικό συναίσθημα. Η συναισθηματική διαπαιδαγώγηση το βοηθάει να ξεκαθαρίσει τα αληθινά του συναισθήματα και να μην προσπαθεί να τα κρύψει στα κατάβαθα της ψυχής του.

-Να του παρέχουν ευχάριστες εμπειρίες και να τις καθιστά μέρος του εαυτού του.

α.2) ΝΤΡΟΠΗ

Τα συνεσταλμένα παιδιά είναι γενικώς ευγενικά, εσωστρεφή και δημιουργικά. Η συστολή αποτελεί συχνά μια κληρονομική ιδιότητα του χαρακτήρα, αλλά μπορεί επίσης να προκύψει λόγω του τρόπου ανατροφής, οικογενειακών διενέξεων, μαθησιακών δυσχερειών ή προβλημάτων λόγου, προσαρμογής σε καινούργιο σχολείο, χαμηλής αυτοεκτίμησης ή χλευασμού από τους συνομηλίκους. Η συστολή μπορεί να εμφανιστεί ως αντίδραση προσαρμοστικότητας σε μια δυνητικά απειλητική καινούργια κατάσταση, αλλά μπορεί να μετατραπεί και σε προβληματική συμπεριφορά όταν παρεμβαίνει στην κοινωνική ζωή του παιδιού ή στη σχολική του απόδοση. Όταν ο φόβος μιας κριτικής, ενός ενδεχόμενου λάθους κυριεύει το παιδί, ή όταν το εσωστρεφές παιδί

απομονώνεται από τους συνομηλίκους του, τότε το συνεσταλμένο παιδί χρειάζεται βοήθεια. Αυτή η απομάκρυνση μπορεί να καταλήξει σε μοναξιά και να δημιουργήσει ένα φαύλο κύκλο απόρριψης από τους συνομηλίκους του(Bonnie Miller,2002,σελ.98)

Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ντροπής

- Να αποδεχθούν το παιδί ως ενιαία οντότητα. Η συστολή είναι μόνο μία πτυχή του χαρακτήρα ενός παιδιού.

- Να μιλούν αργά και ήρεμα. Να δίνουν στο παιδί χρόνο για να απαντήσει σε μία ερώτηση.

- Να αναπτύσσουν την αυτοεκτίμηση του έτσι ώστε το παιδί να αποκτήσει ασφάλεια και την αυτοπεποίθηση που χρειάζεται για να αναλαμβάνει κινδύνους και να εντάσσεται σε νέες καταστάσεις. Να τονίζουν τις ικανότητες του αλλά χωρίς υπερβολές και όχι σε πολύ ευρύ κύκλο, γιατί μπορεί να δημιουργήσουν αμηχανία στο παιδί.

- Να ενθαρρύνουν το παιδί ώστε να συμμετέχει σε δραστηριότητες για τις οποίες δείχνει έφεση και ενδιαφέρον.

- να παροτρύνουν ήπια το παιδί να συμμετέχει χωρίς όμως να το εξαναγκάζουν.

- Να αφήνουν το παιδί να βοηθά μικρότερα παιδιά ή να συνεισφέρει εποικοδομητικά με άλλους τρόπους.

- Να ενισχύουν τις θετικές κοινωνικές δεξιότητες και την κατάλληλη κοινωνική σχέση με τους συνομηλίκους.

- Να επιδεικνύουν κατανόηση όταν το παιδί διστάζει να ενταχθεί σε μια νέα κατάσταση.

-Να επιτρέπουν στο συνεσταλμένο παιδί να προσαρμοστεί σε μία καινούργια κατάσταση. Να το προειδοποιούν, να του δίνουν ευκαιρίες, για προετοιμασία και χρόνο προσαρμογής. Να έχουν υπομονή.

- Να βοηθούν άλλα παιδιά να αποδεχτούν το συνεσταλμένο παιδί. Να ενθαρρύνουν το συνεσταλμένο παιδί να παίζει με ένα παιδί ή μικρές ομάδες παιδιών που μπορούν να το αποδεχτούν.

Πρέπει πάντα να έχουμε υπόψη μας ότι υπάρχουν τόσα είδη ντροπαλότητας όσοι και οι ντροπαλοί. Κάθε ντροπαλότητα καλύπτει μια ποικιλία αντιδράσεων, μια ποικιλία ανωμαλιών και γι' αυτό πρέπει να

αντιμετωπίζεται σε ατομικό, προσωπικό επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση οφείλουμε να εκτιμούμε με ακρίβεια την επίδραση των περιβαλλοντικών και των κληρονομικών παραγόντων.

Αν διαπιστωθεί ότι η επίκτητη ντροπαλότητα οφείλεται σε ψυχολογικούς παράγοντες ενδείκνυται να γίνει μια ψυχολογική θεραπεία.

Αν, αντίθετα, η ντροπαλότητα διαπιστωθεί ότι οφείλεται σε κάποια κληρονομική προδιάθεση, τότε αυτό που πρέπει να γίνει είναι η ενίσχυση της αξίας του ατόμου και η αποδοχή των φυσικών ατελειών του. Αν αυτό γίνει έγκαιρα απαλλάσσεται το άτομο από υπερβολικό βαθμό ντροπαλότητας που του παραλύει παρά τη θέληση του κάθε δραστηριότητα(Χ.Α.Χριστοφορίδης, 1991, σελ.253)

ΕΙΣΗΣΗΣΕΙΣ

Με αφορμή αυτή την ερευνητική μελέτη παραθέτουμε ορισμένες προτάσεις που θα βοηθήσουν το περιβάλλον της οικογένειας και του νηπιαγωγείου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν τον τελευταίο αιώνα στην κοινωνία μας καθιστούν αναγκαία την παρουσία κοινωνικών λειτουργών στο χώρο του νηπιαγωγείου που σε συνεργασία με το νηπιαγωγό θα βοηθήσουν στην υγιή ανάπτυξη των νηπίων.

Προτείνεται η επίσημη θεσμοθέτηση οργανικών θέσεων Κοινωνικών Λειτουργών στα νηπιαγωγεία ώστε να υπάρχει αποτελεσματική συνεργασία με τους νηπιαγωγούς.

Η παρέμβαση της κοινωνικής εργασίας στα νηπιαγωγεία θα έχει ως σκοπό:

-Την άμεση βοήθεια σε κρίση που αδυνατούν να «χειριστούν» μόνοι τους οι νηπιαγωγοί.

-Την συνεργασία με την οικογένεια για την αξιοποίηση όλων των υποστηρικτικών υπηρεσιών προς όφελος του παιδιού.

-Την αντιμετώπιση «προβληματικών» συμπεριφορών σε συνεργασία με το νηπιαγωγό και την οικογένεια.

-Την εφαρμογή προληπτικής κοινωνικής εργασίας, με ενημερώσεις, σεμινάρια, εκπαιδεύεις γονέων και νηπιαγωγών.

Η παρουσία του κοινωνικού λειτουργού είναι πολύ σημαντική, αν όχι αναγκαία, γιατί επιδιώκοντας να βοηθήσει το παιδί να επιλύσει τα «προβλήματα» του, συμβάλλει στην καλύτερη οργάνωση της συμπεριφοράς του και στην ενσωμάτωση του στην ομάδα των συνομηλίκων του.

Ο κοινωνικός λειτουργός στα νηπιαγωγεία αντιμετωπίζει όχι μόνο τα ατομικά προβλήματα του παιδιού αλλά συμβάλλει και στη βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων νηπίου-νηπιαγωγού και γονέα- νηπιαγωγού.

Στοχεύει στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση του νηπιαγωγού να ασχοληθεί όχι μόνο με την πραγματοποίηση του καθημερινού προγράμματος του νηπιαγωγείου αλλά και με την ανάπτυξη δημιουργικών ικανοτήτων των παιδιών, συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους.

Γενικός στόχος σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις είναι η ολόπλευρη και κατά το δυνατόν πληρέστερη ανάπτυξη του νηπίου.

Η εργασία αυτή αποτελεί μια ελάχιστη συμβολή στην προσπάθεια προσέγγισης των συναισθημάτων της ζήλιας και της ντροπής όπως αυτά εκφράζονται στο χώρο του νηπιαγωγείου. Οι παράμετροι που καθορίζουν την ανάπτυξη, την εμφάνιση αλλά και την εδραίωση ή μη των ανωτέρω συναισθημάτων αποτελούν αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης. Στην

έρευνα αυτή διαφάνηκε η δυνατότητα στήριξης των αρχικών υποθέσεων αλλά η επαλήθευση τους χρήζει μεγαλύτερης διάρκειας έρευνα.

Ελπίζουμε η μελέτη αυτή να αποτελέσει το ερέθισμα για βαθύτερη διερεύνηση των συναισθημάτων της ντροπής και της ζήλιας στην προσχολική ηλικία. Προτείνουμε την συνέχιση της μελέτης αυτής παρατηρώντας τα νήπια για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και ξεχωριστά για το κάθε συναίσθημα. Αυτό γιατί τόσο το συναίσθημα της ζήλιας όσο και της ντροπής πρέπει να διερευνηθεί σε σχέση με πολλούς παράγοντες όπου ο καθένας ξεχωριστά θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης.

Τέλος, για μεγαλύτερη αξιοπιστία στα αποτελέσματα της έρευνας και την μείωση υποκειμενικών στοιχείων προτείνεται η διεξαγωγή έρευνας από δύο τουλάχιστον άτομα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΑΛΛΟΝ ΑΝΡΙ, Η ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, Εκδ. Γλάρος, Αθήνα, 1984.

ΒΑΛΛΟΝ ΑΝΡΙ, Ο χαρακτήρας του παιδιού, Εκδ. Γλάρος, Αθήνα,

COHN H.DOROTHY- STERN VIRGINIA, Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1991.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΧΑΤΖΗΝΕΟΦΥΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑ, Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής, Εκδ. Singular, Αθήνα, 1997.

GUERRA AJURIA, Psychopathologie de l'enfant, Masson, Paris, 1989.

HERBERT M., Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας, τόμος Α', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ι.Δ., Για να γνωρίσουμε και να διαπαιδαγωγήσουμε σωστά το παιδί(από τη γέννηση του μέχρι την νεανική του ηλικία), Πάτρα.

Α.Ι. JOHNSON, Προκατάληψη Ποιος, Εγώ, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

ΚΑΛΟΓΥΡΟΥ ΚΟΡΝΗΛΙΑ-ΜΙΧΑΛΑΚΕΑ ΜΑΡΙΑ, Παιδαγωγικές Ιστορίες και Παραμύθια για Μικρά Παιδιά, Εκδ. Θυμάρι, Αθήνα, 1982.

ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞ. Β., Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 1985.

ΚΟΥΓΙΑΛΗ ΓΙΩΤΑ, Ψυχοκοινωνικές δραστηριότητες για νήπια και προνήπια, (β' εκδ.), Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.

ΛΑΝΙΑΝΤΟ ΝΕΣΙΑ, Παιδιά που ζηλεύουν, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2003.

LOUIS COHEN, LAWRENCE MANION, Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, Εκδ. Έκφραση, Αθήνα, 1997.

MARCOLI ALBA, Ο θυμός των παιδιών, Εκδ. Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών, Θεσσαλονίκη, 2001.

MILLER BONNIE, Επικοινωνώντας με τα παιδιά(εγχειρίδιο για γονείς), Εκδ. Κέντρο UNESCO, 2003.

ΜΟΥΧΙΝΑ Β.Σ., Παιδική ψυχολογία, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα-Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1990.

NATHANSON DONALD L., Shame and Pride, W.W. Norton&Company, New York London.

ΝΑΡΙΕΡ Α.Υ., Το ζευγάρι- Ο Εύθραυστος Δεσμός, Δ Έκδοση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Το παιδί μας, τα πέντε πρώτα του χρόνια,(γ' Εκδ.), Αθήνα, 1982.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ι.Ν., Εξελικτική ψυχολογία τόμος 2, Αθήνα, 1985.

ΠΙΑΖΕ ΖΑΝ, Η ψυχολογία της νοημοσύνης. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1986.

PIERRE DACO, Οι καταπληκτικές νίκες της σύγχρονης ψυχολογίας, Εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1969.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ Χ.Α, Ψυχικές διαταραχές και η αντιμετώπιση τους, Λευκωσία, 1991.

WINNICOT D.W., Συζητήσεις με τους γονείς, Εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1994.

WINNICOT D.W., Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1988.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«**Εκλογή**», Journal of Social Work and Welfare, Τεύχος 94, Αθήνα, 1992.

«**Κοινωνική Εργασία**», Journal of Hellenic Association of Social workers, Τεύχος 39, Αθήνα, 1995.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ –ΛΕΞΙΚΑ

«Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια», Λεξικό, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1991.

«Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, Εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.

«Υδρία», Γενική Σχολική Εγκυκλοπαίδεια, Εκδ. Γ. Αξιωτέλης, 9^{ος} τόμος, Αθήνα, 1984.

ΠΤΥΧΙΑΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑ ΓΙΑΝΝΑ, Αυτοεκτίμηση. Η έκφραση και η εξέλιξη της στην προσχολική ηλικία 2,5-5,5 ετών. Πάτρα 2002.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

(ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ-ΤΡΟΦΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ)

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΗΛΙΚΙΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΗΛΙΚΙΕΣ

1) Πως θα χαρακτηρίζατε την συναισθηματική κατάσταση του παιδιού σας αυτή την περίοδο;

- Δηλαδή, ποιο συναίσθημα επικρατεί στη συμπεριφορά του νηπίου;

- Φόβος
- Ντροπή
- Ζήλια
- Θυμός
- κάτι άλλο

2) Πως εκδηλώνει τα συναισθήματα του το παιδί σας απέναντι σε εσάς;

- Θα θέλατε να μας περιγράψετε μερικές συμπεριφορές;

3)Πως εκδηλώνει τα συναισθήματα του το παιδί σας απέναντι στον πατέρα του;

-Θα θέλατε να μας περιγράψετε μερικές συμπεριφορές;

4)Πως εκδηλώνει τα συναισθήματα του το παιδί σας απέναντι στα αδέρφια του;

-Θα θέλατε να μας περιγράψετε μερικές συμπεριφορές;

5)Ποια η σχέση του παιδιού σας με τα αδέρφια του; Μιλήστε μας γι' αυτή.

6)Πως θα χαρακτηρίζατε τη σχέση του παιδιού σας με τους συνομηλίκους του;

-Έχει φίλους το παιδί σας; Από ποιο φύλο;

-Έχετε παρατηρήσει το παιδί σας να τσακώνεται με τους φίλους του; Αν ναι, για ποιο λόγο συνήθως;

7)Υπάρχουν φορές που νιώθετε ότι δεν μπορείτε να «χειριστείτε» τα συναισθήματα του παιδιού σας;

-Δώστε μας ένα παράδειγμα.

8)Συνεργάζεστε με τη νηπιαγωγό για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων όσον αφορά την συμπεριφορά του παιδιού σας;

-Μιλήστε μας για την τελευταία φορά που συνεργαστήκατε.
(λόγος συνεργασίας, τρόπος, αποτέλεσμα)

9)Είστε ενήμερη για το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού;

-Τι γνωρίζεται και από πού έχετε ενημερωθεί;

10)Πως βρίσκεται την ιδέα για πιθανή συνεργασία σας με κοινωνικό λειτουργό σε θέματα συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών;

-Θα ζητάγατε την συμβουλή του;

ΗΜΙΔΙΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

(ΓΙΑ ΤΙΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥΣ)

1.) Πως θα χαρακτηρίζατε τη συναισθηματική κατάσταση του νηπίου «Α», «Β», «Γ», «Δ» αυτή την περίοδο;

-Τι συναισθήματα επικρατούν στη συμπεριφορά του;

-Πως εκδηλώνει τα συναισθήματα αυτά ;

2.) Περιγράψτε μας την σχέση του νηπίου με τους συνομηλίκους του;

3.) Περιγράψτε μας την σχέση του νηπίου με απέναντι σε εσάς;

4.) Πώς αντιμετωπίζεται συναισθήματα των νηπίων;

5.) Πιστεύεται ότι υπάρχουν περιπτώσεις που δεν μπορείτε να τις «χειριστείτε»;

-Δώστε παραδείγματα

6.) Τι κάνετε στις περιπτώσεις που δεν μπορείτε να «χειριστείτε» τα συναισθήματα των νηπίων;